

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

«ΤΙ ΟΜΑΔΑ ΕΙΣΑΙ;»: «ΟΠΑΔΙΣΜΟΣ» ΚΑΙ «ΟΠΑΔΙΚΗ ΒΙΑ» ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΟΤΖΑΝΑ

ΦΛΩΡΙΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2024

Φύλλο Εξέτασης

1. Επόπτης: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Δεύτερος Βαθμολογητής: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: _____

Ο/η συγγραφέας *Παναγιώτης Κοτζανάς* βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	6
Εισαγωγή.....	8
Θεωρητικό Πλαίσιο.....	9
Βασικές έννοιες.....	10
<i>Εννοιολόγηση και κατηγοριοποίηση της «βίας»</i>	10
<i>Εννοιολόγηση του «οπαδού»</i>	11
<i>Εννοιολόγηση της «οπαδικής βίας»</i>	12
Ιστορική Αναδρομή.....	14
<i>Ο «οπαδισμός» και η «οπαδική βία» στην παγκόσμια σκηνή</i>	14
<i>Στο Ελληνικό πλαίσιο</i>	15
«Κοινωνιοψυχολογικές» θεωρήσεις για την κατασκευή της (οπαδικής) ταυτότητας – η οπαδική ως κοινωνική ταυτότητα.....	17
<i>Η Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας και η Αυτοκατηγοριοποίηση των Tajfel και Turner</i>	17
<i>«Θεωρία Συγχώνευσης της Ταυτότητας»</i>	19
<i>Η Θεωρία του «ανήκειν»</i>	20
«Κοινωνιοψυχολογικές» θεωρήσεις για την γένεση και αναπαραγωγή της «οπαδικής βίας».....	22
<i>Θεωρία «απογοήτευσης – επιθετικότητας»</i>	22
<i>Θεωρία «ευαισθησίας απέναντι στην απόρριψη»</i>	23
<i>Θεωρία Κοινωνικής Μάθησης</i>	24
<i>Η Σχολή του Λέστερ</i>	25
<i>Κριτική κοινωνική θεωρία</i>	26
Εθνικός/Τοποκεντρικός χαρακτήρας του «οπαδισμού».....	29
Αρρενωπότητα και έμφυλες ταυτότητες.....	32
Η διαπλοκή και ο λόγος περί οικογενείας.....	34
Ο ρόλος των ΜΜΕ στην διαμόρφωση του πλαισίου σύμφωνα με τα Ελληνικά δεδομένα.....	35
Εξουσία και έλεγχος.....	37
Η διαθεματικότητα και το δίπολο ιδιωτικό – δημόσιο: μία σύνοψη.....	39
Μεθοδολογία.....	40
Δειγματοληψία και συμμετέχοντες.....	41
Συλλογή δεδομένων και δεοντολογία.....	42
Αναλυτική Μέθοδος και Θεματικές Ενότητες.....	44
Συζήτηση.....	76
Βιβλιογραφία.....	80

Περίληψη

Η συγκεκριμένη εργασία εξετάζει τον «οπαδισμό» και την «οπαδική βία» σε συνθήκες ατομικών συνεντεύξεων, δίνοντας έμφαση στο πλαίσιο της συζήτησης και στον λόγο των συμμετεχόντων. Αφορμώμενη, κυρίως, από μια κονστρουξιονιστική προσέγγιση στην Κοινωνική Ψυχολογία, αποσκοπεί στη διερεύνηση των παραγόντων στο λόγο των συμμετεχόντων που θεωρείται ότι συμβάλλουν στη διαμόρφωση της οπαδικής ταυτότητας και εμπειρίας. Το οικογενειακό περιβάλλον και η πατρική φιγούρα ανέκυψαν ως κεντρικοί διαμορφωτικοί παράγοντες, ενώ σημειώθηκαν επίσης αναφορές σε σχέση με το φύλο και την εθνική ή τοπική ταυτότητα. Στο πλαίσιο συζήτησης της βίας αναδύθηκε το επιχείρημα περί «παιχνιδιών εξουσίας» στο οποίο σημειώθηκε ως καταλυτικός ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης. Εν κατακλείδι, αντλώντας από το παράδειγμα του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού κατά τη θεματική ανάλυση, η οπαδική πραγματικότητα και εμπειρία, όπως και οι αναφορές στην αθλητική βία, ερμηνεύτηκαν με βάση τη νοηματοδότηση των ίδιων των συμμετεχόντων ενώ έγινε προσπάθεια να συνδεθούν αυτές οι νοηματοδοτήσεις με το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο αναφοράς, όπου αυτό ήταν δυνατό.

Λέξεις – κλειδιά: οπαδισμός, οπαδική βία, ταυτότητες, Θεματική Ανάλυση, Κοινωνική Ψυχολογία

Abstract

The following paper examines “football fandom” and “football related violence” using the method of individual interviews, while emphasizing the context of discussion and the participants’ discourse. Mainly drawing from a constructionist approach in Social Psychology, it aims to explore the factors that can be found in the participants’ statements and also shape the “football fan identity” and experience. The familial environment and the father figure emerged as key shaping factors, while there were also mentions of gender and national or local identity. In the context of discussion relating to “football violence”, the argument of “power dynamics” came up, in which the role of the Media was regarded as a catalyst. Conclusively, relying on the paradigm of Social Constructionism in the process of thematic analysis, the football fan's reality and experience, as well as the reports about football related violence, were interpreted according to the meanings that the participants themselves expressed. Concurrently, an effort was made to connect said meanings with the relating sociocultural context, wherever it was feasible.

Key – words: football fandom, football related violence, Critical Social Psychology, identities, Reflexive Thematic Analysis

Ευχαριστίες

Κατά την ολοκλήρωση της παρούσας πτυχιακής εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, κα. Ξενιτίδου Μαρία, για την σημαντική στήριξη και καθοδήγηση της κατά την διάρκεια συγγραφής της εργασίας μου. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλα τα άτομα που έλαβαν μέρος στην εν λόγω έρευνα, καθώς και τους φίλους και την οικογένεια μου για την διαρκή τους υποστήριξη. Ένα ξεχωριστό ευχαριστώ πηγαίνει και στον μπαμπά μου που με έκανε ΠΑΟΚ.

Για όσους πήγαν να παρακολουθήσουν την ομάδα τους και δεν γύρισαν ποτέ

Εισαγωγή

Στον απόηχο των περιστατικών αθλητικής βίας που σημειώνονται τα τελευταία χρόνια αλλά και των σχετικών επιβαλλόμενων μέτρων από την πολιτεία, το ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας εστιάζει στον «οπαδισμό» και την «οπαδική βία», ως ζητήματα σχετικά με ταυτότητες, «ανήκειν» και διομαδικές σχέσεις. Επομένως, αποσκοπεί στην κατανόηση της «οπαδικής εμπειρίας» και τη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους εννοιολογείται και «κατασκευάζεται» η οπαδική ταυτότητα, και οι δι-ομαδικές σχέσεις σε συζητήσεις για αθλητικές ομάδες και την υποστήριξή τους. Επίσης, εστιάζει σε θέματα που κρίνονται ως σχετικά με τα παραπάνω, όπως η σχέση «τοπικών» ή/και «εθνικών ταυτοτήτων με τις «οπαδικές», ο ρόλος του φύλου και η συμμετοχή στην οπαδική ομάδα, καθώς και ζητήματα συγκρούσεων και («οπαδικής) βίας. Προκειμένου να επιτύχει σε όσα αναφέρθηκαν παρουσιάζει αρχικά ένα εννοιολογικό πλαίσιο των βασικών εννοιών («οπαδισμός», «βία», «οπαδική βία»). Βάσει του τελευταίου και μέσω της επισκόπησης της βιβλιογραφίας, συζητούνται ψυχολογικές και κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις στα παραπάνω καθώς και οι κριτικές θεωρήσεις τους, όπως αυτές διαμορφώθηκαν από την στροφή στην κριτική κοινωνική ψυχολογία. Έπειτα ακολουθεί η αναλυτική περιγραφή της μεθοδολογίας και του ερευνητικού σχεδιασμού, δηλαδή η βήμα προς βήμα επεξήγηση του τρόπου εκπόνησης των συνεντεύξεων αλλά και των εξωτερικών μέσων που αξιοποιήθηκαν ως επιπρόσθετο υλικό (π.χ. φωτογραφίες). Στη συνέχεια ακολουθεί η παρουσίαση της αναλυτικής διαδικασίας και η συζήτηση των ευρημάτων όπου εντοπίζονται 8 θεματικές. Τέλος, παρατίθεται η συζήτηση των αποτελεσμάτων και οι σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές.

Θεωρητικό Πλαίσιο

Αρχικά, θα εξετάσουμε το περιεχόμενο και το ευμετάβλητο των κύριων εννοιών γύρω από την έννοια του «υποστηρικτή» και της «οπαδικής βίας». Έχοντας υπ' όψη το παραπάνω εννοιολογικό πλαίσιο, θα συνεχίσουμε με μία παγκόσμια και εγχώρια ιστορική επισκόπηση προκειμένου να κατανοήσουμε την αλλαγή αυτού του πλαισίου στο πέρασμα του χρόνου, αλλά και το τι συνεισέφερε στην μορφή που έχει λάβει σήμερα. Η εν λόγω επισκόπηση αφορά τόσο κλασικές θεωρίες της κοινωνικής ψυχολογίας, όσο και μεταγενέστερες κριτικές θεωρίες. Αναπόσπαστο κομμάτι των τελευταίων κρίθηκε το ζήτημα της διαθεματικότητας, δηλαδή της διαπλοκής πολλαπλών ταυτοτήτων. Ως άμεσα σχετιζόμενες με την υπό έρευνα θεματική κρίθηκε η εθνική ταυτότητα, η έμφυλη ταυτότητα και η οικογενειακή ταυτότητα. Αντίστοιχα, αξία έρευνας, σύμφωνα με το έργο της κριτικής κοινωνικής και δεδομένων των ελληνικών δεδομένων, θεωρήθηκαν το έργο των ΜΜΕ και ο ρόλος των παιχνιδιών εξουσίας.

Οι ερευνητές προτίμησαν αυτήν την «παραγωγική» ολιστική προσέγγιση, διότι την έκριναν ως την καταλληλότερη για την καλύτερη δυνατή κατανόηση των υπό μελέτη θεματικών. Παρόλο, δηλαδή, που η εργασία αντλεί και βασίζεται κυρίως στις ιδέες της «κριτικής κοινωνικής», δεν παραγνωρίζει την αξία των προηγούμενων θεωριών όπου και βασίστηκαν. Μέσα από αυτήν την διαπλοκή αντιφατικών ιδεών, όχι μόνο γίνονται αισθητές οι διαφορές τους, αλλά και υπογραμμίζεται το στοιχείο της μεταβολής. Τέλος, η μεμονωμένη μελέτη της Ελληνικής περίπτωσης θεωρήθηκε ανούσια, δεδομένου ότι αποτελεί μέρος και διαμορφώθηκε από τα δρώμενα της παγκόσμιας κοινότητας.

Βασικές έννοιες

Στην παρακάτω υποενότητα μελετώνται ιστορικά, κοινωνικά και ψυχολογικά, οι σχετικές με τον «οπαδισμό» και την «οπαδική βία» έννοιες, ώστε να σκιαγραφηθούν εν τάχει και να αναπτυχθεί η τοποθέτηση της παρούσας εργασίας.

Εννοιολόγηση και κατηγοριοποίηση της «βίας»

Η ακριβής απόδοση της έννοιας της «βίας» επηρεάζει άμεσα την αντίληψη μας για αυτήν (Hamby, 2017). Προσδιορίζει το πλήθος των συμπεριφορών που εντάσσονται (π.χ. σεξουαλική παρενόχληση), ή και όχι (π.χ. ατυχήματα), στα πλαίσια της. Υπογραμμίζει τις εννοιολογικές αποχρώσεις που την διαφοροποιούν από παρόμοιους, προς αυτήν, όρους (π.χ. «κακοποίηση», «επιθετικότητα») (Hamby, 2017).

Σύμφωνα με την διεπιστημονική προσέγγιση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (World Health Organization) (WHO, 2002), για παράδειγμα, η βία ορίζεται ως «η σκόπιμη χρήση σωματικής δύναμης ή εξουσίας, εναντίον του εαυτού, άλλου ατόμου ή μίας ομάδας ή κοινότητας, η οποία είτε καταλήγει είτε είναι πολύ πιθανό να επιφέρει τραυματισμό, θάνατο, ψυχολογική ζημία, διαταραχή στην ανάπτυξη ή στέρηση». Αντίστοιχα, αντλώντας από την ψυχολογική θεώρηση της Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρείας (American Psychological Association) (n.d.) η «βία» παρουσιάζεται ως την «έκφραση της εχθρικότητας και της οργής, με σκοπό τον τραυματισμό ή ζημία ατόμου/ων ή ιδιοκτησίας μέσω σωματικής δύναμης».

Ωστόσο, οι περισσότερες «παραδοσιακές» εξηγήσεις της βίας δεν είναι ολοκληρωμένες καθώς δεν παρουσιάζουν το πλήρες πλαίσιο αλληλεπίδρασης των διάφορων μορφών της, παραμένουν μονοδιάστατες (Barak, 2006). Για τον κονστρουξιονισμό, κανονικοποιούν ένα δίπολο απόδοσης (η βία ως προϊόν ενορμήσεων ή του περιβάλλοντος), παραγνωρίζοντας έτσι την πιθανότητα συνύπαρξης

αυτών των δύο ιδιοτήτων (ανάλογα το πλαίσιο) αλλά και τον δυναμικό της χαρακτήρα (Barak, 2006).

Εξάλλου μία από της ιδιότητες της ως φαινόμενο είναι η τάση της να παραμένει κρυμμένη, αποφεύγοντας τις σαφείς επεξηγηματικές θεωρήσεις και αδυνατώντας να «συμπτυχθεί» σε μία παγιωμένη κανονιστική δομή (εμπίπτει δηλαδή στην φαινομενολογία) (Schinkel, 2010).

Αυτή η έλλειψη παγιωμένης δομής διαφαίνεται και κατά την ταξινόμηση της βίας. Παρόλου που κατά γενική ομολογία η βία διακρίνεται:

- 1) ανάλογα με το κίνητρο (π.χ. πολιτικό, οικονομικό)
- 2) το που κατευθύνεται (π.χ. προς τον εαυτό, άλλο άτομο, κοινωνία) και
- 3) την μορφή με την οποία εκδηλώνεται (π.χ. σωματική, ψυχολογική, σεξουαλική) (Krause, 2009),

έχει ξεφύγει – ως ένα βαθμό - από τις περιοριστικές και απλουστευτικές οπτικές του παρελθόντος, μιας και πλέον λαμβάνεται υπ' όψη το μεταβαλλόμενο εύρος των εκφάνσεων της (π.χ. με την προσθήκη της «ερμηνευτικής» και «αισθητικής» βίας) (Hanssen, 2014)

Εννοιολόγηση του «οπαδού»

Σύμφωνα με τον Porat (2010), η ανάληψη της «οπαδικής» ιδιότητας αφορά την κατασκευή μίας ταυτότητας γύρω από την υποστήριξη μίας συγκεκριμένης αθλητικής ομάδας, η οποία αποτελεί διά βίου μόνιμο κομμάτι της προσωπικότητας και επηρεάζεται άμεσα από το φύλο και την κοινωνική τάξη.

Βέβαια, όπως και η κάθε ταυτότητα, δεν αποτελεί απλά ένα άθροισμα χαρακτηριστικών καθώς η δόμηση της πηγάζει μέσα από την φύση του εκάστοτε

κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου (Papadopoulos, 2008). Υπό ένα αντίστοιχο κριτικό πρίσμα, θεωρείται, επίσης, ότι η κάθε ταυτότητα – άρα και η οπαδική – χαρακτηρίζεται από κάποιες κοινές ηθικές αποχρώσεις (π.χ. έμφαση στην αξία της αφοσίωσης) (Hognestad, 2012) και συμβολικές πρακτικές (π.χ. τακτική παρακολούθηση των αγώνων) (Porat, 2010), οι οποίες ανασκευάζουν την εικόνα που έχει το άτομο για τον εαυτό του (Papadopoulos, 2008). Αποτελεί, έτσι, μία υποκειμενική αναπαράσταση, η οποία δομείται και μέσω του λόγου (Benwell, 2006; Papadopoulos, 2008). Ενδεικτικά, ο τρόπος με τον οποίο περιγράφει και οι ταμπέλες που προσάπτει ο κοινωνικός περίγυρος στο άτομο γίνονται τελικά αποδεκτές από το ίδιο με αποτέλεσμα την προσαρμογή του σε προκαθορισμένες εικόνες (η ταυτότητα ως δημόσιο και όχι ιδιωτικό ζήτημα) (Benwell, 2006).

Η έννοια του «οπαδού» μπορεί να εμπίπτει, επίσης, σε φάσμα ανάλογα με τον βαθμό της προσωπικής «επένδυσης» και «ταυτοποίησης» του ατόμου με την ομάδα του (π.χ. ο «συναισθηματικά δεσμευμένος υποστηρικτής» ή «ο θαυμαστής που εκφράζεται μέσω του καταναλωτισμού, κ.α.) (Giulianotti, 2002). Όπως και να έχει, διαφοροποιείται από τον «χούλιγκαν» διότι ο δεύτερος αποσκοπεί στην βίαιη σύγκρουση, την οποία και «αξιοδοτεί» περισσότερο από το ίδιο το αθλητικό γεγονός (Leeson et al., 2012). Αυτή η προσφυγή στην σαφή διάκριση και αποστασιοποίηση από την έννοια του «χούλιγκαν» πηγάζει, ενδεχομένως, από την ανάγκη της ανάδειξης της ως ένα είδος «παθολογίας», το οποίο δεν ανήκει στον αθλητισμό και το οποίο πρέπει να αντιμετωπίζεται ως παράδειγμα προς αποφυγή.

Εννοιολόγηση της «οπαδικής βίας»

Έχοντας καλύψει έως τώρα τα δύο εννοιολογικά στοιχεία που συναποτελούν τον όρο «οπαδική βία», μπορούμε να περάσουμε στην εξέταση του νοήματος του ως αυτόνομη έννοια.

Σύμφωνα με τους ειδικούς των αθλητικών επιστημών Rookwood & Spaij (2017), πρόκειται για ένα «παγκόσμιο κοινωνικό φαινόμενο», το οποίο εγείρει επιστημονικούς/νομικούς προβληματισμούς, καθώς αποτελεί προϊόν μιας βαθιά ριζωμένης, στον ψυχισμό του κάθε εμπλεκόμενου, κουλτούρας. Το τελευταίο συνεπάγεται ότι αυτή η μορφή βίας εκδηλώνεται σε ένα φαντασιακό πλαίσιο συνόρων που μοιράζονται οι «χούλιγκανς» και επομένως αγγίζει μόνο αυτούς (π.χ. οι οπαδικές συμπλοκές δεν περιλαμβάνουν «απλούς πολίτες») (Peat, 2016). Κατά μία έννοια, άρα η βίαιη συμπεριφορά «αναμένεται» από τους «δράστες» (π.χ. είμαι οπαδός άρα πρέπει να φέρομαι αναλόγως) (Peat, 2016). Το στίγμα αυτό τροφοδοτείται περαιτέρω από τον λόγο/Λόγο που χρησιμοποιείται και κατασκευάζει μία (κακώς) παγιωμένη εικόνα που κανονικοποιεί την βία και αναπαράγει τον αποκλεισμό (Lopes, 2021).

Εναλλακτικά «χουλιγκανισμός» ή «σχετιζόμενη με το ποδόσφαιρο βία», η «οπαδική βία» αναφέρεται, λοιπόν, στην διαμάχη μεταξύ «αντίπαλων» ατόμων ή ομάδων υποστηρικτών, η οποία περιλαμβάνει οργανωμένες (και μη) παραβατικές δράσεις (π.χ. βανδαλισμός, χρήση αλκοόλ/ουσιών) κατά την διάρκεια - ή και όχι - του ποδοσφαιρικού αγώνα (Spaij, 2006). Εκδηλώνεται τόσο σε συνθήκες «όχλου» (αντιδραστικά, ως ξέσπασμα) όσο και μετά από σχεδιασμό, μέσα από δράσεις «συνδέσμων» (δηλαδή «θεσμοθετημένων» ομάδων οπαδών με συγκεκριμένες πρακτικές και «διακριτικά») (Rookwood & Spaij, 2017).

Σημαντική στην αναγνώριση της αποτελεί ο τρόπος παισίωσης του «χουλιγκανισμού» από τα MME (Tsoukala, 2006) αλλά και η εμβάθυνση στην συγκεκριμένη υποκουλτούρα της εκάστοτε οπαδικής ομάδας ως μελέτη περίπτωσης, με μοναδικά κοινωνικά, ιστορικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά (Spaij, 2007).

Ιστορική Αναδρομή

Ο «οπαδισμός» και η «οπαδική βία» στην παγκόσμια σκηνή

Έχοντας καθιερώσει την υποκειμενικότητα αλλά και τη συνεχώς μεταβαλλόμενη φύση των «οπαδών» και της «(οπαδικής) βίας», μπορούμε να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνονταν από την πρώτη εμφάνιση τους έως και σήμερα.

Ακολουθώντας την ιστορική οπτική, οι απαρχές της έντονης ενασχόλησης με το ποδόσφαιρο, σύμφωνα με τον Brown (2017), εντοπίζονται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όταν οι κοινωνικές συνθήκες της εποχής επέτρεψαν στην εργατική τάξη να στραφεί σε νέες προσωπικές ασχολίες. Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και έπειτα, τα διάφορα περιστατικά βίας και ταραχών που συνόδευαν τους ποδοσφαιρικούς αγώνες, αποτέλεσαν εντατικό αντικείμενο μελέτης διαφόρων νομικών και κοινωνικών επιστημόνων, ψυχολόγων και πολιτικών.

Κατά την δεκαετία του 1950, λοιπόν, παρατηρήθηκε πρωτόγνωρη συλλογική βία γύρω από αγωνιστικούς χώρους, καθώς η ευμάθεια της περιόδου ευνόησε την αύξηση της προσβασιμότητας σε αθλητικά γεγονότα (Taylor, 2011). Οι εξελίξεις αναστάτωσαν την κοινωνική δομή της Αγγλίας, όπου πρωτοεμφανίστηκε το φαινόμενο, και προκάλεσε «ηθικό πανικό» για την έξαρση της «νεανικής παραβατικότητας» (Taylor, 2011). Παρόμοια φαινόμενα, ωστόσο, είχαν ήδη εμφανιστεί σε διάφορες χώρες της Νοτίου Ευρώπης (π.χ. οι «Ultras» της Ιταλίας κ.α.) και της Λατινικής Αμερικής (π.χ. οι «torcidas organizadas» ή οι «barras bravas») (Spaaij, 2007).

Γύρω στα 1960, οι εκδηλώσεις αθλητικής βίας άρχισαν να αποκτούν οργανωμένη και τελετουργική μορφή (Taylor, 2011). Ταυτόχρονα, ο όρος

«χουλιγκανισμός» («αγγλική ασθένεια» εναλλακτικά) καθιερώθηκε στην πολιτική και δημοσιογραφική σκηνή και συνδέθηκε άρρηκτα με τον Αγγλικό χώρο (Frosdick & Newton, 2006). Τις επόμενες δεκαετίες που ακολούθησαν, η «οπαδική βία» εμφάνισε διακυμάνσεις, πληθώρα πολιτικών - και μη - μέτρων δοκιμάστηκαν ενώ οι τραγωδίες στο Heysel (1985) και το Hillsborough (1989) άλλαξαν εν νυκτί την πορεία του «οπαδικού κινήματος» (Taylor, 2011).

Από την αυγή του νέου αιώνα έως και σήμερα ο «οπαδισμός» και η βία που τον συνοδεύει εξακολουθούν να απασχολούν την παγκόσμια κοινότητα. Ο χώρος του ποδοσφαίρου πλέον μπορεί να έχει αλλάξει, καθώς η εμπορευματοποίηση και ο καταναλωτισμός ήρθαν να αντικαταστήσουν τις παραδοσιακές πρακτικές των παλαιότερων χρόνων, ωστόσο αρκετοί συνεχίζουν να αποζητούν αυτές τις «ένδοξες μέρες» (π.χ. κίνημα «Against Modern Football») (Hill et al., 2018).

Στο Ελληνικό πλαίσιο

Έχοντας καλύψει εν τάχει κάποια βασικά σημεία της ιστορίας του ποδοσφαίρου και του «χουλιγκανισμού» όπως αυτά εκδηλώθηκαν στην παγκόσμια σκηνή, μένει να αναρωτηθούμε πώς εξελίχθηκαν τα παραπάνω και στα Ελληνικά δεδομένα συγκεκριμένα.

Σύμφωνα με το έργο του κοινωνιολόγου Zaimakis (2018), η ποδοσφαιρική κουλτούρα και σκηνή του Ελληνικού χώρου φέρει πολύπλοκη ιστορία και πολιτικές αποχρώσεις. Κατά τα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα, ο χώρος του αθλητισμού, γενικότερα, υπέφερε αρκετά λόγω των πολιτικών εξελίξεων στη χώρα (π.χ. διώξεις αθλητών λόγω αριστερών πεποιθήσεων).

Ως αφετηρία του επαγγελματικού ποδοσφαίρου στην Ελλάδα, λοιπόν, θεωρείται το 1979, όταν θεσμοθετήθηκε το νομικό πλαίσιο που θέσπιζε την οικονομική

υποστήριξη και λειτουργικότητα των ποδοσφαιρικών συλλόγων (Anagnostopoulos & Senaux, 2011). Πλούσιοι επιχειρηματίες με ισχυρές πολιτικές διασυνδέσεις έσπευσαν να αναλάβουν την διοίκηση διαφόρων συλλόγων, δημιουργώντας παράλληλα σχέσεις «πελατείας» με την εκάστοτε κυβέρνηση (Zaimakis, 2018). Τις σκανδαλώδεις αυτές εξελίξεις υποδέχθηκαν κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990 η ανάδειξη των στημένων αγώνων (Manoli & Antonopoulos, 2015) και του ελληνικού «χουλιγκανισμού» (Lappas, 2005), καθώς εμφανίστηκαν σταδιακά οργανωμένα «γκρουπ» οπαδών που αντλούσαν την ονομασία τους από τα διαζώματα του γηπέδου («πέταλα») όπου τους τοποθετούσαν οι αστυνομικές δυνάμεις (π.χ. οι «Gate 4» του ΠΑΟΚ) (Zaimakis, 2018).

Το σκηνικό δεν άλλαξε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα. Πληθώρα σκανδάλων τράβηξαν την προσοχή της Ένωσης Ευρωπαϊκών Ποδοσφαιρικών Ομοσπονδιών (Union of European Football Associations / UEFA) (Manoli & Antonopoulos, 2015). Οι κοινωνικό-οικονομικές αλλαγές, εντός και εκτός συνόρων, έφεραν αλλαγές στο προφίλ του μέσου οπαδού (νεαρή ηλικία και αυξημένη επιθετικότητα) αποκλείοντας τοιουτοτρόπως κοινωνικές ομάδες όπως οι γυναίκες - με το φαινόμενο της οπαδικής βίας, όμως, να εξακολουθεί να απαντάται σε όλες τις κοινωνικές τάξεις (Lappas, 2005). Επιπροσθέτως, η απογοήτευση του κόσμου για πληθώρα κυβερνητικών αποφάσεων και τα περιστατικά δολοφονιών οπαδών (π.χ. η δολοφονία του οπαδού του παναθηναϊκού Μιχάλη Φιλόπουλου από οπαδούς του Ολυμπιακού το 2007) μεταφράστηκαν στους αγωνιστικούς χώρους με έντονες αντιδράσεις (Zaimakis, 2018). Τέλος, το «φαινόμενο» της «παράγκας» (δηλαδή της χειραγώγησης αγώνων, της επιλογής συγκεκριμένων διαιτητών, της «συνεργασία» μεταξύ ομάδων με σκοπό την αλλοίωση των εκβάσεων των αγώνων – πρωταθλημάτων κλπ.) όχι μόνο συνέχισε και συνεχίζει να υφίσταται, αλλά και αποτελεί κινητήρια

δύναμη της αγοράς και των στοιχηματικών εταιριών, αυξάνοντας δραματικά τον αριθμό των οπαδών – καταναλωτών (Manoli & Antonopoulos, 2015).

«Κοινωνιοψυχολογικές» θεωρήσεις για την κατασκευή της (οπαδικής) ταυτότητας – η οπαδική ως κοινωνική ταυτότητα

Παρακάτω παρουσιάζονται κυρίαρχες προσεγγίσεις πάνω στην κοινωνική ταυτότητα του ατόμου, όπως αυτή συν-κατασκευάζεται και διαμορφώνεται μέσα από την υιοθέτηση της «οπαδικής». Κατά την παρουσίαση αυτών των προσεγγίσεων παρατίθεται παράλληλα η «κονστρουξιονιστική» μετεξέλιξη τους, η οποία συνοψίζεται και στην τελευταία υποενότητα.

Η Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας και η Αυτοκατηγοριοποίηση των Tajfel και Turner

Η ένταξη ενός ατόμου σε μία ευρύτερη ομάδα (συνήθως λόγω οικογένειας – πατρικής φιγούρας ή γεωγραφικής εγγύτητας) (Keaton & Gearhart, 2014) και η αλληλεπίδραση του εντός και εκτός αυτής δομούν την κοινωνική του ταυτότητα (Dickerson, 2021), μία προέκταση του «προσωπικού εαυτού» στο συλλογικό επίπεδο, η οποία παραμένει ρευστή και ευμετάβλητη (Huddy, 2001) ανάλογα το εκάστοτε πλαίσιο ή ομάδα (Ellemers et al., 2002).

Σύμφωνα με τον Tajfel (2010), η κοινωνική ταυτότητα γίνεται μέρος της αυτοεικόνας του ατόμου, φέρει συναισθηματικό φορτίο και αποκτά νόημα μέσα από την συμμετοχή καθαυτή. Το μέλος βιώνει ως αληθινά τα όσα αισθάνεται, διεγείρεται ψυχοσυναισθηματικά (π.χ. αντλεί ικανοποίηση από την επιτυχία της ομάδας του) και γνωστικά (π.χ. επεξεργάζεται τις αξίες και τους συμβολισμούς της ομάδας του) (Porat, 2010). «Κοινωνεί», έτσι, σε «γνώσεις» και πληροφορίες οι οποίες αποτελούν προϊόν συγκεκριμένης κουλτούρας και όχι γεγονότα (όπως προβλέπει η κλασική θεώρηση της

γνώσης), γεγονός που αφήνει περιθώρια κινδύνων όπως μεροληψίες ή υιοθέτηση ατζεντών (Gough, 2013).

Για τους Trepte & Loy (2017), το άτομο μέσα από αυτήν διαδικασία ταυτίζεται και «αυτοκατηγοριοποιείται». Διαμορφώνει, δηλαδή, μία νοοτροπία «εμείς» και «εσείς» («ένδο-ομάδες και έξω-ομάδες») καθώς συνειδητοποιεί τις «ειδοποιούς διαφορές ανάμεσα στις δύο πλευρές» (Trepte & Loy, 2017). Ωστόσο, η εν λόγω διεργασία δεν αποτελεί μία καθαρά ενδοατομική διαδικασία, όπως υπονοείται παραπάνω (Gough, 2013). Ο πραγματικός χαρακτήρας των αλληλεπιδράσεων ξεπερνά την ατομική αντίληψη του καθενός (Herrera, 2003) και δεν βλέπει τις ομάδες ως μία δεδομένη και απόμακρη σταθερά που επηρεάζει γραμμικά τα μέλη (Gough, 2013). Με άλλα λόγια, ο κοινωνικός περίγυρος διαμορφώνει τις διάφορες κατηγορίες, αλλά και οι διάφορες κατηγορίες επηρεάζουν αντίστοιχα τον περίγυρο (Herrera, 2003). Αυτή η αμφίδρομη αιτιότητα επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από πιο δυναμικές διεργασίες, όπως η γλώσσα. (Herrera, 2003).

Συνεχίζοντας πάνω στα προηγούμενα, , το άτομο προβαίνει συγκριτικά σε αξιολογήσεις, βάσει της εικόνας – προτύπου που έχει διαμορφώσει για τον ίδιο ως οπαδό αλλά και την ευρύτερη ομάδα του (Trepte & Loy, 2017). Στις αξιολογήσεις αυτές τείνει να σκέφτεται αλλά και να συμπεριφέρεται πιο ευνοϊκά προς τους ομοίους του (ενδοομαδική εύνοια), «μειώνοντας» ή και κρατώντας εχθρική στάση προς τους «ξένους» (διομαδική σύγκρουση) (Giannakakis & Fritsche, 2011). Υφίσταται, δηλαδή μία προσπάθεια διατήρησης θετικής αυτοεικόνας (Hirshon, 2020).

Σε αυτήν την προσπάθεια αποδίδονται συμπεριφορές όπως το «BIRGing» («basking in reflected glory after a team victory») και το «CORFing» («cutting off reflected failure following a loss»), κατά τις οποίες η ανωτερότητα της ομάδας

επιδεικνύεται, ταυτόχρονα όμως το «στίγμα» που επιφέρει το ενδεχόμενο της ήττας εκμηδενίζεται ή και αποκρύπτεται (Hirshon, 2020). Αντίστοιχα, πιθανώς, λειτουργούν και οι «στερεοτυπικές» στάσεις ή δηλώσεις τις οποίες επιστρατεύονται συχνά οι οπαδοί κατά την αλληλεπίδραση με άλλους της ίδιας ή και αντίπαλης ομάδας (π.χ. «εμείς χάσαμε επειδή μας έκλεψε η διαιτησία», «εσείς κερδίσατε μόνο από τύχη», κ.α.). Οι υποθέσεις σχετικά με την αυτοπεποίθηση και την αυτοεικόνα, όμως, δεν έχουν λάβει ομόφωνη υποστήριξη (Brown, 2000).

Εν κατακλείδι, η διασύνδεση της οπαδικής με την κοινωνική ταυτότητα πρέπει να εξετάζεται υπό ένα πρίσμα ρευστότητας και «πολυπολιτισμού» (Brown, 2000) ενώ μπορεί να αποτυπωθεί, συνοπτικά, στην βάση ορισμένων αξόνων. Σύμφωνα με τους Heere & James (2007), ο οπαδός – μέλος:

1. νιώθει ταύτιση με τα υπόλοιπα μέλη
2. διαμορφώνει διαφορετικές στάσεις απέναντι σε διαφορετικές κοινωνικές οντότητες
3. προσδίδει αξία στην ομαδική ταυτότητα ως αναπόσπαστο κομμάτι της ατομικής
4. δένεται συναισθηματικά
5. διαμορφώνει τις κοινωνικές του σχέσεις βάσει της ιδιότητας του
6. επιβεβαιώνει την ταυτότητα του μέσω δράσεων (Heere & James, 2007).

«Θεωρία Συγχώνευσης της Ταυτότητας»

Συνεχίζοντας με ένα θεωρητικό έργο το οποίο πατάει πάνω σε αυτό των Tajfel και Turner που είδαμε προηγουμένως, η «Θεωρία Συγχώνευσης της Ταυτότητας» τονίζει το φαινόμενο της «θυσίας» του εαυτού για το «κέρδος» της ομάδας, σε αντίθεση με την απλή ταύτιση (Swann Jr & Buhrmester, 2015).

Σύμφωνα με τον Newson (2019), ο όρος «συγχώνευση» αναφέρεται στην κατάρριψη του ορίου μεταξύ προσωπικού και συλλογικού (δεν ενεργοποιείται, δηλαδή, είτε το ένα είτε το άλλο), με αποτέλεσμα ένα πολύ έντονο αίσθημα ενότητας με τα υπόλοιπα μέλη (Newson, 2019). Το τελευταίο ενθαρρύνεται από την αντιμετώπιση του περιγύρου (π.χ. με θετική ανταπόκριση) αλλά και από την ανάγκη του ατόμου να διατηρήσει την συνεκτικότητα της ταυτότητας του διότι, υπό το πρίσμα της, κάνει προβλέψεις για τον κόσμο και ενεργεί εντός αυτού (Swann et al., 2009).

Αυτή η ακραία ταύτιση γίνεται ιδιαίτερα αισθητή σε καταστάσεις διέγερσης και διευκολύνεται όταν υφίστανται κοινά σημεία μεταξύ των διάφορων μελών (Swann Jr & Buhrmester, 2015). Έχει επιβεβαιωθεί ερευνητικά (Swann Jr & Buhrmester, 2015), ότι ενισχύεται μέσα από την χρήση κοινών πρακτικών (π.χ. ενδυμασία με τα χρώματα της ομάδας) (Newson, 2019) καθώς τα άτομα συγχρονίζονται συναισθηματικά και διαμορφώνουν μία μορφή συλλογικής συνείδησης (Páez, & Rimé, 2014). Αυτή ευνοεί την ανάπτυξη περαιτέρω συμπεριφορών και συλλογιστικών (Swann Jr & Buhrmester, 2015). Ενδεικτικότερη αποτελεί η «ρομαντικοποίηση» ηθικών αξιών, όπως η αφοσίωση και η «αυτοθυσία», πράγμα το οποίο συντηρεί τον, πλέον, «προσωπικό»/οικογενειακό χαρακτήρα της συλλογικής ταυτότητας αλλά και συνδράμει στην «αδιαπερατότητα» της ομάδας (Knijnik & Newson, 2021).

Η Θεωρία του «ανήκειν»

Μέχρι τώρα εξετάσαμε την συμπεριφορά και την εμπειρία του ατόμου που ανήκει σε μία ομάδα, αλλά και το αποτύπωμα αυτής πάνω του. Η Θεωρία του «ανήκειν» που ακολουθεί, επιχειρεί να εξηγήσει τον λόγο πίσω από την αρχική του ένταξη, καθώς και από την παραμονή του σε αυτή την ομάδα.

Σύμφωνα με τον Baumeister (2012), οι άνθρωποι ως όντα έχουν την έντονη ορμή να δημιουργήσουν κοινωνικούς δεσμούς. Η «ανάγκη» αυτή, για κάποιους χαρακτηριστικό της προσωπικότητας (Knarpton et al., 2018), δεν ανάγεται σε κάτι συγκεκριμένο (Baumeister, 2012). Διαφέρει από την απλή «επιθυμία» λόγω της σημαντικότητας, που αποδεδειγμένα φέρει, για την επίτευξη της σωματικής και ψυχολογικής υγείας (Baumeister, 2012). Συγκεκριμένα, τα μέλη αντλούν «αγάπη» και επιβεβαίωση μέσα από την διαμόρφωση κοινωνικών δεσμών, ενώ η ένωση στην βάση κοινών αξιών, πεποιθήσεων ή προτιμήσεων τους ενσταλάζει την ιδέα ενός ανώτερου σκοπού (Hirt & Clarkson, 2011).

Πώς μεταφράζεται, όμως, αυτό το ιδεώδες στον κόσμο του «οπαδισμού» συγκεκριμένα; Κατά τον Towerly (2023), η ένταξη σε αυτή την «ειδική» ομάδα ανθρώπων φέρει την δική της υποκουλτούρα και οι γνήσιες συμμαχίες που δημιουργούνται, ακόμα και μεταξύ αγνώστων, εμπνέουν αυτήν την επιθυμία για συμμετοχή (π.χ. η υποστήριξη της ίδιας ομάδας αρκεί για την εκκίνηση μίας φιλικής σχέσης). Αυτή η «αδελφική» ενότητα δεν παρεμποδίζεται από γεωγραφικές και πολιτισμικές διαφορές (Chin & Morimoto, 2013), δεν απαντάται μόνο σε συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις (Davis, 2013) και δεν ακολουθεί ένα αμετάβλητο πρότυπο στην βάση μίας μόνο κοινής ταυτότητας (Settles & Buchanan, 2014). Για παράδειγμα, ένας λευκός άνδρας και μία έγχρωμη γυναίκα δεν συσχετίζονται με τον ίδιο τρόπο απαραίτητα (π.χ. όπως θα συσχετιζόνταν δύο λευκοί άνδρες οπαδοί) αλλά και μόνο επειδή είναι και οι δύο οπαδοί.

Βέβαια, αυτό το αίσθημα «υπερφυσικής» σύνδεσης επεκτείνεται και στους ίδιους τους αθλητές – παίκτες (π.χ. έντονη χρήση του «εμείς» όταν γίνεται αναφορά στην ομάδα των αθλητών) (Towerly, 2023). Μάλιστα, οι οπαδοί αισθάνονται ότι μέσα από την υποστήριξη τους μπορούν να επηρεάσουν την έκβαση των αγώνων και

βιώνουν σε ένα νοητό επίπεδο την επιτυχία όπως οι ίδιοι οι παίκτες που συνέβαλαν πρακτικά ως προς αυτό (Towery, 2023).

Ενισχυτικά ως προς την αλληλοϋποστήριξη, λειτουργεί, άρα, και το κίνητρο του «κέρδους». Οι οπαδοί, δηλαδή, αποκομίζουν τα (συμβολικά ενδεχομένως) οφέλη της επιτυχίας της ομάδας τους, χωρίς οι ίδιοι προφανώς να έχουν καταβάλει κάποιο κόπο (Knarpton et al., 2018).

«Κοινωνιοψυχολογικές» θεωρήσεις για την γένεση και αναπαραγωγή της «οπαδικής βίας»

Η προηγούμενη θεματική ενότητα αφορούσε την απεικόνιση της διαδικασίας μέσα από την οποία ένα άτομο γίνεται, σκέφτεται και ενεργεί σύμφωνα με την ταυτότητα του «οπαδού» ειδικότερα και του μέλος μίας ομάδας γενικότερα. Στην παρούσα ενότητα, παρατίθενται οι θεωρήσεις οι οποίες μελετούν τις ατομικές και ομαδικές συνθήκες που ευνοούν την εκδήλωση βίαιης δράσης σε αθλητικά (και μη) γεγονότα («επιθετικότητα των θεατών» / «spectator aggression»).

Διαφαίνεται μία σταδιακή μετάβαση από κλασικές ψυχολογικές θεωρήσεις σε πιο συμπεριληπτικές προσεγγίσεις καθώς μεταβαίνουμε από την εστίαση στον ψυχισμό, στην εξέταση του κοινωνικογνωστικού παράγοντα και έπειτα στην συμπερίληψη ταξικών και ιστορικών στοιχείων. Η προσέγγιση της Κριτικής Κοινωνικής Θεωρίας που παρατίθεται τελευταία αναγνωρίζει και αναβαθμίζει τις παραπάνω ιδέες.

Θεωρία «απογοήτευσης – επιθετικότητας»

Σύμφωνα με τους Breuer & Elson (2017), κεντρική ιδέα της θεωρίας «απογοήτευσης – επιθετικότητας» είναι ότι όταν ένα γεγονός ή εξωτερικός παράγοντας (απογοήτευση) παρεμβαίνει μεταξύ ενός ατόμου και του επιδιωκόμενου σκοπού, τότε

το άτομο οδηγείται σε βίαιες συμπεριφορές οποιαδήποτε μορφής (επιθετικότητα) απέναντι σε αυτό που θεωρεί ως πηγή της παρεμπόδισης αυτής. Ο όρος «απογοήτευση», άρα, αναφέρεται σε «επιπλοκές» οι οποίες δυσχεραίνουν την επίτευξη ενός υποκειμενικά σημαντικού σκοπού, διακόπτουν την ενίσχυση μίας συμπεριφοράς ή αποτρέπουν την κάλυψη βασικών συναισθηματικών αναγκών (Breuer & Elson, 2017). Συνήθως, η αντίδραση απέναντι σε αυτές τις επιπλοκές είναι ανάλογη της αντιλαμβανόμενης ζημίας, ενισχύεται υπό συνθήκες ανταγωνισμού και διευκολύνεται όταν υφίσταται ανωνυμία (Breuer & Elson, 2017). Πρόκειται για μία συναισθηματική, γνωστική αλλά και σωματική διαδικασία (Breuer & Elson, 2017), η οποία επηρεάζει και την λήψη αποφάσεων (Priks, 2010). Χαρακτηριστικά, η κακή εμφάνιση μίας ομάδας (απογοήτευση) στον αγωνιστικό χώρο πυροδοτεί τις βίαιες αντιδράσεις των οπαδών της (επιθετικότητα) γιατί παρεμποδίζει την ανέλιξη της στον βαθμολογικό πίνακα (σκοπός) (Priks, 2010).

Θεωρία «ευαισθησίας απέναντι στην απόρριψη»

Μία ακόμα θεωρία η οποία αντιμετωπίζει την επιθετικότητα ως μηχανισμό αντίδρασης απέναντι σε μία αρνητική κατάσταση, είναι η θεωρία της «ευαισθησίας απέναντι στην απόρριψη».

Σύμφωνα με τους Pietrzak et al. (2005), οι απορρίψεις που έχει βιώσει το άτομο κατά την παιδική ηλικία από σημαντικά πρόσωπα του κύκλου του, μεταφράζονται και στην ενήλικη ζωή με μία προδιάθεση για αυξημένο άγχος και έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις απέναντι στο ενδεχόμενο της απόρριψης. Αυτό συνεπάγεται μία τάση για επιθετικότητα όταν έρχεται αντιμέτωπο με το άνωθεν σενάριο ενώ αυθυποβάλλεται σε έναν ατέρμονο κύκλο «αυτοεκπληρούμενων προφητειών» (π.χ. με διώχνω για να μην με διώξουν) (Pietrzak et al., 2005)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιρροή αυτής της ευαισθησίας πάνω στην συμμόρφωση. Για παράδειγμα, ένα άτομο με αυξημένο φόβο απόρριψης και το οποίο – υπό άλλες συνθήκες – δεν θα επιδίδονταν στην βία, υποκύπτει στην πίεση της ομάδας, υιοθετώντας τις επιθετικές συμπεριφορές της υπό την απειλή του αποκλεισμού (Knarpton et al., 2018). Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα έντονο στις συλλογικότητες των οπαδών καθώς οι νόρμες που προασπίζονται και η συνεκτικότητα που τις χαρακτηρίζει, καλούν συχνά για ανάλογες ενέργειες (Knarpton et al., 2018).

Θεωρία Κοινωνικής Μάθησης

Η «Θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης» δεν παραμένει στις ενδοατομικές διεργασίες, όπως οι θεωρίες που είδαμε έως τώρα, αλλά συμπεριλαμβάνει και τον ρόλο που διαδραματίζουν οι άλλοι πάνω στην συμπεριφορά του ατόμου.

Για τον McLeod (2011), οι άνθρωποι μαθαίνουν ή απορρίπτουν διάφορες συμπεριφορές μέσω της μίμησης κατά την παρατήρηση άλλων. Ο παρατηρητής, δηλαδή, αξιοποιώντας τις γνωστικές του ικανότητες εστιάζει σε μία συμπεριφορά (ερέθισμα), διατηρεί το νοητό μοντέλο/παράδειγμα της, όπως το εκτελεί το πρότυπο, και εφόσον έχει την σωματική ικανότητα να το αναπαράξει, το πράττει (αντίδραση) υπό τα κατάλληλα κίνητρα (McLeod, 2011). Το ίδιο σκεπτικό εφαρμόζει και στις επιθετικές/βίαιες συμπεριφορές, πράγμα που έχει επιβεβαιωθεί και πειραματικά (π.χ. μέσα από το πείραμα με την κούκλα Bobo) (Allan, 2017).

Οι Kabiri et al. (2021), μεταφέρουν αυτές τις ιδέες στην περίπτωση του «χουλιγκανισμού» υποστηρίζοντας πως ο δράστης «κατασκευάζεται» μέσα από μία σειρά διαδικασιών. Συγκεκριμένα, αλληλοεπιδρά με άτομα που κανονικοποιούν ή συμμετέχουν στην βία και υιοθετεί την θεώρηση τους προκειμένου να τονώσει την εικόνα του απέναντι τους (ενισχυτικός παράγοντας) (Kabiri et al., 2021). Αποδέχεται,

δηλαδή, μία νέα στάση και με την προϋπόθεση ότι το κόστος υπερβαίνει της ζημίας, την μιμείται (Kabiri et al., 2021). Μάλιστα, η διεργασία αυτή φαίνεται να υπερβαίνει τις πολιτισμικές διαφορές (Lee & Han, 2012).

Η Σχολή του Λέστερ

Η «Σχολή του Λέστερ» προσομοιάζει τις ιδέες της «Θεωρίας της Κοινωνικής Μάθησης», με την εξαίρεση ότι δίνει μεγάλη έμφαση στον κοινωνικό υπόβαθρο ενός ατόμου.

Ο Bairner (2006) αποδίδει τον «χουλιγκανισμό» σε μία «νεανική ανδρική επιθετικότητα», άρρηκτα συνδεδεμένη με την φύση της «σκληρής» εργατικής τάξης (χειρωνακτική εργασία, ανεργία, ελλιπής εκπαίδευση, αλκοόλ) που δεν προσαρμόζεται στην «μοντερνοποίηση» της κοινωνίας (Bairner, 2006). Οι δράστες διαμορφώνονται από το «στερητικό» περιβάλλον όπου μεγάλωσαν και ζουν (Bairner, 2006). Σε αυτούς τους κύκλους, η βία καθ' αυτή ταυτίζεται με το «ανδρικό» πρότυπο, συνεπάγεται ικανοποίηση και επιφέρει αναγνώριση από τους υπόλοιπους, πράγμα που ενισχύεται και λεκτικά μέσα από τις δηλώσεις των ίδιων των οπαδών (Dunning, 2000). Επομένως συνδράμουν βιολογικοί (π.χ. αδρεναλίνη – ικανοποίηση) (Dunning, 2000), κοινωνιό-ιστορικοί (π.χ. κοινωνικές αλλαγές των κατώτερων στρωμάτων) και ψυχολογικοί παράγοντες (π.χ. ενίσχυση) (Best, 2010).

Καίριος στην κατασκευή των «χούλιγκανς» είναι επίσης ο ρόλος των πολιτικών/δημοσιογραφικών μέσων (Bairner, 2006) αλλά και οι υφέρπουσες κοινωνικοπολιτικές «διαχωριστικές γραμμές» κάθε τόπου που διαφοροποιούν (ήδη), αλλά και εντός των οποίων δρουν οι διάφορες υπό-ομάδες (π.χ. θρησκεία, γλώσσα) (Dunning, 2000).

Κριτική κοινωνική θεωρία

Στον παρόν σημείο της εργασίας παρουσιάζεται το πώς βλέπουν οι κριτικές προσεγγίσεις της Κοινωνικής Ψυχολογίας όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, μέσα από το έργο διάφορων θεωρητικών και σχολών.

Για τον Μαξ Χορκχάμερ και την Σχολή της Φρανκφούρτης, η Κριτική Θεωρία αναγνωρίζει τις εκάστοτε ιδέες και τις τοποθετεί σε ένα νέο πλαίσιο, ελεύθερο από την συμβατική απεικόνιση της πραγματικότητας, σε αντίθεση με τις παραδοσιακές οπτικές, οι οποίες παρουσιάζουν τις ιδέες τους ως παγιωμένα γεγονότα (Bilgin, 2023). Ασπάζεται, άρα, τις αρχές της φαινομενολογίας και του κονστρουκτιβισμού, διότι επιχειρηματολογεί υπέρ της διαμόρφωσης του κόσμου βάσει της προσωπικής εμπειρίας και της αλληλεπίδρασης, όπως τονίστηκε και από τον Γιούργκεν Χάμπερμας (Howell, 2016). Σε αυτήν την ιδέα περί ρευστότητας του κόσμου, οι φεμινιστικές θεωρίες με την Κίμπερλ Κρένσο ήρθαν να προσθέσουν το φαινόμενο της διαθεματικότητας, δηλαδή της διαπλοκής και σύγκρουσης πολλαπλών ταυτοτήτων αντί μίας κεντρικής, (Collins et al., 2021). Τέλος, η Κριτική Θεωρία υπογραμμίζει την κατασκευαστική δύναμη του λόγου, είτε ως προς την κατασκευή της εκάστοτε ταυτότητα, είτε προς την κατασκευή της αλήθειας (Milliken, 2015).

Έχοντας καλύψει κάποιες βασικές κριτικές αρχές, μπορούμε να συνεχίσουμε εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να εξηγήσουν σε βάθος και το φαινόμενο της οπαδικής βίας. Σύμφωνα με τους Lanman et al. (2018), το νόημα αυτής της διομαδικής σύγκρουσης έγκειται στα γνωστικά σχήματα που φέρει το άτομο και στις επιρροές της κοινωνικής κουλτούρας επί αυτών. Έγκειται, έτσι, στην «διακριτική ευχέρεια» του κάθε οπαδού. Για κάθε διαφορετικό άτομο, δηλαδή, αντιστοιχεί και διαφορετικό νόημα, με το καθένα διαμορφώνει έναν προσωπικό «μύθο» μέσω του

οποίου κατασκευάζει την πραγματικότητα και καθιερώνει την θέση του ως οπαδός μεταξύ των ομοίων του στην παγκόσμια ποδοσφαιρική κοινότητα (Herd, 2017).

Προκειμένου να πετύχει στην ανάδειξη του ανάμεσα σε αυτούς που αντιλαμβάνεται ως ανταγωνιστές, το άτομο είναι πρόθυμο να επωμισθεί ή και να επιφέρει ζημιά σε άλλους για χάρη αυτού του στόχου (Lanman et al., 2018). Η προθυμία αυτή διευκολύνεται, καθώς ο αντίπαλος απανθρωποποιείται και η αφοσοίωση στο σύνολο «μπλοκάρει» τους ηθικούς φραγμούς (Castano, 2008).

Ο Herd (2016) υποστηρίζει ότι στην επιδιωκόμενη επιβολή συμβάλλει και η χρήση πρακτικών ή συμβόλων. Αντικείμενα όπως φωτοβολίδες ή μαύρες μάσκες χτίζουν μία ατμόσφαιρα φόβου και η χρήση λεκτικής βίας πραγματώνει το μίσος κατά του «αντιπάλου» (Herd, 2016). Η αξιοποίηση συνθημάτων ή μουσικής υπόκρουσης (π.χ. τύμπανα), οι φωνές, η ημίγυμνη εμφάνιση ενισχύουν την εικόνα του «επικίνδυνου» και αναζωπυρώνουν το ηθικό (Herd, 2016). Η συγκέντρωση γύρω από το στάδιο, η ενδυμασία με τα χρώματα της ομάδας, οι σημαίες χτίζουν τον χαρακτήρα της ομάδας και την προβάλλουν στον έξω κόσμο (Herd, 2016). Παραδόξως, όμως, οι εμπλεκόμενοι αναγνωρίζουν ότι, έξω από αυτά τα πλαίσια, αυτή η εναλλακτική πραγματικότητα σταματά να υφίσταται (Herd, 2016).

Σημαντικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή αυτή η πραγματικότητα διαδραματίζουν και τα «mainstream» (π.χ. εφημερίδες, τηλεόραση, ράδιο, ειδήσεις) και τα «εναλλακτικά» media (π.χ. βιβλία, ντοκιμαντέρ, βιντεοπαιχνίδια, ιστολόγια) (Sraaj, 2011).

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, λόγω της εμβέλειάς τους, συχνά καθορίζουν το τι θεωρείται «χουλιγκανισμός» (Perryman, 2013). Ωστόσο, δεν μπορούν να αποτελέσουν έναν αξιόπιστο «κριτή – αφηγητή», διότι δεν μπορούν να γνωρίζουν την

πραγματική έκταση της «οπαδικής βίας» (π.χ. περιστατικά που δεν βιντεοσκοποούνται ή που συμβαίνουν εκτός του αθλητικού χώρου) (Perryman, 2013). Ακόμα, όμως, και όταν επιχειρούν να καλύψουν τέτοια περιστατικά, αρκετές φορές διαστρεβλώνουν τα γεγονότα, αποφεύγοντας την εμβάθυνση στις λεπτομέρειες ή την προβολή μίας πολύπλευρης οπτικής (Perryman, 2013)

Συγκεκριμένα, όπως παρατήρησε ο Στιούαρτ Χολ, τείνουν να έχουν «εθνικό χαρακτήρα», να χρησιμοποιούν πομπώδη γλώσσα ή εικόνες και παρέχουν μία εξωτερική οπτική του φαινομένου (Sraaj, 2011). Συγκεκριμένα, αποδίδουν, μέσω στιγματιστικών περιγραφών (π.χ. «ανεγκέφαλοι»), την βία στην παθολογία των δραστών (Sraaj, 2011). Αντίστοιχα, διαβρώνουν την εικόνα των οπαδών-χούλιγκανς συνδέοντας τους βεβιασμένα με υποκειμενικά συναφείς δραστηριότητες (π.χ. αλκοολισμός, χρήση ουσιών, οργανωμένο έγκλημα), πράγμα το οποίο τροφοδοτεί επιφανειακές θεωρήσεις και στερεότυπα (π.χ. «ο ρατσιστής οπαδός», κ.α.) (Sraaj, 2011).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, χρησιμοποιώντας μία ρητορική φόβου μέσα από αναφορές σε «θύματα» και «τραυματίες» ή σε αντίστοιχους εκφοβιστικούς όρους, προτάσσουν και αντιμετωπίζουν ως μοχλό πίεσης το επιχείρημα της «κοινωνικής ασφάλειας» και καλούν για πιο τιμωρητικές στάσεις (π.χ. αυστηρότεροι νόμοι) (Sraaj, 2011).

Από την άλλη πλευρά, τα εναλλακτικά «media» παρέχουν μία εσωτερική θεώρηση, προβάλλοντας έτσι βαθύτερες ερμηνείες και δίνοντας φωνή στους άμεσα εμπλεκόμενους (Sraaj, 2011). Επισημαίνουν την ύπαρξη «φυσιολογικών» οπαδών και φέρνουν μία ισορροπία στην διακίνηση της πληροφορίας (δεν ακούγεται μόνο η αρνητική οπτική των πραγμάτων) (Sraaj, 2011). Τα παραπάνω δεν συνεπάγονται ότι

αποσκοπούν στην αποδοχή της βίας, αλλά υποδεικνύουν τις ελλείψεις και τα σφάλματα των ισχυρότερων πλατφόρμων (Sraaj, 2011).

Εθνικός/Τοποκεντρικός χαρακτήρας του «οπαδισμού»

Έχει επισημανθεί πολλές φορές η σημασία του πλαισίου τόσο στον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η εκάστοτε εμπειρία, όσο και στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η εκάστοτε ταυτότητα. Ένα πλαίσιο το οποίο είναι απαραίτητο για την κατανόηση του οπαδισμού, είναι το εθνικό. Είναι απαραίτητο, καθώς οι ομάδες που προέρχονται σε μία χώρα την αντιπροσωπεύουν απέναντι στην διεθνή σκηνή και ταυτόχρονα πρεσβεύουν τις αρχές και της ιδεολογίες της (Bonzel, 2020).

Έτσι, η οπαδική ταυτότητα κατασκευάζεται πολλές φορές στην βάση της «τοπικής» ή και εθνικής ταυτότητας που φέρει το άτομο, με αποτέλεσμα η σύγκρουση του με άλλους να «κρύβει» ταυτόχρονα «εθνοπολιτισμικά» στοιχεία (π.χ. εθνικότητα, γλώσσα, θρησκεία) (Dmoski, 2017). Το φαινόμενο αυτό παρουσιάζει διαφορές ανά τον κόσμο (τόσο σε «μίκρο» όσο και σε «μάκρο» κλίμακα) και εκδηλώνεται στην περίπτωση των «ντέρμπι» (π.χ. «Rangers FC» εναντίον «Celtic FC» συνεπάγεται Προτεσταντισμός εναντίον Καθολικισμού) (Dmowski, 2017).

Αυτή η διαπλοκή της γεωπολιτικής στις συνήθειες πρακτικές των οπαδών είναι αρκετά έντονη στον χώρο των Βαλκανίων, όπου προωθείται ιδιαίτερα η «τοπική» ταυτότητα σε συνάρτηση με την «ποδοσφαιρική» (π.χ. «μία πόλη, μία ομάδα») (Hodges, 2016). Έτσι, οι διάφορες οπαδικές ομάδες συνδέονται με συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια (π.χ. το γήπεδο, την γειτονιά κτλ), τα οποία «ιδιωτικοποιούνται» και επιδεικνύουν με συγκεκριμένες πρακτικές (π.χ. σχετικά γκράφιτι ή συνθήματα)(Hodges, 2016). Ωστόσο, η συμπεριφορά αυτή διαφοροποιείται ανάλογα με την ταυτότητα του ατόμου που είναι ενεργή (Giulianotti & Armstrong, 2002). Έτσι,

η σημασία του ίδιου μέρους μπορεί να αξιολογείται διαφορετικά από το ίδιο άτομο όταν μιλάει υπό την οπαδική ιδιότητα και εκτός αυτής (Giulianotti & Armstrong, 2002).

Παρόλα αυτά, η έντονη ταύτιση της οπαδικής με την τοπική ταυτότητα δεν συνεπάγεται πάντα και το ίδιο για την εθνική ταυτότητα, πράγμα το οποίο επηρεάζεται και από το πολιτικό υπόβαθρο της εκάστοτε ομάδας (Hodges, 2016).

Οι παραπάνω ιδέες εμπίπτουν και στην περίπτωση του Ελληνικού ποδοσφαίρου, όπου γίνεται επίσης εμφανής μία ρευστότητα ταυτοτήτων και η επίδραση του κοινωνικοπολιτικού «γίνεσθαι» (Zaimakis, 2018). Αυτό επιβεβαιώνεται από διάφορα στοιχεία όπως: α) η σύνδεση συγκεκριμένων ομάδων με ταμπέλες «εθνοπολιτικής» φύσεως (π.χ. οπαδοί του ΠΑΟΚ – «Βούλγαροι») (Zaimakis, 2018), β) η οργάνωση συλλόγων στην βάση ιδιαίτερων κοινωνικό-ιστορικών χαρακτηριστικών (π.χ. ΑΕΚ και προσφυγιά) και γ) η διαχρονική σύγκρουση μεταξύ Βορείου και Νότιας Ελλάδος, εκτός και - κατά συνέπεια - εντός γηπέδου (π.χ. ο ΠΑΟΚ της Θεσσαλονίκης ως εκπρόσωπος του Βορρά και ανταγωνιστής του «Αθηναϊκού Νότου») (Baltas, 2021).

Ο συνδυασμός ιδιοτήτων – ταυτοτήτων (π.χ. οπαδός και ταυτόχρονα κάτοικος μιας πόλης/χώρας) επηρεάζει άμεσα την κοσμοθεωρία του ατόμου, ενισχύουν την υποκειμενικότητα των εμπειριών του και κατ' επέκταση επηρεάζουν την συμπεριφορά του (Settles & Buchanan, 2014) καθώς ενεργεί και (αυτό)κατηγοριοποιείται βάσει συγκρουόμενων παρασκηνιακών δυνάμεων (π.χ. φύλο, εθνικότητα, κοινωνική τάξη) (Weibner, 2013). Φυσικά, αναλόγως αντιμετωπίζεται και από τον περίγυρο του (π.χ. κάθε «ταυτότητα» εγείρει και διαφορετικές αντιδράσεις) (Settles & Buchanan, 2014).

Για τους οπαδούς, μάλιστα, η ίδια, αλλά και η εικόνα που συνδέεται μαζί της, δομείται και αντικατοπτρίζεται και μέσα από τους αθλητές/ομάδα (π.χ. η ομάδα της πόλης μου κέρδισε, άρα εγώ και η πόλη μου είμαστε «ανώτεροι») (Broch, 2016).

Έτσι, το ποδόσφαιρο μεταμορφώνεται από ένα απλό άθλημα σε παιχνίδι εξουσίας, αφού μέσα από τους αγώνες αναβιώνουν και αναπαράγονται συγκρούσεις (ιστορικού και γεωγραφικού χαρακτήρα) μεταξύ φανταστικών και πραγματικών μετώπων εντός της ίδιας επικράτειας (Ncube, 2014). Για παράδειγμα, το «ντέρμπι» Ολυμπιακός – ΠΑΟΚ εκφράζει την διαχρονική διαμάχη Βορείου και Νότιας Ελλάδος και το αποτέλεσμα αυτού την συμβολική επικράτηση της μίας πλευράς επί της άλλης.

Αντίστοιχα, το ίδιο συμβαίνει και σε επίπεδο εθνικής ταυτότητας. Σε αγώνες μεταξύ «συγκρουόμενων» εθνών (π.χ. Αγγλία – Σκωτία, Ελλάδα – Τουρκία) δημιουργείται η ευκαιρία να «επιβεβαιώσει» το καθένα την πολιτισμική ανωτερότητα/διαφοροποίηση του. Ως εκ τούτου, σε περίπτωση νίκης αίρεται η οπαδική ταυτότητα («μπαίνει στην άκρη» κατά μία έννοια) και υφίσταται ένα συλλογικό κλίμα εθνικής ενότητας και περηφάνιας (Abell, 2011).

Βέβαια, πέρα από το ιστορικό παρελθόν, αυτού του είδους οι ποδοσφαιρικές διαμάχες ενισχύονται και από τον λόγο των υποστηρικτών, ο οποίος με την σειρά του τροφοδοτεί τις στερεοτυπικές απεικονίσεις και ταυτίζει την εκάστοτε οπαδική ομάδα με συγκεκριμένα ιστορικά, κοινωνικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά (π.χ. συνθήματα με όρους όπως «Γαύροι», «Χανούμια», «Βούλγαροι» υπαινίσσονται συγκεκριμένο υπόβαθρο κτλ) (Ncube, 2014).

Σε αυτό συμβάλλουν και τα MME καθώς μέσα από την ρητορική τους κατασκευάζονται και εννοιοδοτούνται ποικιλοτρόπως, τόσο οι διάφορες «κόντρες», όσο και η αίσθηση της ομοιογένειας όταν αυτή επιδιώκεται (Bishop & Jaworski, 2003).

Αρρενωπότητα και έμφυλες ταυτότητες

Ο αθλητισμός αποτελεί μία ανδροκρατούμενη πρακτική, διότι συνιστά σημαντικό μέρος της ζωής των περισσότερων ανδρών, με τους τελευταίους να μετέχουν σε αυτόν είτε ως αθλητές είτε ως θεατές (Kidd, 2013). Αντίστοιχα, η συντριπτική πλειοψηφία των μελών βίαιων οπαδικών ομάδων φέρει το ανδρικό φύλο (Leeson et al., 2012). Τα παραπάνω μας παρακινούν να εξερευνήσουμε περαιτέρω τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η σχέση μεταξύ του ποδοσφαίρου και της αρρενωπότητας ή των άλλων έμφυλων ταυτοτήτων.

Το ποδόσφαιρο ως άθλημα έχει έντονες έμφυλες αποχρώσεις, οι οποίες «χτίζονται» ακόμα από μικρές ηλικίες και μέσα από πρακτικές όπως το παιχνίδι, όπου και «εμπεδώνεται» ένα σταθερό δίπολο απεικόνισης «αγορίστικων» και «κοριτσίστικων» πρακτικών και συμπεριφορών (π.χ. τα αγόρια παίζουν ποδόσφαιρο, τα κορίτσια παίζουν βόλεϊ) (Renold, 1997).

Η σχέση της αρρενωπότητας με το ποδόσφαιρο, συγκεκριμένα, είναι, επομένως, άρρηκτη και αναμφισβήτη, καθώς το τελευταίο λειτουργεί ως ένας χώρος όπου οι άνδρες (είτε είναι αθλητές είτε θεατές) έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν, να βιώσουν και να επιβεβαιώσουν τον ανδρισμό τους (Lloris Goig, 2008). Ο ανδρισμός αυτός, βέβαια, όπως εκδηλώνεται εδώ, έχει μία ηγεμονική ιδιότητα, η οποία κατασκευάζεται συσχετιστικά με και αντίθετα προς τις επιμέρους «υποδεέστερες» εκφάνσεις της αρρενωπότητας, αλλά και της εκδηλώσεις «θηλυκοτήτων» (μεταξύ αυτών και η ομοφυλοφιλία) (Parker, 2001). Προκειμένου, δηλαδή, να επιτευχθεί και να διαφυλαχθεί η «ορθόδοξη» αρρενωπότητα ενός άνδρα στα πλαίσια του αθλητισμού, οι ομάδες που δεν απαντούν στα κριτήρια της πρέπει να αποκλειστούν από αυτόν (Adams et al., 2010). Αυτό επιτυγχάνεται μετατρέποντας το ποδόσφαιρο σε ένα εχθρικό για τους «ξένους» περιβάλλον, μέσω της υιοθέτησής τοξικών συμπεριφορών,

πεποιθήσεων και δηλώσεων (π.χ. «αυτό είναι ανδρικό παιχνίδι», «αν είσαι γκέι, δεν παίζεις ποδόσφαιρο» κ.α.) (Adams et al., 2010).

Το επικινδυνότερο υποπροϊόν αυτής της τοξικότητας αποτελεί η ταύτιση του ανδρισμού με την εκδήλωση βίας. Μάλιστα, η έκφραση επιθετικότητας επαινείται τόσο στην περίπτωση των αθλητών (Adams et al., 2010) όσο και στην περίπτωση των οπαδών/χούλιγκαν (Sraaj, 2008). Για παράδειγμα, η επιθετικότητα από μέρους των παικτών, η οποία «καλύπτεται» συχνά με ταμπέλες όπως «πάθος» ή «νοοτροπία πολεμιστή», ενισχύεται από τους προπονητές και προσμετράται θετικά ως προς την αθλητική επίδοση τους (Adams et al., 2010). Αντίστοιχα, στην περίπτωση των χούλιγκανς η ανωτερότητα και οι «σχέσεις δύναμης» καθορίζονται από το ποια ομάδα παρουσιάζει σε μεγαλύτερο βαθμό αυτήν την ταυτότητα της «σκληρής» και «υπερετεροφυλοφυλικής» αρρενωπότητας (π.χ. ο πιο επιβλητικός είναι και ο πιο «άντρας») (Sraaj, 2008). Με άλλα λόγια, προβαίνουν σε έναν φυσικό και νοητό ανταγωνισμό ανδρισμού, ο οποίος διαχωρίζει τους «γενναίους και γνήσιους άντρες» από τους «δειλούς και τις αδερφές» (Sraaj, 2008). Το ανδρικό σώμα «οπλοποιείται» ως ένα μέσο επιβολής που εκτοπίζει τους ασθενέστερους (ταύτιση με «γυναίκες και «θηλυκότητα» (Messner, 1990) και ο φόβος που αποπνέει βαφτίζεται «κύρος» (Sraaj, 2008).

Ο αποκλεισμός αυτός ισχύει και στην περίπτωση των οργανωμένων οπαδών, όπου οι γυναίκες αντιμετωπίζονται με δυσπιστία και προκαταλήψεις (π.χ. η υποστήριξη τους θεωρείται ποιοτικά «κατώτερη») (Pitti, 2019). Παρόλο, λοιπόν, που το γυναικείο ποδόσφαιρο έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο, κάποια ζητήματα εξακολουθούν να προβληματίζουν τις γυναίκες οπαδούς και ποδοσφαιρίστριες εξίσου (π.χ. στερεότυπα σεξουαλικής φύσεως, ελλιπής κάλυψη των αθλητικών γεγονότων από τα ΜΜΕ, αντιμετώπιση τους ως «παρείσακτοι») (Pfister & Pope, 2018).

Η διαπλοκή και ο λόγος περί οικογενείας

Έχουμε εξετάσει τον «οπαδό» ως μέλος ενός συγκεκριμένου εθνικού συνόλου ή τοπικής κοινότητας και ως ένα άτομο με δική του έμφυλη ταυτότητα και στοιχεία. Τι ισχύει όμως για την κατασκευή της «οπαδικής» ταυτότητας μέσα από την συμμετοχή του ατόμου σε μία οικογένεια;

Ο ποδοσφαιρικός σύλλογος που επιλέγει να υποστηρίξει ένα άτομο και η οικογένεια του αποτελούν δύο διαπλεκόμενα και αναπόσπαστα μεταξύ τους κομμάτια της ζωής του, καθώς η τελευταία συνιστά συχνά ένα περιβάλλον όπου η υποστήριξη αυτή ενθαρρύνεται και πραγματώνεται κατά έναν διδακτικό τρόπο (Andrews, 2013). Επίσης, η διασύνδεση αυτών δύο κομματιών έχει διαγενεακό χαρακτήρα, κάτι το οποίο αντιμετωπίζεται με περηφάνια, και αποτελεί μία αξία που διαφυλάσσεται κυρίως μέσα από την σχέση των αντρών μελών της εκάστοτε οικογενείας (Andrews, 2013). Ως εκ τούτου, συχνά ακούγεται η ρητορική περί του έμφυτου της οπαδικής ιδιότητας (π.χ. «γεννήθηκα ΠΑΟΚ»), παρόλο που στην πραγματικότητα κατασκευάζεται μέσα από τους σημαντικούς άλλους (Dixon, 2013).

Αναφορικά με αυτούς τους σημαντικούς άλλους, αναφέραμε προηγουμένως ότι συνήθως αυτοί φέρουν την ιδιότητα του ανδρικού φύλου. Αναμενόμενο είναι, λοιπόν, ότι ο ρόλος του σημαντικού άλλου που ξεχωρίζει κατά την υιοθέτηση της οπαδικής ιδιότητας, είναι αυτή του πατέρα. Καθώς στις μέρες μας οι πατέρες περνούν περισσότερο χρόνο με τα παιδιά τους, το ποδόσφαιρο λειτουργεί σαν μία καλή ευκαιρία να δεθούν μεταξύ τους αλλά και να «συν-κατασκευάσουν» την αρρενωπότητα τους (Tamir, 2019). Η σημαντικότητα αυτής της πρακτικής διαφαίνεται ιδιαίτερα κατά το ενδεχόμενο όπου ο υιός θα επιλέξει μία διαφορετική ομάδα (Tamir, 2019). Αυτή η απόκλιση σηματοδοτεί την διακοπή μία διαγενεακής αλυσίδας, επιβεβαιώνει τα «λάθη» που έκανε η πατρική φιγούρα κατά την ανατροφή και αμαυρώνει τον

«χαρακτήρα» του οικογενειακού οίκου, καθώς παρεμποδίζει την κοινή συμμετοχή σε μία τόσο σημαντική πρακτική (Tamir, 2019).

Η εμπλοκή του οικογενειακού στοιχείου και η σημαντική επιρροή της πατρικής φιγούρας στην ενασχόληση με τον αθλητισμό, κυρίως στην περίπτωση των ανδρών, είναι κάτι που παρατηρούνται και στην ελληνική κοινωνία (Theodorakis & Wann, 2008). Αυτό είναι λογικό, αν αναλογιστούμε το καθεστώς «γονεοκρατίας» που επικρατεί, την ιδέα περί «οικογενειακής κληρονομιάς» και την παρέμβαση των γονέων/οικογένειας στην διαπαιδαγώγηση των παιδιών, είτε αυτή αφορά ρητορικές είτε αφορά έναν ευρύτερο τρόπο ζωής (Katartzi, 2017). Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι το άτομο είναι καταδικασμένο να ακολουθήσει μία συγκεκριμένη πορεία. Στην περίπτωση της ενασχόλησης με το ποδόσφαιρο, για παράδειγμα, το άτομο σταδιακά αυτονομείται από τις υποκειμενικές κατασκευές του οικογενειακού περιβάλλοντος (π.χ. σταματάει την ενασχόληση ή υποστηρίζει διαφορετική ομάδα) και κάνει τις δικές του επιλογές κατά την απόκτηση νέων ερεθισμάτων (π.χ. νέες γνωριμίες) (Dixon, 2013).

Ο ρόλος των ΜΜΕ στην διαμόρφωση του πλαισίου σύμφωνα με τα Ελληνικά δεδομένα

Έως αυτό το σημείο, η επίδραση των ΜΜΕ επισημάνθηκε κυρίως στα πλαίσια της Κριτικής Κοινωνικής Θεωρίας και του έργου των αντίστοιχων θεωρητικών γενικότερα. Παρακάτω παρατίθεται το αντίστοιχο αφήγημα, αυτή τη φορά όμως βασισμένο στα δεδομένα του Ελληνικού πλαισίου.

Σύμφωνα με την Tsoukala (2011), οι ευρύτερες παρατηρήσεις πάνω στα ΜΜΕ συνάδουν και με την περίπτωση της χώρας μας, καθώς με το πρόσχημα της κοινωνικής τάξης, τα ΜΜΕ υποβοηθούν πολιτικές σκοπιμότητες που στοχεύουν στον αποκλεισμό

«αντικοινωνικών προσώπων» (Tsoukala, 2011). Έτσι, οι οπαδοί ομαδοποιούνται μαζί με άλλες ομάδες (π.χ. μετανάστες, τοξικοεξαρτημένοι) και πέφτουν θύματα μίας ρητορικής η οποία κανονικοποιεί αυτήν την μεταχείριση τους (π.χ. οι οπαδοί ως ένα από τα «μαύρα πρόβατα» που απειλούν την ασφάλεια) (Tsoukala, 2011).

Κατά έναν αντίστοιχο τρόπο, οι Kalogeropoulos et al. (2021), επισημαίνουν ότι στην Ελλάδα η επιρροή αφανών πολιτικών και επιχειρηματικών σκοπιμοτήτων στο έργο των ΜΜΕ είναι κάτι το οποίο πιστεύει σε σημαντικό βαθμό η κοινή γνώμη. Αυτό όχι μόνο καλλιεργεί ένα κλίμα έντονης δυσπιστίας απέναντι στα κυβερνητικά σώματα γενικότερα (Kalogeropoulos et al., 2021), αλλά επεκτείνεται και στον τομέα του αθλητισμού, πράγμα λογικό δεδομένης της μεγάλης ιστορίας διαφθοράς που φέρει ο χώρος του Ελληνικού ποδοσφαίρου (Manoli et al., 2019). Η διαπλοκή της πολιτικής με τον αθλητισμό και τα ΜΜΕ γίνεται ιδιαίτερα εμφανής δεδομένου ότι πολλά πολιτικά πρόσωπα, τα ίδια πρόσωπα που ενδεχομένως ελέγχουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ήταν ή είναι άμεσα συνδεδεμένα με συγκεκριμένους ποδοσφαιρικούς συλλόγους (Manoli et al., 2019).

Ακόμα και τα μη συμβατικά media (π.χ. ίντερνετ, μέσα κοινωνικής δικτύωσης) πολλές φορές αναπαράγουν επιλεκτικά ρητορικές και ατζέντες που δυναμιτίζουν την ατμόσφαιρα και διχάζουν την ευρύτερη οπαδική κοινότητα σε επιμέρους τοξικές συλλογικότητες (Ζαϊμάκης, 2023). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού, που προέκυψε και κατά την εκπόνηση της εργασίας, αποτελεί η Ελληνική ραπ σκηνή, όπου ο οπαδισμός συνιστά βασικό μέρος της θεματολογίας πολλών μεγάλων καλλιτεχνών. Μια γρήγορη ματιά αρκεί για να εντοπίσει κανείς σε στίχους ιδέες που έχουν ήδη καλυφθεί στις θεματικές της παρούσης εργασίας:

- «Μας προκαλούνε και εμείς απαντάμε / Οι μπάτσοι, το κράτος εμάς κυνηγάνε / Αρχίδια ρουφιάνοι δημοσιογράφοι / Επίτηδες ψέματα δε κάνουν λάθη/...Να φταίνε οι hooligans, να ‘ναι αγκάθι /...Για όλα φταίν’ οι οπαδοί (Free my bros, free my bros) / Χωρίς να ξέρετε γιατί (Χωρίς να ξέρετε γιατί)» (Block 93, 2024).
- «Hools at play, τα πράγματα είναι επικίνδυνα/ No face, no case, ένα καπνογόνο κι ένα σύνθημα/ Stand your ground, λίγα λόγια, πολλά αντίποινα/ Σεβασμός στο οπαδικό κίνημα, ελπίζω να πήρες το μήνυμα (Immune, 2021)».
- «Όπου πάμε της πουτάνας μπαίνουμε με πατητή/ Άλφα Κάπα δυναμίτες στη στολή ίιτου ΜΑΤατζη/ Μεσ στο πούλμαν μόνο αλήτες όλοι τους πρώτη γραμμή/ Και με κλούβες τους κλωτσάμε πέφτουν απ' τη μηχανή» (Dani Gambino, 2020)

Εξουσία και έλεγχος

Κατά την παράθεση των διάφορων θεματικών ενοτήτων έχει παρατηρηθεί μία τάση του «οπαδικού κόσμου» να έχει μία αρνητική αντίληψη απέναντι σε πολλούς φορείς εξουσίας, είτε αυτά είναι τα ΜΜΕ, είτε η πολιτεία. Ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, δεδομένης της ιστορίας διαφθοράς που χαρακτηρίζει τον χώρο του αθλητισμού, υπάρχουν πολλές υπόνοιες και νύξεις από πλευράς του κόσμου αναφορικά με την ύπαρξη πελατειακών σχέσεων, οι οποίες επιβάλλονται και διαβρώνουν την ποδοσφαιρική σκηνή.

Έτσι, κάτι που παρατηρείται κατά την εμπορευματοποίηση και το ηθικό «ξεσκαρτάρισμα» του σύγχρονου ποδοσφαίρου μέσα από την προσέγγιση νέων

υποστηρικτών - καταναλωτών ή την αυστηρότερη επιτήρηση των «οπαδικών» πρακτικών, είναι το καθεστώς ελέγχου που επικρατεί από αθλητικούς και μη παράγοντες (Jasny & Lenartowicz, 2022). Σύμφωνα με τους Jasny & Lenartowicz (2022), πολλοί υποστηρικτές αισθάνονται ότι το ενδεχόμενο της αθλητικής βίας λειτουργεί ως αφορμή για την νομιμοποίηση πολιτικών στρατηγικών που καταπατούν τα δικαιώματα των πολιτών και ευνοούν την καταπίεση (π.χ. εντονότερη αστυνόμευση). Παράλληλα, οι ποδοσφαιρικές διοικήσεις προσπαθούν να «αναπλάσουν» το ύφος και τον χαρακτήρα του εκάστοτε συλλόγου, απομακρύνοντας τους «παλιομοδίτικους και επικίνδυνους υποστηρικτές» και δημιουργώντας έτσι ένα περιβάλλον φιλικό προς τους διάφορους επενδυτές και «πελάτες – θεατές» (Jasny & Lenartowicz, 2022).

Οι Segura et al. (2022) παρατήρησαν ότι η δυσαρέσκεια για αυτήν την κατάσταση εκφράζεται και κατευθύνεται, συνήθως και κυρίως, προς την αστυνομία, η οποία χρησιμοποιεί «μιλιταριστικές» τακτικές προκειμένου να φέρει εις πέρας την επιτήρηση του «κοινού». Από την μεριά των «υποστηρικτών» αυτό γίνεται αντιληπτό ως επιβολή εξουσίας, ειδικά από την στιγμή που παραγκωνίζεται το ενδεχόμενο του διαλόγου, γεγονός που με τη σειρά του ευνοεί περαιτέρω την αντιδραστικότητα (Segura et al., 2022). Δεν μπορούμε βέβαια να παραβλέψουμε και την διαπλοκή πολιτικών πεποιθήσεων σε αυτήν την κόντρα μεταξύ αστυνομίας και «οπαδών» (π.χ. ποδόσφαιρο και ANTIFA) (Ζαϊμάκης, 2023).

Πάντως, τα παραπάνω στοιχεία είναι πολύ έντονα και στον Ελληνικό χώρο (Ζαϊμάκης, 2023). Τα παιχνίδια εξουσίας και η μακρά ιστορία τους στο Ελληνικό ποδόσφαιρο και την Ελληνική πολιτική σκηνή εμπνέουν αγανάκτηση απέναντι στην πολιτεία, τα ΜΜΕ, την αστυνομία και τις ποδοσφαιρικές διοικήσεις και γεννούν ιδέες περί «αθλητικών κατεστημένων» που στερούν την δικαιοσύνη από τον αθλητισμό.

Βάσει αυτών των δεδομένων, η βία βαφτίζεται αυτομάτως ως «λύση» και δικαιολογημένη «αντίδραση» στο εν λόγω «κατεστημένο» (Ζαϊμάκης, 2023).

Η διαθεματικότητα και το δίπολο ιδιωτικό – δημόσιο: μία σύνοψη

Εν κατακλείδι γίνεται αντιληπτό ότι για την πληρέστερη εξέταση της «οπαδικής» εμπειρίας και βίας, χρειάζεται μία προσέγγιση με βάση της αρχές της διαθεματικότητας. Παρατηρούμε ότι υφίσταται ένα δίκτυο διαπλεκόμενων ταυτοτήτων (π.χ. οπαδός, άνδρας, γιος, κτλ.), όπου οι διάφορες αυτές ταυτότητες αλληλεπικαλύπτονται και διαμορφώνουν η μία την άλλη ανά πάσα στιγμή και βάσει των σχέσεων εξουσίας που επικρατούν (Collins & Bilge, 2020). Η αναγνώριση αυτού του δικτύου μας επιτρέπει να ξεφύγουμε από τα στεγανά των μονόπλευρων κατηγοριοποιήσεων και να υιοθετήσουμε μία ολιστική οπτική της ατομικής (ή και ομαδικής) εμπειρίας σε ιδιωτικό, αλλά και δημόσιο επίπεδο (Collins & Bilge, 2020).

Αυτό μας φέρνει στο δεύτερο βασικό σημείο της σύνοψης μας. Παρόλο που στην κατασκευή της «οπαδικής» ταυτότητας συντελούν προσωπικά στοιχεία και βιώματα, ταυτόχρονα συντελείται και στην σφαίρα του δημοσίου (Baumeister, 2012). Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους. Αρχικά, διότι συν-διαμορφώνεται παράλληλα με τους σημαντικούς άλλους ή και τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο, σύμφωνα με τις πληροφορίες, τα ερεθίσματα και τις αλληλεπιδράσεις όπου μετέχει το άτομο (Baumeister, 2012). Κατά δεύτερον, επειδή η ταυτότητα αυτή εκδηλώνεται και απέναντι στους άλλους, δημόσια, με έμπρακτους τρόπους (π.χ. μέσω συμπεριφορών) (Baumeister, 2012). Μπορεί, λοιπόν, το άτομο να ελέγχει σε κάποιο βαθμό ποιο στοιχείο της ταυτότητας του θα παραμείνει ιδιωτικό ή δημόσιο (Baumeister, 2012), ωστόσο για την ολοκληρωμένη κατανόηση της είναι απαραίτητη η αναγνώριση και των δύο όψεων.

Μεθοδολογία

Για την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας επιλέχθηκε η αξιοποίηση της ποιοτικής μεθόδου καθώς επιτρέπει την εις βάθος θεώρηση του ψυχισμού και του μικρόκοσμου του κάθε συμμετέχοντος ως άτομο (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Δίνει την ευκαιρία στον ερευνητή να έρθει σε άμεση επαφή με τους συμμετέχοντες/ουσες και να καταγράψει τα δεδομένα που του μεταφέρουν όπως αυτά εκδηλώνονται ζωντανά (π.χ. γλώσσα σώματος, σχόλια, κτλ.) (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Αυτό σημαίνει ότι δίνεται βαρύτητα στο νόημα που αποδίδουν τα ίδια τα άτομα στις εμπειρίες τους, στον τρόπο με τον οποίο τις ερμηνεύουν αλλά και στο πως αυτές διαφοροποιούνται και κατασκευάζονται μέσα από κοινωνικές διεργασίες (Willig, 2013).

Συνεπώς, η ποιοτική μέθοδος επιστρατεύεται τις ιδέες του κονστρουξιονισμού και της φαινομενολογίας για να προσεγγίσει το εκάστοτε υπό μελέτη ζήτημα, πράγμα το οποίο συνέβη και στην συγκεκριμένη εργασία (Yardley, 2017). Ειδικότερα, έγινε μία απόπειρα οι εν λόγω θεματικές αλλά και τα δεδομένα των συμμετεχόντων να αντιμετωπιστούν ως δυναμικές κατασκευές και προσωπικές «νοηματοδοτήσεις» που δεν εμπίπτουν στην σφαίρα ενός και μοναδικού «πραγματικού» (π.χ. αναγνώριση της σημασίας του πλαισίου) (Van Manen, 2023). Παράλληλα, τονίστηκε η σημασία του λόγου στην κατανόηση της εμπειρίας, αναγνωρίστηκαν οι επιρροές των κοινωνικών κατηγοριών στην ατομική και κοινωνική ταυτότητα και μελετήθηκαν οι συνακόλουθες επιπλοκές αυτών στις σχέσεις εξουσίας που δημιουργούνται (π.χ. μεταξύ των φύλων, μεταξύ κατοίκων της ίδιας χώρας κτλ.) (Burr & Dick, 2017). Όλα τα παραπάνω συνηγορούν υπέρ της καταλληλότητας της ποιοτικής μεθόδου για την μελέτη της κατασκευής της οπαδικής ταυτότητας και των τρόπων με τους οποίους τα άτομα

κατανοούν και συζητούν ζητήματα διομαδικών σχέσεων, συγκρούσεων και (οπαδικής) βίας.

Δειγματοληψία και συμμετέχοντες

Για την προσέγγιση και επιλογή συμμετεχόντων, αρχικά, ακολουθήθηκε η μέθοδος της δειγματοληψίας «σκοπιμότητας» καθώς οι συμμετέχοντες επιλέχθηκαν βάσει της κρίσης της ερευνητικής ομάδας και λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που φέρουν (Φαρμάκης, 2015). Αργότερα, ωστόσο, προέκυψε και η μέθοδος της «χιονοστιβάδας» καθώς τα αρχικά πρόσωπα παρέπεμψαν τους ερευνητές σε νέους συμμετέχοντες οι οποίοι έφεραν γνώσεις επί του ζητήματος (Παπαγεωργίου, 2015).

Έτσι, κατόπιν έγκρισης της έρευνας από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και μετά από συνεννόηση με την επόπτρια καθηγήτρια, προσεγγίστηκαν, προσωπικά από τον ερευνητή, συγκεκριμένα άτομα που αυτοπροσδιορίζονταν ως ενεργοί οπαδοί της ποδοσφαιρικής ομάδας του ΠΑΟΚ. Δεν τέθηκαν κάποιοι περιορισμοί ως προς το φύλο, ωστόσο υπήρξε συνειδητά μία εστίαση στην κατασκευή της αρρενωπότητας με αποτέλεσμα το δείγμα να απαρτιστεί μόνο από άνδρες. Αντίστοιχα, οι συμμετέχοντες έπρεπε να έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους. Τέλος, ως ομάδα – παράδειγμα επιλέχθηκε ο σύλλογος του «ΠΑΟΚ» διότι φέρει ιδιαίτερο, γεωγραφικό και πολιτισμικό υπόβαθρο.

Ειδικότερα, οι συμμετέχοντες ήταν συνολικά 8 άτομα. Ως προς το προφίλ των συμμετεχόντων, καλύφθηκε ένα μεγάλο εύρος ηλικιών (π.χ. από 20 μέχρι 40+) και θέσεων απασχόλησης (π.χ. φοιτητές, ελεύθεροι επαγγελματίες κτλ.). Επίσης ότι οι περισσότεροι ήταν φοιτητές ή απόφοιτοι πανεπιστημίου και επιδιώχθηκε (λόγω της

φύσης του θέματος) η επιλογή ατόμων με κοινή καταγωγή (π.χ. όλοι από την Βόρεια Ελλάδα).

Συλλογή δεδομένων και δεοντολογία

Οι δύο βασικοί στόχοι κατά τον σχεδιασμό της ερευνητικής διαδικασίας ήταν η επίτευξη της ασφάλειας και της εμπιστευτικότητας. Ως εκ τούτου, εξασφαλίστηκε στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό ο αποκλεισμός κάθε πιθανού κινδύνου και υπογραμμίστηκε επανειλημμένως ο εθελοντικός χαρακτήρας της συμμετοχής. Δόθηκε έμφαση στην δυνατότητα αποχώρησης ανά πάσα στιγμή και έγινε σαφής ο τρόπος αποθήκευσης των προσωπικών και ευαίσθητων δεδομένων (χρήση ψευδωνύμων, φύλαξη σε προστατευόμενο χώρο κ.α.). Επομένως, μετά την ανάγνωση του σχετικού έντυπου ενημέρωσης και την υπογραφή του έντυπου συγκατάθεσης, ακολούθησε η διαδικασία της συνέντευξης.

Πιο αναλυτικά, επιλέχθηκε η χρήση της «ημί-δομημένης» συνέντευξης λόγω της πρόσβασης που προσφέρει στον υποκειμενικό κόσμο των συμμετεχόντων (π.χ. αντιλήψεις, απόψεις, βιώματα) (Busetto et al., 2020). Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την έλλειψη αυστηρών κανονιστικών γραμμών, μιας και ο συνεντευκτής και ο συνεντευξιζόμενος μπορούν να εξερευνήσουν ιδέες και θεματικές που προκύπτουν οργανικά εκείνη την στιγμή (Adeoye-Olatunde & Olenik, 2021). Έχει, δηλαδή, περισσότερο χαρακτήρα συζήτησης χωρίς αυτό να συνεπάγεται την έλλειψη οργάνωσης (Busetto et al., 2020). Μέσα από την χρήση ερωτήσεων-κλειδιών ο ερευνητής επιτυγχάνει μία ισορροπία μεταξύ της ελεύθερης έκφρασης και της επικέντρωσης στα υπό μελέτη ζητήματα (Γαλάνης, 2018).

Οι συγκεκριμένες συνεντεύξεις βασίστηκαν στην επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και ακολούθησαν αυτό το πρότυπο ανοιχτών ερωτήσεων και υπό-

ερωτημάτων (6 ενότητες ερωτημάτων στο σύνολο), θίγοντας θεματικές όπως προσωπικά βιώματα, αντιλήψεις για την έννοια του «οπαδού», σκέψεις πάνω στο προσφυγικό στοιχείο και τον «ΠΑΟΚ», τοποθετήσεις πάνω σε ζητήματα εθνικής και έμφυλης ταυτότητας και σχολιασμοί αναφορικά με τα επίκαιρα περιστατικά βίας (ο πλήρης οδηγός συνέντευξης παρουσιάζεται στο Παράστημα I). Η διάρκεια κυμαίνονταν από 19 έως 47 λεπτά και πραγματοποιήθηκαν σε οικείους και ήσυχους χώρους (είτε δια ζώσης είτε διαδικτυακά είτε τηλεφωνικά). Επίσης, τα προφορικά δεδομένα ηχογραφήθηκαν ζωντανά (κατόπιν συναίνεσης) στην κινητή συσκευή του ερευνητή όπου και αποθηκεύτηκαν υπό καθεστώς εμπιστευτικότητας και ανωνυμίας. Τέλος, πραγματοποιήθηκε και μία πιλοτική συνέντευξη η οποία συμπεριλήφθη στο δείγμα.

Πέραν της «ημί-δομημένης» συνέντευξης αξιοποιήθηκε και η τεχνική της προβολής εικόνων/φωτο-εκμείυσης (photo elicitation), καθώς και η παράθεση σχετικών αποσπασμάτων από οπαδικά συνθήματα. Η χρήση εξωτερικών μέσων, όπως οι εικόνες, ενισχύει τον επιδιωκόμενο υποκειμενικό χαρακτήρα της συνέντευξης και προσφέρει μία ακόμα πιο ολοκληρωμένη θεώρηση του συμμετέχοντος ως άτομο μέσα από την παρατήρηση των περιγραφών που προσφέρει (π.χ. χρήση συγκεκριμένων λέξεων) (Richard & Lahman, 2015). Αρμόζει ιδιαίτερα στον χαρακτήρα της «ημί-δομημένης» συνέντευξης καθώς οι εικόνες και τα αποσπάσματα λειτουργούν ως προέκταση των ερωτήσεων (Clark-Ibáñez, 2004) και παρέχουν ένα είδος πλουσιότερης και πιο ενεργητικής συμμετοχής (Van Auken et al., 2010). Στις συνεντεύξεις οι οποίες έγιναν διαδικτυακά ή μέσω τηλεφώνου, τα απαραίτητα μέσα προβάλλονταν ζωντανά ή είχαν σταλεί εκ των προτέρων (σε περίπτωση που η πρώτη επιλογή δεν ήταν εφικτή).

Τελικό βήμα πριν την ανάλυση των δεδομένων αποτέλεσε η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων σε αρχεία word τα οποία ανήλθαν στις 86 σελίδες και 30. 850 λέξεις.

Αναλυτική Μέθοδος και Θεματικές Ενότητες

Η ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις έγινε με την μέθοδο της θεματικής ανάλυσης καθώς αποπειράθηκε η εύρεση κοινών τόπων και θεματικών, όπως αυτές διαμορφώθηκαν μέσα από τα λεγόμενα και τις κατασκευές των συμμετεχόντων. Συγκεκριμένα, ακολουθήθηκε η προσέγγιση της «Reflexive Thematic Analysis», όπως αυτή παρουσιάστηκε από τους Braun & Clark (2019), καθώς βασικό σημείο ενδιαφέροντος αποτέλεσε τόσο ο τρόπος με τον οποίο οι ίδιοι οι συμμετέχοντες κατασκευάζουν την πραγματικότητα τους όσο και το πλαίσιο ή οι ταυτότητες υπό τις οποίες πραγματοποίησαν τις δηλώσεις τους.

Ειδικότερα, ανέκυψε ο λόγος περί οικογενείας και πατρικής φιγούρας, ως κρίσιμες στην διαμόρφωση της οπαδικής ταυτότητας, με την τελευταία να αξιολογείται ποικιλοτρόπως βάσει αυτοπροσδιορισμού των συμμετεχόντων. Αντίστοιχα, κατασκευάστηκε, σε συνάρτηση με το ατομικό υπόβαθρο (καταγωγή και ιστορία), ως σημαντική μορφή κοινωνικοποίησης του ανδρικού φύλου συγκεκριμένα. Όσον αφορά την συζήτηση πάνω στην «οπαδική βία», παρατηρήθηκαν αποδόσεις ατομικού (π.χ. με την ψυχολογικοποίηση των συμπεριφορών των «δραστών»), αλλά και έξω-ατομικού χαρακτήρα (π.χ. με την εμπλοκή των ΜΜΕ και των διοικητικών παραγόντων). Ειδικά οι τελευταίες, απασχόλησαν έντονα τους συμμετέχοντες.

Ακολουθεί η αναλυτική παρουσίαση των σχετικών θεματικών ενοτήτων:

1^Η ΘΕΜΑΤΙΚΉ: «Οικογενειακός λόγος περί οπαδισμού και η απεικόνιση του ως μορφή διαπαιδαγώγησης»

Κατά το ξεκίνημα της συζήτησης – συνέντευξης οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν αρχικά αναφορικά με τα κίνητρα πίσω από την υποστήριξη που δείχνουν απέναντι στην ομάδα τους και την σχέση που έχει η οικογένεια τους με την τελευταία.

Στο πλαίσιο συζήτησης πάνω στους λόγους ενασχόλησης, οι συμμετέχοντες κινητοποιήσαν, κατά ένα συστηματικό τρόπο, ένα κοινό, κατά κύριο λόγο, αφήγημα για το ποδόσφαιρο. Σε αυτό το αφήγημα, το ποδόσφαιρο παρουσιάστηκε ως κυρίαρχη, κανονική επιλογή αθλήματος που εντοπίζεται στα παιδικά χρόνια και στις γονεϊκές/πατρικές επιρροές. Παράλληλα, αυτή η ενασχόληση παρουσιάστηκε ως φυσική εξέλιξη κατά την ανάπτυξη – διαπαιδαγώγηση του ατόμου στα πλαίσια του οικογενειακού περιβάλλοντος. Με την αυτήν της την απόδοση ως αναμενόμενο και φυσιολογικό αναπτυξιακό σκαλοπάτι, η ενασχόληση με το ποδόσφαιρο αποκτά ταυτόχρονα την ιδιότητα κανόνα και η εκδήλωση της προσεγγίζεται νομοτελειακά από τους συμμετέχοντες.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 1 (Συνέντευξη 3, δημογραφικά: Ηλικία και τόπος)

Σ: Ωραία...με το ποδόσφαιρο ξεκίνησα να ασχολούμαι παιδί, σαν παιδί και εγώ, από παιδική ηλικία. Οι λόγοι ήταν ο αθλητισμός, εντάξει;...Επαιζα ποδόσφαιρο, έβλεπα ποδόσφαιρο γενικότερα εντάξει;...

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε η κινητοποίηση του λόγου περί οικογενείας και ιδιαίτερα του πατρικού προτύπου. Πολλοί συμμετέχοντες υποστήριξαν ότι βασικός λόγος της επιλογής τους αυτής ήταν το γεγονός ότι η οικογένεια τους έφερε, ήδη, την οπαδική ιδιότητα. Επίσης, απέδωσαν τη σχέση τους με το ποδόσφαιρο στον πατέρα, σκιαγραφώντας έτσι ως κανονικό έναν ρόλο με έμφυλη ταυτότητα και σχέση, ως κυρίαρχα στην διαμόρφωση, ως γονιδιακό αποτύπωμα – «μικρόβιο».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 2 (6^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Κατάλαβες, δηλαδή, είναι το...είναι...είναι το μικρόβιο που μου μετέφερε ο πατέρας μου ας πούμε... Είναι...γενικά στην οικογένεια είμαστε όλοι ΠΑΟΚ, έτσι; ...

Ενδεικτικά η χρήση της λέξης «μικρόβιο» ενισχύει την ιδιότητα της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας ως «κληροδότης» αρχών και αξιών. Η χρήση του ιατρικού λόγου σε αυτό το σημείο κανονικοποιεί και προσδίδει μία εγκυρότητα στην «μεταδοτική» ιδιότητα του οπαδισμού. Εάν, λάβουμε υπόψη, άρα, το πλαίσιο όπου επιστρατεύτηκε αυτός όρος («το μικρόβιο του πατέρα που μεταφέρθηκε στο γιο»), θα μπορούσαμε, επίσης, να πούμε ότι ο ιατρικός λόγος συνηγορεί και υπέρ του γενεαλογικού χαρακτήρα της οπαδικής ταυτότητας. Παράλληλα, η προσφυγή στον ιατρικό λόγο και πιο συγκεκριμένα στην αναφορά της έννοιας του μικροβίου, δυνητικά αποτελεί και κάποιο είδος λογοδοσίας. Εφόσον, δηλαδή, ο «οπαδισμός» αποτελεί ένα είδος «μικροβίου», κάτι το οποίο στον δημόσιο λόγο σηματοδοτεί και κάποιο είδος στίγματος, το άτομο που το φέρει δεν αξίζει να δέχεται την ανάλογη κριτική (π.χ. «οι οπαδοί είναι χαζοί») μιας και δεν ήταν εξ' αρχής επιλογή του. Ωστόσο η συμβολική χρήση εδώ περιλαμβάνει και την αίσθηση της ευχαρίστησης, και παραπέμπει σε ένα ηθικό δίλημμα – κάτι μολυσματικό μεν, που προκαλεί ευχαρίστηση δε.

Γίνεται έτσι αντιληπτό ότι η ενασχόληση με τον αθλητισμό αντιμετωπίζεται ως αρχή και γνώρισμα της εκάστοτε οικογένειας, το οποίο διαβιώνει και τηρεί τον χαρακτήρα της οικογένειας μέσα από την μύηση των νέων μελών (Tamir, 2022). Αυτό που ξεχώρισε, ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, ήταν οι συχνές αναφορές στον ρόλο του πατέρα ως «κανονικού» διαμορφωτή χαρακτήρων/ριστικών. Αν αναλογιστούμε ότι το σύνολο των συμμετεχόντων ήταν άνδρες, μπορούμε να εξάγουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα: Αφενός, η ανάληψη της ίδιας οπαδικής ταυτότητας με την πατρική

φιγούρα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του δεσμού μεταξύ «πατέρα – γιου» και δημιουργεί ένα πλαίσιο όπου το νεότερο μέλος μαθαίνει πώς να είναι σωστός «άνδρας», «μέλος της οικογένειας» ή «κυός» (Tamir, 2022). Αφετέρου, ο «πατέρας» παρουσιάζεται και ανάγεται σε πρότυπο προς μίμηση λόγω της σημαντικότητας που φαίνεται να φέρει στην διαπαιδαγώγηση των νεότερων «αρσενικών» μελών. Σύμφωνα με τα όσα έχουν συζητηθεί μέχρι εδώ, μπορούμε να πούμε ότι κατά την αφήγηση τους οι συμμετέχοντες ανέδειξαν αυτές τις ιδιότητες (π.χ. «άνδρας», κτλ.) ως απαραίτητες στην απόδοση της οπαδικής τους ταυτότητας και το ποιες κατασκευές συντελούν προς αυτή.

Επιπρόσθετα, σε αυτό το πλαίσιο η οπαδική ταυτότητα κατασκευάστηκε ως γενεαλογικά/πατρογονικά μεταδιδόμενη καθώς αποδόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην προσέλευση στο γήπεδο ως σημαντική πρακτική – τελετουργικό που επιβεβαιώνει αυτήν την «μεταδιδόμενη» ιδιότητα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 3 (5^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: ο μπαμπάς μου πήγαινε γήπεδο οπότε ήταν μία καλή εμπειρία...

Οι συμμετέχοντες κινητοποίησαν με αντίστοιχο τρόπο την επιρροή του κύκλου συνομήλικων. Η υποστήριξη ομάδας, δηλαδή, κατασκευάζεται με όρους κοινωνικής ταυτότητας από την οποία απορρέουν το αίσθημα του «ανήκειν» και κοινές πρακτικές τελετουργικού χαρακτήρα, οι οποίες νοηματοδοτούν την εμπειρία, αλλά και την ιδιότητα του «φίλου»/κοινωνικές σχέσεις.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 4 (5^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: ...κοίτα επειδή έχω και φίλους που είναι ΠΑΟΚτσήδες είναι ένα κοινό...ένα κοινό κομμάτι το οποίο, ξέρεις, συζητάμε για την ομάδα...συζητάμε για

ποδόσφαιρο...γενικά...ή το να πηγαίνω στο γήπεδο με παρέα το θεωρώ μία ωραία βόλτα, ωραία ενασχόληση. Ακόμη και να βλέπουμε αγώνα έξω, το θεωρώ κάτι ωραίο, μου αρέσει να το κάνω...

Στη συζήτηση για τους λόγους ενασχόλησης, κινητοποιείται επίσης συναίσθημα (αγάπη για την ομάδα), ιδεολογική σύγκλιση και κατασκευή των οπαδών με όρους οικογενειακών δεσμών. Με αυτόν τον τρόπο η ενασχόληση με το ποδόσφαιρο ανάγεται σε έμφυλη ταυτότητα και μέρος διαπαιδαγώγησης, σε κοινωνική ταυτότητα με τελετουργικό, ιδεολογία και ισχυρούς δεσμούς (οικογένεια). Και τα παραπάνω προσεγγίζονται ως κανονικά από τους συμμετέχοντες στην παρούσα ερευνητική εργασία. Έτσι δεν παρουσιάζεται ως τυχαία ή επιφανειακή (κατάσταση) αλλά ως επιλογή με γερά θεμέλια και κοινές αναφορές, ένας «κανονικός» «τρόπος ζωής». Αυτό διαφαίνεται στο ακόλουθο απόσπασμα:

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 5 (7^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Παλιά πιστεύω ήταν αλλιώς, δηλαδή ήταν όλοι εκεί επειδή αγαπούν τον ΠΑΟΚ. Αλλά εντάξει, με τους όμοιους μου, που έχουν την ίδια ιδεολογία με μένα, νιώθω σαν οικογένεια, δηλαδή με τους φίλους μου που κάνουμε παρέα και βλέπουμε μπάλα μαζί και είναι ΠΑΟΚτσήδες, δηλαδή γουστάρουν, πάμε και γήπεδο...λέμε τα παράπονα μας, τις ιδέες μας, γενικά, είναι τρόπος ζωής. Αυτό.

Εξίσου επαληθευτικά λειτουργεί και η έννοια της «ιδεολογίας», καθώς χρησιμοποιείται ως καθοριστική στην ταύτιση με τα υπόλοιπα μέλη που την μοιράζονται, αλλά ως διαφοροποιητική στην αναγνώριση ατόμων, πρακτικών και νοημάτων που δεν ανήκουν στην οικεία ομάδα (Hinkle et al., 1989). Μάλιστα, ο βαθμός διαφοροποίησης από άλλες ομάδες γίνεται ιδιαίτερα αισθητός όταν αυτές δραστηριοποιούνται εντός ενός πλαισίου που ευνοεί τη σύγκριση (π.χ. δύο ομάδες με θρησκευτικές ιδεολογίες) (Hinkle et al., 1989).

Κλείνοντας, η σύνδεση της οικογένειας, ως υπερκείμενης και ανώτερης έννοιας, με την ιδιότητα που φέρουν τα άτομα στον κόσμο των σπορ είναι κάτι το οποίο παρατηρείται και στη ρητορική του ομαδικού αθλητισμού. Η ρητορική αυτή εγκολπώνει πέρα από το λόγο των θεατών/υποστηρικτών, και αυτόν των αθλητών ή των επαγγελματιών του εν λόγω χώρου. Για παράδειγμα, η αναφορά στην ομάδα με όρους οικογενείας εκ μέρους των προπονητών προς τους αθλητές έχει θετικό αντίκτυπο, καθώς τους εμπνέει με ένα αίσθημα ενότητας (Heere & James, 2007). Παράλληλα, ο αντίστοιχος λόγος από τα στελέχη της διαφημιστικής ομάδας συσπειρώνει τους υποστηρικτές γύρω από τον εν λόγω σύλλογο, του προσδίδει «χαρακτήρα» (Heere & James, 2007) και ευνοεί την εισροή μεγαλύτερων εσόδων (Heere et al., 2011). Γενικότερα, οι συσχετίσεις εξωτερικών ταυτοτήτων/ομάδων με την αθλητική/οπαδική ταυτότητα είναι άπειρες (Heere et al., 2011). Ωστόσο, η ταύτιση της αθλητικής ομάδας με μία υψηλή αξία (π.χ. έθνος, οικογένεια) συγκεκριμένα, επιφέρει οφέλη εντός του αθλητικού χώρου (π.χ. βελτίωση στην επίδοση των αθλητών) αλλά και εκτός αυτού (π.χ. καλύτερη σχέση με την κοινότητα) (Heere et al., 2011).

Τέλος, κάτι το οποίο χρήζει προσοχής ωστόσο είναι τα διλήμματα τα οποία εγείρονται όταν η οπαδική ταυτότητα λαμβάνει προσωπικό χαρακτήρα. Ο τελευταίος κανονικοποιεί τις εκδηλώσεις ακραίων συμπεριφορών στο όνομα της πρώτης και δίνει πάτημα για την χρήση συλλογιστικών που εκλογικεύουν την εκάστοτε δράση. Για παράδειγμα, όταν ένας «οπαδός» βιαιοπραγεί έναντι ενός «οπαδού» διαφορετικής ομάδας, δεν διαπληκτίζεται απλά για χάρη των ομάδων, αλλά για την «τιμή» και την υπεράσπιση των «αδερφών» του. Αντίστοιχα, μπορεί κάποιος να καταφύγει στην βία προκειμένου να αποφύγει τον αποκλεισμό από αυτήν την «οικογένεια», ειδικά από την στιγμή που ανάλογες πρακτικές είναι στενά συνδεδεμένες με την κατασκευή του

«σωστού οπαδού». Με άλλα λόγια, η «οικογένεια» και οι συνακόλουθοι συναισθηματικοί και ηθικοί δεσμοί λειτουργούν ως ένας υπέρτατος κοινός τόπος/υπερκείμενη ταυτότητα ο οποίος νομιμοποιεί επιλογές και ενισχύει την χρήση της νοοτροπίας «στο όνομα της ομάδας – οικογένειας» ως δικαιολογία.

2^Η ΘΕΜΑΤΙΚΗ: Κατασκευές του υποστηρικτή – σε «αξιολογική κλίμακα»

Έχοντας καλύψει τις προσωπικές τους εμπειρίες πάνω στην «οπαδική εμπειρία» και τον κόσμο του ποδοσφαίρου, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να σκιαγραφήσουν τις βασικές έννοιες του «υποστηρικτή» μέσα από την δική τους οπτική γωνία.

Στην συγκεκριμένη θεματική ενότητα, άρα, συζητούνται οι βασικότερες κατασκευές που κινητοποιούνται όταν γίνεται λόγος αναφορικά με την ιδιότητα που μπορεί να φέρει ο υποστηρικτής μίας ποδοσφαιρικής ομάδας. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες σκιαγράφησαν την εικόνα που έχουν για τις ακόλουθες έννοιες: 1) «φίλαθλος», 2) «οπαδός» και 3) «χούλιγκαν»

Η έννοια του «φίλαθλου» περιγράφηκε με όρους ηλικίας και (συγκεκριμένης) κοινωνικής θέσης. Οι συμμετέχοντες απέδωσαν στο «φίλαθλο» χαρακτηριστικά όπως «οικογενειάρχης», «μεγαλύτερος σε ηλικία» ή «πεπαιδευμένος». Ως εκ τούτου, ο «φίλαθλος» παρουσιάστηκε ως ένας ήσυχος παρατηρητής, μακριά από τους έντονους συναισθηματισμούς, ο οποίος εκτιμά (κυρίως) το άθλημα και αποτελεί ένα «υγιές» πρότυπο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 6 (1^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Ο φίλαθλος είναι πιο...δεν θα δημιουργήσει φασαρία στο γήπεδο, δεν θα κάνει τίποτα, θα πάει με την οικογένεια του...

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 7 (3^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Πρέπει να είσαι φίλαθλος, αν και αν το καλοσκεφτείς φίλαθλος θα πρέπει να είσαι από πολύ μικρότερος, δηλαδή θα πρέπει να μας μεγαλώνουν με τέτοια...με τέτοια παιδεία

Αν και για κάποιους ήταν αρκετά κοντά νοηματικά, ο «οπαδός», επίσης, τοποθετήθηκε από τους συμμετέχοντες σε μία ξεχωριστή θέση της κλίμακας καθώς παρουσιάστηκε με δικά του χαρακτηριστικά και συμπεριφορές. Ειδικότερα, σαν έννοια τοποθετήθηκε ψηλότερα στην κλίμακα της έντασης (π.χ. φωνάζει συνθήματα) και του συναισθηματικού δεσίματος (π.χ. στεναχωριέται όταν χάνει η ομάδα του), ενώ του αποδόθηκαν και «υψηλότερες» αρχές (π.χ. είναι αφοσιωμένος άνευ όρων). Παρατηρήθηκε, επίσης, ηλικιακή διάκριση (οπαδοί είναι συνήθως νεότερα άτομα) και συνδέθηκε άμεσα με το ανδρικό φύλο, καθώς φάνηκε να περιλαμβάνει στερεοτυπικά «ανδροπρεπής» συμπεριφορές (π.χ. φωνάζει, παθιάζεται, ξεσπά). Ο «οπαδός» παρουσιάστηκε από τους συμμετέχοντες ως «γνήσιος» υποστηρικτής, ο οποίος (ναι μεν) μπορεί να παρασυρθεί από τα συναισθήματα του, ωστόσο βιώνει αυτήν την υποστήριξη σε ψυχοσυναισθηματικό και σωματικό επίπεδο μέσα στην καθημερινότητα του. Ιδιαίτερης προσοχής χρήζει η χρήση του ιατρικού λόγου σε αυτό το κομμάτι με την αναφορά στην έννοια της «αδρεναλίνης», η οποία αφενός υποδηλώνει την σωματοποίηση της οπαδικής εμπειρίας και αφετέρου κανονικοποιεί την εκδήλωση της με την προσφυγή σε «αναμφισβήτητες» ιατρικές αρχές. Η προσφυγή αυτή αποτελεί ένα είδος ευριστικής, διότι το άτομο επικαλείται την αυθεντία (σε αυτήν την περίπτωση την ιατρική) προκειμένου να δικαιολογήσει τις αποφάσεις και την συμπεριφορά του με έναν τρόπο τον οποίο δεν θα μπορεί να αμφισβητήσει κανείς (Walton, 2010). Πρόκειται για μία μορφή «ψευδούς» «λογικής» η οποία δεν φέρει καμία πραγματική «επιχειρηματολογική» ισχύ (Walton, 2010).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 8 (1^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Οπαδός είναι κάποιος που...αγαπάει την ομάδα του, θέλει να είναι παρόν...η αδρεναλίνη...

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 9 (3^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Κοίταξε, εξ' ορισμού η έννοια του οπαδού...εεε...είναι κάποιος ο οποίος...εεε...μάλλον έτσι όπως την αντιλαμβάνομαι εγώ...εεε...είναι κάποιος ο οποίος είναι κολλημένος μόνο με την ομάδα του, δεν βλέπει τα στραβά της ομάδας του...Οπαδός είσαι όταν είσαι παιδί να το πω διαφορετικά, όταν είσαι εφτά, οκτώ, δέκα χρονών, δεκαπέντε, είκοσι, εικοσιπέντε, άντε βαριά τριάντα και τριάντα ίσως να λέω και πολλά, εντάξει...

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη συζήτηση πάνω στην έννοια του «οπαδού» παρουσίασαν οι τοποθετήσεις των συμμετεχόντων σύμφωνα με τις οποίες υπάρχει μια λανθασμένη αντίληψη για τη συγκεκριμένη έννοια. Για παράδειγμα, τόνισαν ότι συχνά καλλιεργείται μία ταύτιση του «οπαδού» με την ιδιότητα του «εγκληματία» και απέδωσαν αυτήν την «εσφαλμένη»/παραπλανητική ταύτιση στα ΜΜΕ και την Πολιτεία. Έτσι καταδεικνύεται μια μέριμνα στην αποταύτιση και στην απόδοσή της σε παράγοντες ταυτισμένους με μορφές εξουσίας, οι οποίες μάλιστα, σύμφωνα με τα ακόλουθα αποσπάσματα, επιχειρούν μεθοδευμένα να αλλοιώσουν την «πραγματικότητα».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 10 (2^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Δεν είναι αυτό που προσπαθούν να προβάλουν όλοι ότι ο οπαδός μαχαιρώνει, σκοτώνει. Αυτό είναι άλλο πράγμα, αυτό λέγεται κάπως διαφορετικά, σίγουρα δεν είναι οπαδός.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 11 (8^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Εεε...είμαι από αυτούς που δεν πιστεύουν, ρε παιδί μου, ότι όλοι οι οπαδοί είναι, ξέρεις, ό,τι μας παρουσιάζεται τώρα, ότι είναι εγκληματίες...

Αυτή η «απλουστευτική ατζέντα» αναφορικά με την αναπαράσταση των υποστηρικτών, δημιουργεί, επίσης, ένα καθεστώς γενίκευσης όπου ο κάθε

υποστηρικτής μπορεί να στιγματιστεί ως «ανήθικος» (Poulton, 2005). Έτσι, δημιουργούνται στερεότυπα και προκαταλήψεις που πηγάζουν από αυτό το καθεστώς και οδηγούν στον στιγματισμό μίας κοινωνικής ομάδας από την κοινή γνώμη (Frost, 2011). Μάλιστα, ο στιγματισμός αυτός γίνεται τόσο ενεργά, μέσα από την παραγωγή και την διάδοση των εν λόγω στερεοτύπων, όσο και παθητικά, μέσα από την απλή επίγνωση και την ασυνείδητη δράση βάσει αυτών (Frost, 2011). Ως εκ τούτου, η μέριμνα σε λογοδοσία που εμφάνισαν οι συμμετέχοντες όταν τους ζητήθηκε να αναφερθούν στον τρόπο με τον οποίο αυτοπροσδιορίζονται, γίνεται καταληπτή σε αυτό το πλαίσιο. Αρκετοί, λόγου χάρη, σε αυτό το πλαίσιο, τοποθετήθηκαν απέναντι στο «οπαδικό ιδεώδες» και έκαναν μια διάκριση μεταξύ οπαδισμού και «υγιούς» φιλαθλετισμού, με την οποία συντάχθηκαν.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 12 (5^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: ...και όσο μεγάλωνα δεν ασχολήθηκα ποτέ ούτε με οπαδιλίκι ούτε με τέτοια. Πιστεύω ότι ήμουν υγιής φιλάθλος μέχρι τώρα.

Μέχρι τώρα οι δύο παραπάνω έννοιες τοποθετήθηκαν από τους συμμετέχοντες σε διαφορετικές θέσεις εντός ενός φάσματος. Συγκεκριμένα, ακολουθώντας έναν αναπτυξιακό και ταξικό λόγο, όρισαν ως το πρώτο ηλικιακά και πιο «ανώριμό» στάδιο αυτού του φάσματος την ιδιότητα του «οπαδού». Σε υψηλότερη αξιολογικά θέση τοποθέτησαν αντίστοιχα την ιδιότητα του «φιλάθλου». Ανέφεραν, επιπλέον, ως βασικότερο παράγοντα για την μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο και την επίτευξη αυτής της ωριμότητας, πέρα από την ηλικία και την κοινωνική καταξίωση, την απόκτηση «παιδείας». Ωστόσο, η εξέλιξη ενός ατόμου δεν μπορεί να αποδοθεί με τους απλούς όρους μίας γραμμικής πορείας, η οποία δημιουργεί τέτοιες κανονικότητες. Ειδικά η ωριμότητα αποτελεί μία κοινωνική κατασκευή, η οποία αλλάζει με το

πολιτισμικό πλαίσιο (Todres, 2011) και δεν μπορεί να ταυτιστεί απλά με την επίτευξη ορισμένων κοινωνικών στόχων (Hogan & Roberts, 2004).

Η κατασκευή της ωριμότητας επηρεάζεται επιπλέον από την αντίληψη που επικρατεί πάνω στην σχέση της με το φύλο και την ηλικία του ατόμου (Andreoletti et al., 2015), κάτι το οποίο διαφαίνεται και εδώ. Οι συμμετέχοντες χαρακτήρισαν τους «οπαδούς» ως ανώριμους, τους ίδιους «οπαδούς» στους οποίους απέδωσαν τις ιδιότητες «νέοι» «άνδρες» οι οποίες τείνουν να τοποθετούνται ευρέως μακριά από την «ωριμότητα» και τα χαρακτηριστικά της (π.χ. «οι νέοι είναι ζωηροί», «οι άνδρες είναι επιθετικοί») (Andreoletti et al., 2015).

Σε αντίθεση, τώρα, με τις δύο προηγούμενες έννοιες, η έννοια «χούλιγκαν» αξιολογήθηκε αρνητικά από όλους τους συμμετέχοντες και τοποθετήθηκε μακριά από τις προηγούμενες. Ταυτίστηκε συστηματικά με την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών και έγινε λόγος για συγκεκριμένες νοοτροπίες και χαρακτηριστικά. Αναλόγως, ψυχολογικοποιήθηκε η συμπεριφορά των ατόμων «χούλιγκαν». Έτσι, ο «περιθωριακός» και «βίαιος» χούλιγκαν με «απωθημένα», αποζητά την σύγκρουση/επιβολή και δεν ενδιαφέρεται για την ομάδα (η ίδια λειτουργεί σαν πρόσχημα), και σε αυτή τη βάση διαχωρίστηκε από τον «καλό» φίλαθλο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 13 (7^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Ε καλά ο χούλιγκαν είναι μια εξτρίμ έννοια. Εξτρίμ από την άποψη ότι, πιστεύω οι περισσότεροι χούλιγκαν, χωρίς να έχω γνωρίσει κάποιον προσωπικά, δεν ξέρουν, δεν αγαπάν καν την ομάδα. Είναι εκεί επειδή είναι περιθωριακοί και βρίσκουν την ομάδα σαν ένα πάτημα για να...βγάλουν τα απωθημένα τους, δεν ξέρω, τα οικογενειακά προβλήματα τους, γενικά της ζωής τους και κάνουν επεισόδια εναντίον της ομάδας, που αυτό μόνο κακό προκαλεί στην ομάδα δηλαδή.

Ε: Άρα θα έλεγες ότι πιο πολύ πάνε για να ξεσπάσουν παρά για το ποδόσφαιρο ή την ομάδα;

Σ: Ναι ξεκάθαρα

Για παράδειγμα, το πρόσχημα του «χούλιγκαν» σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιείται ως όρος - ομπρέλα που καλύπτει και χρωματίζει αρνητικά κάθε είδους βία ή «εγκληματική» συμπεριφορά, γεγονός που αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο για γενικεύσεις και συγκάλυψη σκοπιμοτήτων (π.χ. οι υποστηρικτές που διαδηλώνουν κατά της διοίκησης θεωρούνται χούλιγκαν;) (Dunning, 2000). Το «στίγμα», δηλαδή, «οπλοποιείται» από εξουσιαστικές δυνάμεις προκειμένου να ρυθμίζουν την κατανομή της δύναμης, διαμορφώνοντας την κοινωνική κλίμακα (π.χ. μέσω της στοχοποίησης κοινωνικών ομάδων όπως οι «χούλιγκανς» και ελέγχοντας την πληροφορία (π.χ. μέσω των ατζεντών που προωθούν τα MME) (Tyler & Slater, 2018).

Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι οι συμμετέχοντες σημείωσαν ότι αυτές οι έννοιες είναι ρευστές και αδυνατούν να αποδώσουν ολοκληρωτικά το νόημα πίσω από την εμπειρία του να υποστηρίζεις μία ομάδα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 14 (6^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Κοίτα ρε φίλε να σου πω...εγώ ΠΑΟΚ είμαι δεν...ούτε φίλαθλο μπορώ να με χαρακτηρίσω, ούτε οπαδό, ούτε χούλιγκαν, ούτε τίποτα κατάλαβες;...π.χ. ένας μεγάλος σε ηλικία που θεωρεί τον εαυτό του φίλαθλο, μπορεί σε κάποια στιγμή, ξέρεις άνθρωποι είμαστε, δεν μπορούμε να ελεγχθούμε όλοι το ίδιο, ξέρεις, να κρατήσουμε...να συγκρατηθούμε...Τι μπορεί να θεωρηθεί χούλιγκαν; Αυτοί που, ξέρεις, πάνε απλά για να μαλώσουν; Να κάνουν; Τι; Εγώ θα θεωρήσω και κάποιον από τα επίσημα θα πετάξει κάποιο μπουκάλι, κατάλαβες

Το παραπάνω απόσπασμα εμπεριέχει μέσα από την επίκληση σε αυτήν την ρευστότητα ένα περιστατικό λογοδοσίας - Η φράση «άνθρωποι είμαστε» επικαλείται το ανεξέλεγκτο και το ευμετάβλητο της ανθρώπινης φύσης, το οποίο ευδοκίμει σε συνθήκες όπως αυτές του γηπέδου, όπου επικρατεί η μάζα και χάνεται η αίσθηση του

«εαυτού» και του «ελέγχου» (Reicher, 2001). Ως εκ τούτου, το μερίδιο της ευθύνης που αναλογεί σε οτιδήποτε αρνητικό προκύψει από αυτήν την έλλειψη ελέγχου μεταφέρεται σε μια οικουμενική κατηγορία με «άκαμπτα», «φυσικά» χαρακτηριστικά που είναι ανυπέρβλητα. Σε μία ακόμα σύνδεση με τις ιδέες που έχουν ήδη αναφερθεί, αυτή η τοποθέτηση αφήνει ανοιχτή την αναγκαιότητα μιας παρέμβασης που θα κληθεί να «εξημερώσει» αυτόν που παρεκτρέπεται, τον οπαδό, τον χούλιγκαν. Οι συμμετέχοντες σε μεγάλο βαθμό ανέθεσαν αυτόν τον ρόλο στην παιδεία.

3^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ: Η ποδοσφαιρική ενασχόληση ως μορφή κοινωνικοποίησης

Αφότου οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να εκφράσουν τα δικά τους νοήματα γύρω από την έννοια και τις μορφές του «υποστηρικτή», αυτοπροσδιορίστηκαν κατόπιν ερώτησης με ανάλογους όρους και τους ζητήθηκε να αναφέρουν τα όσα αποκομίζουν από την ιδιότητα που φέρουν.

Σε αυτήν την θεματική ενότητα παρουσιάζονται τόσο τα αντιλαμβανόμενα οφέλη της ενασχόλησης με μία ποδοσφαιρική ομάδα, όσο και τα στοιχεία που απωθούν του συμμετέχοντες από αυτήν.

Ξεκινώντας από τα θετικά, ο βαθμός σημαντικότητας που απέδωσαν οι συμμετέχοντες στην οπαδική εμπειρία διακυμάνθηκε ανάλογα με τον τρόπο που οι ίδιοι αυτοπροσδιορίστηκαν. Έτσι, αυτοί που μίλησαν από την θέση του «οπαδού» απέδωσαν στην οπαδική εμπειρία μεγαλύτερη αξία, πιο προσωπικό χαρακτήρα και κοινωνική ταυτότητα. Αντίστοιχα, όσοι τοποθετήθηκαν με ως «φίλαθλοι» προσέγγισαν την ενασχόληση αυτή ως κάτι πιο εφήμερο. Παρουσιάστηκε, δηλαδή, μία αναλογική σχέση μεταξύ του βαθμού της έντασης της εκάστοτε ιδιότητας και του βαθμού σημαντικότητας των συναφών οφελών. Ενδεικτικά, παρατηρούμε το Απόσπασμα 15 που προέρχεται από έναν συμμετέχοντα ο οποίος τοποθετήθηκε προηγουμένως στην

συζήτηση ως «οπαδός» και το Απόσπασμα 16 που προέρχεται από έναν συμμετέχοντα ο οποίος τοποθετήθηκε αντίστοιχα ως «φίλαθλος»:

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 15 (6^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Έχει αντίκτυπο σε όλη μας την ζωή ας πούμε ο ΠΑΟΚ. Δεν είναι μόνο την Κυριακή να δω λίγο μπάλα, λίγο αυτό...Κατάλαβες;

Ε: Ναι το καταλαβαίνω

Σ: Έχω κάνει φίλους από αυτήν την ομάδα, έχω κάνει γνωριμίες, έχω κάνει το ένα, έχω κάνει το άλλο, έχω ταξιδέψει κατάλαβες;

Ε: Καταλαβαίνω

Σ: Γενικότερα, είναι ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 16 (8^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Εεε...προσωπικά δεν σου προσφέρει τίποτα, ρε παιδί μου, εκτός από την ευχαρίστηση να παρακολουθείς ένα αγώνισμα.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι εντοπίστηκε στον λόγο των συμμετεχόντων επίκληση και σε άλλες ταυτότητες – π.χ. αναφορά σε προσωπικά στοιχεία – μιλώντας για την οπαδική τους ιδιότητα. Για παράδειγμα, ως «οπαδοί» βρίσκουν αφορμή για κοινωνικοποίηση, έρχονται σε επαφή με άτομα τα οποία αποδέχονται ως μία μορφή «οικογένειας» και τους δίνεται η ευκαιρία να κάνουν κάτι ως «άντρες» (π.χ. αναφορές σε στερεοτυπικές «ανδρικές» πρακτικές όπως η κατανάλωση αλκοόλ). Παρατηρείται, δηλαδή, ότι μέσα σε αυτό το πλαίσιο τα άτομα κινητοποιούν ποικίλες, διασταυρούμενες ταυτότητες. Στην κοινωνική ψυχολογία, η μελέτη των παραπάνω ταυτοτήτων αλλά και των προεκτάσεων που προκύπτουν από την αλληλοεπικάλυψη τους εμπίπτουν στην σφαίρα της «διαθεματικότητας».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 17 (2^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Εεε κοίτα για μένα είναι όλη η διαδικασία που κάνουμε με την παρέα μου. Δηλαδή βγαίνουμε 2-3 ώρες πιο πριν έξω από το γήπεδο, καθόμαστε, πίνουμε ρετσίνες, πίνουμε μπύρες, αράζουμε όλοι μαζί έξω από το γήπεδο, βρίσκομαι και με τους φίλους μου και είναι όλο αυτό το συναίσθημα, η αδρεναλίνη που είσαι μέσα στο γήπεδο, που φωνάζεις συνθήματα, το ένα το άλλο... όλα αυτά.

Με άλλα λόγια, μέσα από την ένταξη τους σε μία συλλογικότητα όπου οι ίδιοι ταυτίζονται και νιώθουν οικεία (όπως φαίνεται και από την έντονη χρήση του «εμείς» έναντι του «εγώ»). Η οπαδική τους ταυτότητα κατασκευάζεται, άρα, ως μορφή κοινωνικής ταυτότητας.

Ανεξάρτητα, από τον αυτοπροσδιορισμό τους, όλοι οι συμμετέχοντες (όπως και κατά την σκιαγράφιση του «χούλιγκαν) τάχθηκαν συστηματικά κατά της βίας και προσπάθησαν να αποστασιοποιηθούν από αυτήν.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 18 (4^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Ποτέ δεν συμμετείχα σε σύνδεσμο και τα λοιπά, δεν ήμουν ποτέ οργανωμένος, ξέρω ανθρώπους που ήταν οργανωμένοι αλλά το έχουνε...είναι πιο φανατικοί από εμένα αλλά εγώ δεν θέλω...να προχωράω σε έκτροπα μετά από ένα παιχνίδι.

Ε: Άρα θα λέγατε ότι ένα στοιχείο αυτής της «κουλτούρας», είναι ο φανατισμός με τον οποίο διαφωνείτε.

Σ: Σου είπα, ο φανατισμός προκύπτει από την...εεε...από το θέλω παντεί τρόπο να κερδίζει η ομάδα μου και αν δεν κερδίζει μετά κάνω τα έκτροπα...

Κρίνοντας μάλιστα από τις εκφραστικές επιλογές τους, δηλαδή την έντονη χρήση του «ποτέ», την χρήση της λέξης «έκτροπα» και την αντιπαραβολή του «εγώ» με το «αυτοί» (π.χ. πιο φανατικοί από εμένα) φανερώνεται μία ανάγκη του ατόμου για την μεγαλύτερη δυνατή αποστασιοποίηση από το παραπάνω γκρουπ, κάτι το οποίο μπορούμε να εικάσουμε ότι πηγάζει από έναν φόβο στιγματισμού ή εσφαλμένης ταύτισης του.

4^Η ΘΕΜΑΤΙΚΗ: Οπαδισμός και ρητορικές περί τόπου και καταγωγής

Ο τοπικιστικός χαρακτήρας της οπαδικής ταυτότητας ήταν κάτι το οποίο έθιξαν οι συμμετέχοντες τόσο από μόνοι τους, κατά την συζήτηση περί λόγων ανάληψης της ενασχόλησης στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως, όσο και κατόπιν σχετικής ερώτησης.

Σε γενικές γραμμές υποστηρίχθηκε ότι η καταγωγή αποτελεί βασικό παράγοντα που καθορίζει την επιλογή μίας ομάδας και αποδόθηκε σε μία λογική, οικουμενική τάση, η οποία παρατηρείται σε όλο τον κόσμο, όχι μόνο στην Ελλάδα. Όπως θα φανεί και στο ακόλουθο απόσπασμα, αυτή η επιλογή παρουσιάστηκε σαν κανόνας ο οποίος αντλεί από ένα επιχείρημα με αναλογία σε σχέση με την οικουμενικότητα του (π.χ. «αφού συμβαίνει παντού, γιατί να μην συμβαίνει εδώ;»). Η επίκληση σε αυτήν την οικουμενικότητα, βέβαια, λειτουργεί και ως δικλείδα ασφαλείας απέναντι σε τυχόν μομφές, καθώς προβάλλει την λογική της «πλειοψηφίας» ως υπερασπιστική γραμμή. Για παράδειγμα, εφόσον όλοι οι οπαδοί ανά τον κόσμο επιδίδονται σε ορισμένες συμπεριφορές (είτε κακές είτε καλές), αυτές καθίστανται «φυσιολογικές» και το άτομο που ακολουθεί αυτό το παράδειγμα δεν χρειάζεται να λογοδοτήσει ή να αντιμετωπιστεί σαν «ξεχωριστή» περίπτωση.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 19 (3^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Δηλαδή πάντοτε άμα καθίσεις και ψάξεις το ποδόσφαιρο σε όλη την υφήλιο...οπαδοί της Μάντσεστερ για παράδειγμα είναι στη Μάντσεστερ εντάξει; Δηλαδή σαν πόλη, όπως και να το δεις, οι οπαδοί του Ολυμπιακού θα είναι οι περισσότεροι στην Αθήνα ή οι οπαδοί της ΑΕΚ ή οπαδοί του ΠΑΟΚ και του Άρη είναι περισσότεροι στην Βόρειο Ελλάδα, είναι λογικό αυτό, να συσπειρώνονται γύρω στην πόλη που ανήκει μία ομάδα...εεε...δεν είναι παράδοξο εντάξει;

Παρά, λοιπόν, την εμπορευματοποίηση και την παγκοσμιοποίηση που χαρακτηρίζει το σύγχρονο ποδόσφαιρο (Dolles & Söderman, 2005), οι περισσότερες

οπαδικές ταυτότητες συνδέονται με συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια (για συναισθηματικούς και πρακτικούς λόγους). Αυτό όχι μόνο προσδίδει «χαρακτήρα» στον εκάστοτε σύλλογο, αλλά και εντείνει την αφοσίωση που δείχνουν οι «ντόπιοι και γνήσιοι» υποστηρικτές προς αυτόν (Edensor & Millington, 2008), κάτι το οποίο, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, φαίνεται και από την έντονη χρήση α' πληθυντικού προσώπου (έναντι του α' ενικού) . Πρόκειται και εδώ για μια κατασκευή με όρους γενεαλογικής προέλευσης, καθώς η επίκληση στην καταγωγή ή τον τόπο δεν αναφέρεται απλά στον γεωγραφικό χώρο, αλλά εμπερικλείει και κινητοποιείται συχνά σε συνάρτηση με τους συναισθηματικούς δεσμούς της οικογένειας που επίσης προέρχεται από εκεί.

Ειδικότερα αναφορικά με την περίπτωση της Ελλάδας, ο διαχωρισμός και η κατανομή των οπαδών στηρίζεται στο δίπολο «Βόρεια και Νότια Ελλάδα», αφορά τα μεγάλα αστικά κέντρα «Θεσσαλονίκη – Αθήνα» και παρατηρείται ιδιαίτερα στους οπαδούς των «μεγάλων» ομάδων», όπως γίνεται αντιληπτό μέσα από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων (π.χ. συχνά φέρνουν τις παραπάνω πληροφορίες ως χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του διαχωρισμού). Όλοι οι συμμετέχοντες υποστήριξαν, επίσης, ότι οι οπαδοί της εκάστοτε ομάδας συσπειρώνονται γύρω από και προτάσσουν (π.χ. μέσα από συνθήματα) την περιοχή από την οποία «κατάγεται» η ομάδα τους, κάτι το οποίο απέδωσαν περισσότερο στους οπαδούς του ΠΑΟΚ και τον «Βορρά». Πρέπει να επισημανθεί, όμως, ότι και αυτή η απόδοση έγινε από τους συμμετέχοντες που βρίσκονται οι ίδιοι στην θέση του «παοκτσή», με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να αγνοήσουμε την πιθανότητα της μεροληψίας. Από την άλλη πλευρά, κάποιοι προσέγγισαν αυτή τη γεωγραφική διάκριση ως ρευστή.

Σ: Κοίτα, γενικά αυτό ισχύει για τους ΠΑΟΚτσήδες πάρα πολύ. Είμαστε πάρα πολλοί στην Βόρεια Ελλάδα και από κάτω είμαστε ελάχιστοι από ό,τι έχω παρατηρήσει...

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 21 (6^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Είναι μεν κατά βάση...αν το κρίνεις βάσει ποσοστού, ας πούμε, ισχύει αυτό που μου θέτεις στην ερώτηση. Εγώ, εκ βάσει πείρας, που έχω μεγαλώσει και...έχω μεγαλώσει ας πούμε μέχρι την ενηλικίωση στον Βορρά, έχω γνωρίσει πολύ κόσμο που είναι Αθηναϊκή ομάδα και εδώ κάτω πολύ κόσμο που είναι ΠΑΟΚ, κατάλαβες;

Ενδιαφέρον παρουσίασε και το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες υποστηρίζουν πως συχνά κινητοποιούνται εθνικές κατηγορίες, όπως «Βούλγαρος», «Τούρκος» ή «Σκοπιανός», για την περιγραφή των οπαδών του ΠΑΟΚ, για παράδειγμα, με αποτέλεσμα να δημιουργείται και μία διάκριση σε επίπεδο εθνικής ταυτότητας. Πρόκειται για την αναπαραγωγή στερεοτύπων στην βάση των οποίων οι οπαδοί που θυματοποιούνται στερούνται της Ελληνικής τους ιδιότητας και αποδέχονται ως αντίδραση τους χαρακτηρισμούς που τους αποδίδουν οι «Έλληνες» του Νότου. Τα στερεότυπα αυτά πηγάζουν ενδεχομένως από τα γεωγραφικά και ιστορικά χαρακτηριστικά του συλλόγου του ΠΑΟΚ. Για παράδειγμα, ο οπαδός του ΠΑΟΚ θεωρείται «Τούρκος» λόγω της ιστορικής σύνδεσης με την Κωνσταντινούπολη και «Βούλγαρος» ή «Σκοπιανός» λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας της Θεσσαλονίκης με τις παραπάνω χώρες. Αυτή η συλλογιστική αφήνει περιθώρια για περαιτέρω απαξιωτικές και ενδεχομένως ρατσιστικές στάσεις: οι οπαδοί του ΠΑΟΚ, λόγου χάρη, εφόσον απαρτίζονται από αλλοδαπά άτομα, τότε είναι «κατώτερου» επιπέδου και αρμόζουν αντίστοιχης αντιμετώπισης.

Όλα τα παραπάνω συνηγορούν υπέρ της κατασκευής μίας αρνητικής εικόνας του «Έλληνα», ο οποίος πλέον ταυτίζεται με τον «Νότο» (εφόσον ο «Βορράς» είναι ξένος) και θεωρείται «εχθρός» από την στιγμή που προσβάλλει την εθνική ακεραιότητα του «συμπατριώτη» του. Ως απόρροια αυτού, όσοι δέχονται αυτήν την

υποτίμηση αποστασιοποιούνται ή ακόμα στέκονται και απέναντι σε αυτήν την «ιδιότητα» του «Έλληνα» αφηφώντας τους την ίδια τους την «Ελληνική» ταυτότητα , κάτι το οποίο εκφράζεται και μέσα από ανάλογες θέσεις.

Οι ίδιοι οι συμμετέχοντες, από την άλλη, λογοδοτούν πάνω στην αναπαραγωγή αυτών των συμπεριφορών από μεριάς τους, προβάλλοντας την ως λογική και δικαιολογημένη «αντίδραση»/άμυνα. Για παράδειγμα, ένας συμμετέχοντας σχολίασε αναφορικά με την ύψωση της Βουλγαρικής σημαίας στην Τούμπα τα ακόλουθα:

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 22 (7^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Κοίτα, καταρχάς, η σημαία της Βουλγαρίας, αυτή η συγκεκριμένη, ανεβαίνει πολύ συχνά μπορώ να σου πω. Εντάξει, τώρα στο γήπεδο δεν μπορώ να σου πω πόσες φορές έχει μπει αλλά κερκίδα πολλές φορές σηκώνουμε, όχι εγώ προσωπικά, σηκώνουν οι οπαδοί μας σημαίες της Βουλγαρίας. Αυτό πιστεύω είναι κυρίως σαν τέτοιο, αυτοσαρκασμός, κατάλαβες.

Ε: Καταλαβαίνω

Σ: Αντίποινα γιατί δεν πιστεύω να αρχίσουμε να σηκώνουμε σημαίες πριν μας πουν βούλγαρους. Πιστεύω η υποτίμηση είναι πολύ μεγάλη, δηλαδή, ακόμα και σε αγώνες βόλεϋ γυναικών, βλέπεις φωνάζουν οι Αθηναίοι «Βούλγαροι, βούλγαροι». Τα πάντα όλα μας έχουν πει. «Σκοπιανούς», «Τούρκους», δηλαδή εντάξει λες και δεν είμαστε Έλληνες.

Ορισμένοι συμμετέχοντες, μάλιστα, αναφέρουν ότι αυτή η διάκριση μεταξύ των «δύο πλευρών» είναι κάτι το μεθοδευμένο, στο οποίο αποδίδουν μια ένταση της υποστήριξης τους στην ομάδα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 23 (2^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Εντάξει αυτό είναι κάτι το οποίο είναι η επίθεση της Αθήνας προς τον ΠΑΟΚ για μένα...εεε...και το γουστάρουμε αυτό το πράγμα. Το να μην μας γουστάρουν το γουστάρουμε. Το γουστάρουμε αυτό το πράγμα πάρα πολύ και ...εεε...αυτό που λέγαμε πριν...το «καυλώνουμε» ρε φίλε, είναι αυτό το πράγμα, όποτε τους κερδίζουμε

είμαστε καυλωμένοι, αυτό. Ειδικά μέσα στην Αθήνα, γιατί επί πάρα πολλά χρόνια ο ΠΑΟΚ κι ακόμη και τώρα αν δεις με αυτά που γίνονται είναι ο μόνος που τρώει επίθεση από τους πάντες. Από τους πάντες.

Δεν μπορούμε, όμως, να παραγνωρίσουμε το γεγονός ότι μεγάλη σημασία στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το άτομο αυτήν την συνθήκη έχει και το πλαίσιο στο οποίο ζει και δραστηριοποιείται. Οι φράσεις «κατεστημένο της Αθήνας» και οι ιδέες περί «επίθεσης κατά του ΠΑΟΚ» προέρχονται κυρίως από «νέους οπαδούς» οι οποίοι προέρχονται από την Βόρεια Ελλάδα και μεταφράζουν τυχούσες αδικίες στον αθλητικό χώρο ως ενδείξεις μία μεγαλύτερης εικόνας. Αντίστοιχα, η ίδια «αδικία» (είτε ισχύει είτε όχι) είναι πιθανόν να μην γινόταν καν αντιληπτή από κάποιο άτομο που πληροί διαφορετικά κριτήρια. Για παράδειγμα, κάποιοι «μεγαλύτεροι ηλικιακά φίλαθλοι», ενώ αποδέχτηκαν τις τοπικιστικές επιρροές στην οπαδική ταυτότητα, δεν απέδωσαν τόσο προσωπικό χαρακτήρα στις διαφορές που προκύπτουν από αυτές.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 24 (8^η απομαγνητοφώνηση)

Ε: Και έρευνες έχουν δείξει, για παράδειγμα, ότι η πλειοψηφία των οπαδών του ΠΑΟΚ βρίσκονται στην Μακεδονία και την Θράκη και του Ολυμπιακού και του Παναθηναϊκού είναι αντίστοιχα στην Αττική. Συνδέονται δηλαδή με συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια.

Σ: Ναι

Ε: Τι μπορείτε να μου πείτε για αυτόν τον διαχωρισμό; Είναι κάτι που ισχύει; Είναι κάτι το οποίο διαχωρίζει, χωρίς λόγο, τους «Έλληνες» συνολικά;

Σ: Εντάξει δεν τους διαχωρίζει ρε παιδί μου, ισχύει όμως, ισχύει. Ο λόγος που έγινα και εγώ ας πούμε ΠΑΟΚ ίσως ήταν αυτός.

5^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ – Η αναβίωση του προσφυγικού στοιχείου μέσα από την ομάδα

Η ερευνητική ομάδα έκρινε ότι εφόσον οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν για την γεωγραφική πτυχή της «οπαδικής» τους ταυτότητας και για την σημασία που

αποδίδουν στον «τόπο», τότε θα άρμοζε να ερωτηθούν και για την ιστορική σκοπιά των παραπάνω στοιχείων. Έτσι, τους δόθηκε η ευκαιρία να συζητήσουν για τον ρόλο που διαδραματίζει η έννοια της «προσφυγιάς» στην οπαδική εμπειρία, δεδομένης πάντας και της σύνδεσης μεταξύ αυτής και του συλλόγου του ΠΑΟΚ.

Όπως συνέβη και με την καταγωγή ή την γεωγραφική εγγύτητα, έτσι και οι προσφυγικές καταβολές αξιολογήθηκαν ως σημαντικός λόγος επιλογής μίας ποδοσφαιρικής ομάδας με αντίστοιχη ιστορία. Μέσα από την επιλογή αυτή οι υποστηρικτές με προσφυγική καταγωγή έχουν την ευκαιρία να τιμήσουν με έμμεσο τρόπο (μέσα από την ομάδα) τους προγόνους και την ιστορία τους. Η διαβίωση του προσφυγικού στοιχείου μέσω μίας ομάδας αξιολογήθηκε θετικά γενικότερα σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερα όμως από τους συμμετέχοντες οι οποίοι κινητοποίησαν τις προσφυγικές τους ρίζες.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 25 (8^η απομαγνητοφώνηση)

Ε: Τι μπορείτε να μου πείτε για αυτήν την σύνδεση του ΠΑΟΚ με την προσφυγιά; Είναι κάτι το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του να είσαι ΠΑΟΚ; Κάτι το οποίο μαθαίνεις πρωτού ακολουθήσεις την ομάδα ή είναι κάτι το οποίο ανήκει απλά στο παρελθόν;

Σ: Ναι για μένα παίζει πολύ μεγάλο ρόλο. Ας πούμε εκτός από το γεωγραφικό που είπαμε πριν, εγώ ας πούμε σαν Πόντιος και ακούγοντας ιστορίες για προσφυγιά και, ξέρεις, ευαισθητοποιείσαι πριν ακόμα ασχοληθείς με τις ομάδες, πριν μάθεις, σου περνάει από μικρό παιδί, ρε παιδί μου, υποσυνείδητα όταν ακούς ότι ο παππούς ήρθε από τον Πόντο και ήταν ξεριζωμένος και τέτοια. Όταν ακούς ότι κάποια ομάδα συνδέεται με αυτό, είναι πιο εύκολο να την ακολουθήσεις.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 26 (5^η απομαγνητοφώνηση)

Ε: ...και πιστεύω τα τελευταία χρόνια είναι καλό που υπάρχει αυτό σαν έννοια και να το θυμόμαστε για να θυμόμαστε την ιστορία γενικά, όχι του συλλόγου, γενικά την ιστορία ως Έλληνες κατάλαβες;

Η προσφυγική ταυτότητα στην παραπάνω δήλωση παρουσιάζεται ως μία υπερκείμενη ταυτότητα η οποία εγκολλώνει και ταυτόχρονα συνυπάρχει με την οπαδική ή και την εθνική. Παρόλα αυτά, η έννοια της προσφυγιάς σε συνάρτηση με τον χώρο του ποδοσφαίρου δεν κατασκευάστηκε με τον ίδιο τρόπο από όλους τους συμμετέχοντες. Ορισμένοι προέβαλαν την προσφυγιά ως ένα μέσο το οποίο εκμεταλλεύονται οι ποδοσφαιρικοί παράγοντες ή και οι ίδιοι οι οπαδοί προκειμένου να δικαιολογήσουν και να συντηρήσουν ένα κλίμα βίας εντός της ποδοσφαιρικής κοινότητας.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 27 (3^η απομαγνητοφώνηση)

Αυτό δεν δικαιολογεί όμως καταστάσεις, το ότι η ομάδα μου είναι συνδεδεμένη με την προσφυγιά οπότε...εγώ τι; Ωραία, η ομάδα σου είναι συνδεδεμένη με την προσφυγιά και; Από κει και πέρα; Τι πάει να πει αυτό; Δικαιολογεί κάποιες καταστάσεις; Δικαιολογεί να παρεκτρέπεται σαν φίλαθλος, σαν οπαδός, σαν άνθρωπος;

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 28 (8^η απομαγνητοφώνηση)

Εντάξει εκεί έχει να κάνει με τα συμφέροντα στην κοινωνία μας, δηλαδή το ότι ένας παράγοντας ήταν ένα διάστημα σε μία ομάδα και έχει κάνει κάποιες κινήσεις, εκμεταλλεύεται όλο αυτό που συμβαίνει στην χώρα μας, δημιουργεί αυτήν την αντιπαράθεση των οπαδών, των φιλάθλων, των χούλιγκαν. Κανονικά δεν θα έπρεπε να...δεν έχω εγώ να χωρίσω κάτι με ένα φίλαθλο της ΑΕΚ ή του Πανιωνίου ή του Απόλλων Καλαμαριάς.

6^Η ΘΕΜΑΤΙΚΗ: Οπαδισμός και φύλο, το ζήτημα των έμφυλων διακρίσεων

Όπως έχει γίνει αντιληπτό έως τώρα, κατά την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας έγινε μία απόπειρα να αποτυπωθεί η «οπαδική εμπειρία» των συμμετεχόντων μέσα από το πρίσμα των διάφορων ταυτοτήτων που φέρουν. Ως μία από τις σημαντικότερες ταυτότητες προς κάλυψη κρίθηκε η έμφυλη και συγκεκριμένα

η «ανδρική». Αυτή η επιλογή έγινε δεδομένων των ακόλουθων παραγόντων: της ευρύτερης ταύτισης του αθλήματος του ποδοσφαίρου και του αξιοσημείωτου ποσοστού συμμετοχής σε περιστατικά αθλητικής βίας που συνδέονται με το ανδρικό φύλο.

Όταν οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν για τον ρόλο που διαδραματίζει το φύλο στην οπαδική εμπειρία, τοποθετήθηκαν με διάφορους τρόπους. Ένας από τους βασικότερους τρόπους ήταν με όρους αρρενωπότητας, αναφέρθηκαν δηλαδή σε πολιτισμικά διαδεδομένες κατασκευές και αναπαραστάσεις που συμβατικά συνδέονται με την «αρρενωπότητα» προκειμένου να νοηματοδοτήσουν την εμπειρία τους ως «οπαδοί – άνδρες». Ένας συμμετέχοντας ανέφερε ενδεικτικά ότι η οπαδική ταυτότητα αρμόζει καλύτερα στους άνδρες διότι οι γυναίκες «δεν έχουν το ίδιο πάθος με κάποιον άντρα οπαδό». Αντίστοιχα, υποστηρίχθηκε μια σύνδεση του αθλητισμού γενικότερα με το ανδρικό φύλο, η οποία μάλιστα, αποδόθηκε σε ιστορικούς ή πολιτισμικούς λόγους. Για παράδειγμα, ένας άλλος συμμετέχοντας ανέφερε τα ακόλουθα:

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 29 (3^η απομαγνητοφώνηση)

Ε: Αν δεις την ιστορία των αγωνισμάτων και πας βαθιά βαθιά στην ιστορία, πίσω στο κάθε αγώνισμα, θα φτάσεις ας πούμε και στην Αρχαία Ελλάδα. Δεν συμμετείχαν γυναίκες, άνδρες ήτανε. Με αυτήν την έννοια ο στίβος είναι ανδρικό άθλημα. Στην Αρχαία Ελλάδα πριν από 3000 χρόνια μόνο άντρες αγωνιζόταν, τι πάει να πει αυτό; Δεν λέει κάτι αυτό...εντάξει; Όλα είχανε μία αρχή και έχουν μία εξέλιξη. Οι ρίζες...είναι λογικό τα παιδιά, τα αγόρια να ασχολούνται πιο νωρίς με το ποδόσφαιρο. Απλά είναι η κοινωνία μας δομημένη έτσι...αλλά δεν είναι μόνο στο ποδόσφαιρο και στο μπάσκετ ισχύει αυτό εντάξει; Και σε πολλά άλλα αγωνίσματα...

Επίσης κινητοποιήθηκαν εξηγήσεις με όρους βιολογίας προκειμένου να υποστηριχθεί, όχι μόνο η σύνδεση των «ανδρών» με τον αθλητισμό, αλλά και η διάκριση τους σε αυτόν εις βάρος των γυναικών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν κατασκευάζεται μόνο ο «άνδρας», ως ένα άτομο το οποίο πρέπει να κοινωνικοποιείται

και να διαπρέπει σε στερεοτυπικά «ανδροπρεπή» αθλήματα, αλλά και διευρύνεται το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων στον εν λόγω χώρο. Όπως σημείωσε ένας συμμετέχοντας:

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 30 (7^η απομαγνητοφώνηση)

Ε: Δεν πάει να πει ότι δεν θα έχουν δικαίωμα συμμετοχής οι γυναίκες προφανώς αλλά λογικό για μένα να έχουν μικρότερη απήχηση αφού πουλάει λιγότερο και εντάξει, όπως και να το κάνουμε, οι άντρες αποδίδουν καλύτερα στο ποδόσφαιρο.

Επιπλέον, ενδιαφέρον παρουσίασε και η απόδοση του αυτού του χάσματος στον χώρο του αθλητισμού σε θεσμικούς παράγοντες. Η ευθύνη, δηλαδή, για την παραμέληση του γυναικείου ποδοσφαίρου, αλλά και την ανατροπή αυτής της κατάστασης μετατέθηκε στους αρμόδιους φορείς. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές και στον ακόλουθο διάλογο με έναν από τους ερωτηθέντες:

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 31 (6^η απομαγνητοφώνηση)

Ε: Τώρα αν θεωρείται...ξέρω ότι και εγώ να σου πω την αλήθεια θεωρώ ότι κατά βάση είναι αντρικό το άθλημα και ας μην έχει...μπορεί επειδή δεν έχει προχωρήσει το γυναικείο ποδόσφαιρο μπροστά. Κατάλαβες;

Σ: Καταλαβαίνω ναι.

Ε: Ακόμα και οι πρώτες κατηγορίες στην Ελλάδα από ότι ξέρω δεν θεωρούνται επαγγελματικές.

Σ: Μμμ

Ε: Ναι μεν συμφωνώ με αυτήν την γενική άποψη αλλά αν δεν...δεν μπορώ να το αλλάξω εγώ ας πούμε, να πω ότι δεν είναι κατά βάση αντρικό το άθλημα. Αυτό πρέπει να αλλάξει από αλλού, αν δώσουν και λίγο βάση στο γυναικείο ποδόσφαιρο.

Ειδικότερα, τώρα, η κατασκευή των «γυναικών» σε συνάρτηση με τον χώρο του ποδοσφαίρου ή του αθλητισμού φαίνεται να αντλεί από έναν χώρο στερεοτυπικών τοποθετήσεων και, κυρίως, σε πλαίσια λογοδοσίας. Για παράδειγμα, όταν ένας

συμμετέχοντας ερωτήθηκε για την πιθανή κοινωνικοποίηση των κοριτσιών με βάση τις ομάδες, ανέφερε ότι από «τα κορίτσια δεν θα ακούσεις ποτέ «τι ομάδα είσαι;» «θα δεις ότι θα μιλήσουν για άλλα θέματα (εννοώντας «γυναικεία»), πολύ σπάνια». Παρομοίως, η συμμετοχή των γυναικών στο ποδοσφαιρικό «γίγνεσθαι» ως αθλήτριες ή ως υποστηρίκτριες, ενώ αναγνωρίστηκε από τους περισσότερους, έγινε συχνά σε ένα κλίμα δισταγμού (π.χ. με τη χρήση του «αλλά») ή απολογίας. Με άλλα λόγια, οι αθλήτριες και γυναίκες υποστηρίκτριες παρουσιάστηκαν ως «εξαιρέσεις» και έγινε έντονη κριτική κατά των απαξιωτικών συμπεριφορών που εμφανίζουν άλλοι άντρες, μία κριτική η οποία επιστρατεύτηκε ως λογοδοσία από τους συμμετέχοντες προκειμένου, ίσως, να τους ξεχωρίσει από τους «άλλους» «άνδρες».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 32 (7^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Ας πούμε ο διαχωρισμός στο να παίζεις το καταλαβαίνω εν μέρει λόγω της βιολογίας που είπαμε και πριν (βλέπε απόσπασμα 30) αλλά όταν βλέπεις δεν το καταλαβαίνω καθόλου, δηλαδή...ειδικά social media βλέπεις τώρα στο Facebook πχ σχολιάζει μία γυναίκα την γνώμη της και γράφουν από κάτω «είσαι γυναίκα, δεν μετράς». Αυτό για μένα είναι 100% λάθος, 100%. Δηλαδή, πιστεύω σιγά σιγά μπορούν να αρχίσουν να υπάρχουν και γυναίκες προπονήτριες πιο πολλές, διαιτητές, υπάρχουν τώρα, και βοηθοί, τα πάντα. Για μένα αυτό είναι 100% σωστό να υπάρχουν

Η έμφυλη διάκριση μπορεί να κινητοποιήθηκε κατόπιν σχετικών ερωτήσεων από τον ερευνητή, ωστόσο οι συμμετέχοντες αφενός αναπαρήγαγαν από μόνοι τους αυτή τη διάκριση και αφετέρου δεν έκαναν κάτι για να αποδομήσουν το περιεχόμενο της. Για παράδειγμα στην ακόλουθη ερώτηση – συνθήκη: «Γενικά αυτή η ταύτιση του ποδοσφαίρου με το ανδρικό φύλο ξεκινάει από πολύ νωρίς. Για παράδειγμα, στην γυμναστική στο σχολείο τα αγόρια παίζουν ποδόσφαιρο και τα κορίτσια βόλεϊ. Ακόμα και στις πρώτες γνωριμίες μεταξύ αγοριών, μία από τις βασικές ερωτήσεις που ακούγονται είναι το «τι ομάδα είσαι;». Είναι εύκολο να μας πείτε μερικά λόγια για

αυτό;» οι περισσότεροι είτε εξέλαβαν την παραπάνω διάκριση μεταξύ των φύλων ως δεδομένη και συνέχισαν βάσει αυτού, είτε επιχειρήσαν να επιχειρηματολογήσουν υπέρ αυτής.

7^Η ΘΕΜΑΤΙΚΗ: Η κατασκευή της οπαδικής βίας και αιτιολογικές αποδόσεις

Στην συζήτηση πάνω στην οπαδική βία, η τελευταία κατασκευάστηκε ως ένα «αστικό πρόβλημα», το οποίο λαμβάνει ποικίλες μορφές και αυξημένες εκδηλώσεις σε όλες τις βαθμίδες της ποδοσφαιρικής κοινότητας. Εδώ η κατασκευή της οπαδικής βίας ως ένα χαρακτηριστικό των μεγάλων πόλεων, αφενός κανονικοποιεί την εμφάνιση της (π.χ. ως λογική απόρροια της συνάθροισης) και αφετέρου αποδίδεται σε μία έξω-ατομική συνθήκη, αυτήν της απεξατομίκευσης που προκύπτει από την ανωνυμία των μεγάλων αστικών κέντρων.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 33 (2^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Αλλά ναι, πλέον είναι πολύ συχνό φαινόμενο ειδικά στην Θεσσαλονίκη, Αθήνα, όχι τόσο στην επαρχία γιατί οι περισσότεροι γνωρίζονται μεταξύ τους και δεν θέλουν να δημιουργούν και θέματα...αυτό.

Ως προς τις μορφές ειδικότερα και με εξαίρεση την σωματική βία, η αναγνώριση των λοιπών μορφών επιτεύχθηκε κυρίως μέσα από την υπόδειξη σχετικών ερωτήσεων του ερευνητή. Πολλοί συμμετέχοντες τοποθέτησαν έμμεσα και σε δεύτερο χρόνο τον «ψυχολογικό εκφοβισμό», τον «βανδαλισμό» και τη «χρήση αλκοόλ» στο εύρος της οπαδικής βίας. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτέλεσε η λεκτική βία (π.χ. βρισιές, συνθήματα, πανό) καθώς αρκετοί συμμετέχοντες την «καταδίκασαν» στη θεωρία ενώ απέδωσαν «λειτουργίες» σε αυτή στην πράξη. Για παράδειγμα, ενώ σημείωσαν την ύπαρξη της λεκτικής βίας στον χώρο του ποδοσφαίρου, την τοποθέτησαν ταυτόχρονα

στα πλαίσια της «καζούρας» ή του «ανταγωνισμού». Αυτό ενδεχομένως καταδεικνύει και μια ιδιαίτερη θέση που αποδίδεται στη λεκτική βία, ως μία πιο ήπιας και, άρα, όχι τόσο ανησυχητική μορφή βίας.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 34 (4^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Κοίταξε...όχι δεν είναι μόνο σωματικής βίας, εντάξει υπάρχει και μια...και λεκτική βία υπάρχει. Από κει και πέρα, θα πρέπει να το βλέπεις σαν διασκέδαση. Άμα δεν το δεις με αυτήν την οπτική, είσαι χαμένος....εεε...δεν μπορείς δηλαδή να...εμένα μου αρέσει να πειράζεις τον αντίπαλο και να έχεις μία κόντρα ας πούμε

Προσοχής χρήζουν σε αυτό το σημείο οι αποδόσεις αναφορικά με την γένεση και την αναπαραγωγή της βίας. Συχνά σε αυτό το πλαίσιο οι συμμετέχοντες έτειναν να προσφεύγουν στην ψυχολογικοποίηση ή σωματοποίηση των βίαιων αντιδράσεων για την κατανόηση τους. Για παράδειγμα, κάποιοι συμμετέχοντες απέδωσαν αυτά τα ξεσπάσματα σε μια συσσωρευμένη απογοήτευση ή αδρεναλίνη η οποία προκαλείται κατά την θέαση του αγώνα. Από αυτόν τον προσανατολισμό, οι εμπλεκόμενοι σε βία κατασκευάστηκαν ως «περιθωριακοί», «άρρωστοι», «αούγκανοι» ή «βλάκες».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 35 (8^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Προβληματικά άτομα νομίζω ότι είναι αυτά που ξεσπάνε εκεί, δηλαδή προσπαθούν να διεισδύσουν σε μία ομάδα είτε αυτό είναι το ποδόσφαιρο είτε είναι οτιδήποτε, δηλαδή βλέπεις ότι μαλώνουν σε αγώνα μπάσκει, σε αγώνα πόλο. Δεν έχει σχέση που θα είναι, απλά και μόνο ποιος θα επικρατήσει, γιατί προφανώς στην ζωή τους δεν έχουνε κάτι άλλο να επιδείξουνε, οπότε όταν ανήκουνε σε μία τέτοια ομάδα έχουν και λόγο ύπαρξης. Αυτό βλέπω.

Πέρα από τον λόγο με όρους ψυχολογίας και συναισθηματικής, σωματικής ή κοινωνικό-εκπαιδευτικής κατάστασης, κινητοποιήθηκε επίσης το ζήτημα του ρόλου των θεσμών στην αναπαραγωγή αυτού του «φαινομένου». Ένας από αυτούς τους

θεσμούς είναι και τα ΜΜΕ. Τα τελευταία, κατά τους συμμετέχοντες, ευνοούν την πόλωση του κλίματος και προάγουν την υιοθέτηση βίαιων συμπεριφορών. Αυτό το επιτυγχάνουν με διάφορους τρόπους. Μεταξύ αυτών είναι η διαστρεβλωμένη και υποκειμενική απεικόνιση των γεγονότων (π.χ. επιλεκτική προώθηση ή απόκρυψη περιστατικών, συγκάλυψη της ταυτότητας των δραστών, κ.α.). Στην ίδια κατηγορία, εμπίπτει και η μετατροπή αυτού του «τρόπου ζωής» σε μόδα μέσα από την προώθηση ανάλογων προτύπων (π.χ. στην μουσική). Το παρόν επιχείρημα είναι κάτι το οποίο συναντήσαμε σε διάφορα σημεία αυτής της ερευνητικής εργασίας. Σε όλες τις περιπτώσεις τα «μίντια» παρουσιάζονται ως ένας εξωτερικός παράγοντας απόδοσης που έρχεται από τα «ψηλά» (αντίστοιχα και η κυβέρνηση ή άλλες μορφές εξουσίας) και χειραγωγεί και μολύνει κάτι αγνό και οργανικό, δηλαδή το ποδόσφαιρο. Το τελευταίο αποδίδεται ως έχον, καθώς ανήκει στους πολλούς, δηλαδή τον λαό (σε αντίθεση με τα ΜΜΕ των λίγων και προνομιούχων) και βασίζεται σε αξίες που επιβεβαιώνουν αυτή του την αγνότητα (π.χ. οικογένεια, αγάπη).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 36 (2^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Τώρα και από την μεριά μου σαν ΠΑΟΚτσης με το παράπονο μου, ακόμα και σε αυτό που θα έπρεπε όλοι, ας πούμε, να έχουνε τις ίδιες ποινές πάνω στην οπαδική βία και γενικά στην βία, και έναν τελείως άσχετο να βάλεις να κάτσει να δει ειδήσεις ή σάιτ ή το στιδήποτε να μιλούν για την αθλητική βία, ο ΠΑΟΚ είναι αυτός που πάντα θα...θα είναι ο επιτιθέμενος και ο κακός και θα προσπαθεί να προβληθεί ως ο χειρότερος, η χειρότερη ομάδα με τους χειρότερους φιλάθλους...Εντάξει σίγουρα νομίζω ότι και η μουσική επηρεάζει σε όλο αυτό, που ακούνε τα παιδιά, και τα πρότυπα που έχουν πλέον...

Απόδοση ευθυνών έγινε και στην «αστυνομία», καθώς οι συμμετέχοντες επισήμαναν, ως ψυχρές τις σχέσεις του «οπαδικού» κόσμου με τον θεσμό της αστυνομίας, «γιατί πολλοί πιστεύουνε ότι πολλοί αστυνομικοί καταχράζονται την

εξουσία τους και, ενώ υπάρχουν οι νόμοι, οι ίδιοι απαιτούνε να τους τηρήσεις εσύ, ενώ δεν τους τηρούνε αυτοί». Πέρα από το επιχείρημα περί κατάχρησης εξουσίας, ιδιαίτερη αναφορά έγινε και στην υποκίνηση της βίας ως αδικαιολόγητη («χωρίς να τους κάνουμε τίποτα»). Σε αυτή τη συλλογιστική η στάση της «κυβέρνησης» και των «ποδοσφαιρικών παραγόντων/διοικήσεων» θεωρήθηκε υποβοηθητική για την αναπαραγωγή του προβλήματος, καθώς υποστηρίχθηκε ότι οι διοικούντες αρνούνται να αναλάβουν την αρμόζουσα δράση και αναλώνονται σε «άστοχα» μέτρα και επεμβάσεις για κερδοσκοπικούς λόγους. Όπως σημείωσε ένας από τους συμμετέχοντες:

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 37 (3^η απομαγνητοφώνηση)

Σ: Είναι τόσα πολλά τα συμφέροντα, τόσα πολλά τα συμφέροντα στο ποδόσφαιρο και ειδικά στο επαγγελματικό, όχι πως και στο ερασιτεχνικό δεν υπάρχουν, αλλά και στο επαγγελματικό, είναι τόσα πολλά τα συμφέροντα που...εγώ πιστεύω ότι δεν πρόκειται να αλλάξουν πολλά. Μπορεί να βελτιωθεί λίγο η κατάσταση αλλά δεν θα αλλάξει, γιατί κανείς δεν θέλει να αλλάξει, ούτε οι κυβερνήσεις θέλουν να αλλάξει ούτε και οι ιδιοκτήτες θέλουν να αλλάξει. Έχουνε βολεντεί με αυτήν την κατάσταση.

Η ερευνητική προσέγγιση της βίας αποτελεί ένα σύνθετο και ευαίσθητο ζήτημα για τεχνικούς και ηθικούς λόγους (Fraga, 2016). Η ακριβής και έγκυρη μέτρηση της παρεμποδίζεται από την πληθώρα πολιτισμικών πλαισίων και προσωπικών κωδίκων ηθικής οι οποίοι περιλαμβάνουν διαφορετικές αντιλήψεις περί της φύσης ή των μορφών βίας (Fraga, 2016). Αντίστοιχα, η ελεύθερη έκφραση πάνω στο θέμα της βίας είναι δύσκολο να επιτευχθεί μιας και υπάρχουν νομικοί, συναισθηματικοί και άλλοι παρόμοιοι λόγοι (π.χ. επιρροή του ερευνητή, στιγματισμός) που την καθιστούν δύσκολη για τους συμμετέχοντες (Fraga, 2016).

Αυτά είναι αισθητά και στην παρούσα έρευνα. Για παράδειγμα, οι νεότεροι συμμετέχοντες που αυτοτοποθετήθηκαν ως «οπαδοί» απέδωσαν την βία σε μία

συνειδητή επίθεση των «Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης» και της «Πολιτείας» απέναντι στην ομάδα τους, συναισθηματική φόρτιση. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία συμμετέχοντες το απέδωσαν πολλές φορές στην άγνοια της νεότητας και παρέλειψαν την βίαιη διαγωγή ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας. Συνολικά ως «άντρες», οι συμμετέχοντες σπανίως αναγνώρισαν την ύπαρξη «γυναικών» εμπλεκόμενων.

Ωστόσο, οι συμμετέχοντες δεν τοποθετήθηκαν μόνο με τα λεγόμενα τους αλλά και με την σιωπή τους. Υπήρξε, δηλαδή, και περίπτωση όπου συμμετέχοντας αρνήθηκε να τοποθετηθεί πάνω στο ζήτημα της βίας ή στην προσωπική του εμπειρία με περιστατικά οπαδικής βίας. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να κάνουμε περαιτέρω υποθέσεις καθώς αυτή η διστακτικότητα αντιμετωπίστηκε και πριν την συλλογή του δείγματος (π.χ. συμμετέχοντες που αρνήθηκαν να δώσουν όνομα, να απαντήσουν σε δυνητικά ενοχοποιητικές ερωτήσεις ή που αμφισβήτησαν τις προθέσεις της παρούσας πτυχιακής εργασίας). Έτσι, πολλές τοποθετήσεις φαίνεται να υπόκεινται σε πλαίσια λογοδοσίας ή ακόμα και αποφυγής, μιας και οι περισσότεροι αρνούνται να δηλώσουν ανοιχτά την ομάδα που υποστηρίζουν ή αποφεύγουν στοιχεία που θα βοηθήσουν στην σύνδεση τους με συγκεκριμένη ομάδα (Π.χ. δεν φοράω μπλούζα του ΠΑΟΚ πηγαίνοντας στο γήπεδο, δεν λέω ότι είμαι ΠΑΟΚ σε άτομα που είναι από Αθήνα). Αποτελεί μία συνθήκη όπου το άτομο νιώθει ευάλωτο σε επιθέσεις (κυριολεκτικά και μεταφορικά) για την ταυτότητα του.

8^Η ΘΕΜΑΤΙΚΗ – Παιχνίδια εξουσίας και έλεγχος στον ποδοσφαιρικό κόσμο

Κατά την τελευταία θεματική ενότητα, η συζήτηση στράφηκε στην παρέμβαση για την οποία οι συμμετέχοντες έδειξαν ιδιαίτερη απαισιοδοξία. Απέδωσαν την απαισιοδοξία σε ένα αναπόφευκτο «καθεστώς» σήψης στο ελληνικό ποδόσφαιρο συγχρονικά, αλλά και στον τρόπο λειτουργίας των αρμόδιων φορέων εντός αυτού του

καθεστώς. Πρωταρχικό μερίδιο ευθύνης απέδωσαν στο «κράτος», το οποίο κατασκεύασαν ως έναν κερδοσκόπο, ο οποίος όχι μόνο αδυνατεί να αλλάξει την παρούσα κατάσταση με τις «άστοχες» προσπάθειες του, αλλά και δεν επιθυμεί κιόλας να το πράξει λόγω συμφερόντων που διακυβεύονται υπό το ενδεχόμενο αυτής της αλλαγής. Ανάλογη συλλογιστική ακολούθησε και η συζήτηση για την αντίστοιχη στάση των διάφορων ποδοσφαιρικών παραγόντων.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 38 (3^η απομαγνητοφώνηση)

Τώρα για τα υπόλοιπα που είπες, επειδή ανοίξαμε πολλά ζητήματα για την αντιμετώπιση της οπαδικής βίας...εεε...γενικότερα θεωρώ ότι η κυβέρνηση ό,τι κι αν κάνει είναι σταγόνα στον ωκεανό. Είναι τόσα πολλά τα συμφέροντα, τόσα πολλά τα συμφέροντα στο ποδόσφαιρο και ειδικά στο επαγγελματικό, όχι πως και στο ερασιτεχνικό δεν υπάρχουν, αλλά και στο επαγγελματικό, είναι τόσα πολλά τα συμφέροντα που...εγώ πιστεύω ότι δεν πρόκειται να αλλάξουν πολλά. Μπορεί να βελτιωθεί λίγο η κατάσταση αλλά δεν θα αλλάξει, γιατί κανείς δεν θέλει να αλλάξει, ούτε οι κυβερνήσεις θέλουν να αλλάξει ούτε και οι ιδιοκτήτες θέλουν να αλλάξει. Έχουνε βολευτεί με αυτήν την κατάσταση.

Ενδιαφέρον παρουσίασε και η κατασκευή της «αστυνομίας», όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων. Ειδικότερα, της αποδόθηκαν, κυρίως, χαρακτηριστικά δυνάστη, ο οποίος πολώνει το κλίμα με την απροκάλυπτη χρήση βίας και φέρει σε πέρας, τις εντολές των ανωτέρω, ωστόσο με μομφή για άκριτη εφαρμογή.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 39 (2^η απομαγνητοφώνηση)

Εεε...η αστυνομία δεν μπορεί να κάνει κάτι πέρα από το να πετάει δακρυγόνα, χημικά, να χτυπάει, να δέρνει...που...δεν είναι ότι το κάνουνε επειδή το θέλουνε, το κάνουνε επειδή αυτό τους λένε να κάνουνε

Αυτό που μπορούμε να εξάγουμε είναι ότι οι συμμετέχοντες απεικονίζουν μία κατάσταση όπου ο έλεγχος προέρχεται αποκλειστικά από τα πάνω (π.χ. μόνο η αστυνομία ως όργανο ελέγχου), πράγμα το οποίο προωθεί την καταστολή σε βάρος της πρόληψης. Έτσι, οι συμμετέχοντες βλέπουν τον εαυτό τους ως καταπιεσμένους και ως έρμια της βούλησης των «από πάνω». Υποστηρίζεται ότι με αυτόν τον τρόπο γεννάται η αντιδραστικότητα και συντηρείται η «παρανομία», από την οποία επωφελούνται και στην οποία πατούν οι ισχυροί προκειμένου να επιβάλλουν τα θέλω τους.

Παρατηρείται έτσι ένα μοτίβο όπου οι έχοντες την εξουσία στοχοποιήθηκαν ιδιαίτερα από τους συμμετέχοντες, ένα μοτίβο το οποίο προσομοιάζει το επιχείρημα σχετικά με το ρόλο των ΜΜΕ (που είδαμε παραπάνω). Στην συγκεκριμένη περίπτωση αυτό που έρχεται από «πάνω» είναι η κερδοσκοπία – καπιταλισμός. Το ποδόσφαιρο (συγκεκριμένα το ερασιτεχνικό) εδώ δεν παρουσιάζεται ως «θύμα» αλλά ως λύση σε αυτήν την κατάσταση που επικρατεί, διότι μόνο η επιστροφή στην ιδεατή του μορφή μπορεί να φέρει την αλλαγή.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 40 (8^η απομαγνητοφώνηση)

Εεε...τίποτα ντάξει, απλώς προσωπική μου άποψη είναι ότι ο αθλητισμός θα έπρεπε να είναι καθαρά ερασιτεχνικός και από την στιγμή που το έχουμε εμπορευματοποιήσει, το έχουμε κάνει εμπόρευμα δηλαδή και κοιτάμε το κέρδος καθαρά, για αυτό έχουμε φτάσει σε αυτό το σημείο

Τέλος, κάτι που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι η συστηματική επανάληψη ενός επιχειρήματος περί «παιδείας». Πολλοί συμμετέχοντες, δηλαδή, απέδωσαν στην παιδεία την ιδιότητα της πανάκειας. Αυτή η τάση γίνεται κατανοητή αν αναλογιστούμε το ρόλο του πλαισίου. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες προέρχονται από «καλό» εκπαιδευτικό υπόβαθρο και «βλέπουν» αυτούς που επιδίδονται σε περιστατικά βίας ως νοητικά, πνευματικά ή ψυχοκοινωνικά κατώτερους (π.χ. οι «χούλιγκαν» ως

περιθωριακοί, ως βλάκες, ως ασθενείς). Πρόκειται για έναν τρόπο σκέψης, ο οποίος διευκολύνει την ανακύκλωση στιγματιστικών στερεοτύπων.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 41 (3^η απομαγνητοφώνηση)

Για αυτό λέω η παιδεία παίζει μεγάλο ρόλο. Όταν λοιπόν είσαι τριάντα χρονών και κατεβαίνεις και λες «γαμιέται η μάνα σου», τότε προφανώς στο μυαλό σου κάτι δεν πάει καλά. Έχεις πρόβλημα σαν άνθρωπος.

Συζήτηση

Τα πορίσματα της παρούσας έρευνας συμφωνούν σε κάποιον βαθμό με την ήδη υπάρχουσα διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία πάνω στο ζήτημα του «οπαδισμού» και της «οπαδικής βίας», είτε πρόκειται για ιδέες της κλασικής είτε της σύγχρονης κριτικής θεωρίας, όπως αυτές παρουσιάστηκαν στο Θεωρητικό Υπόβαθρο. Για παράδειγμα, οι συμμετέχοντες αναγνώρισαν την επίδραση του οικογενειακού – και συγκεκριμένα του πατρικού – προτύπου στην επιλογή της ομάδας ειδικότερα ή και της ποδοσφαιρικής ενασχόλησης γενικότερα. Αντίστοιχα, τόνισαν την σημαντικότητα της εντοπιότητας σε σχέση με την παραπάνω επιλογή και της απέδωσαν ιστορική σημασία. Παράλληλα, ενέταξαν την κατασκευή της οπαδικής ταυτότητας στην κοινωνική τους ζωή ως άνδρες, και μάλιστα ως αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής και ταυτότητας τους, το οποίο αποτελεί αφορμή για ταύτιση με τα υπόλοιπα μέλη. Συνεπώς, υπήρξε εκ μέρους τους μία ταύτιση αυτής με το ανδρικό φύλο γενικότερα, τόσο για ιστορικούς, όσο και για κοινωνικούς ή βιολογικούς λόγους.

Όσον αφορά το εννοιολογικό πλαίσιο, οι συμμετέχοντες απέδωσαν τους σχετικούς με τον οπαδισμό όρους, με τρόπο ο οποίος προσομοιάζει την συνήθη

απόδοση τους από τους ερευνητές και θεωρητικούς του χώρου. Ενδεικτικά, όχι μόνο σκιαγράφησαν το προφίλ και τα κοινωνιοψυχολογικά χαρακτηριστικά του κάθε είδους υποστηρικτή, αλλά και τοποθέτησαν σε ιεραρχική δομή το τρίπτυχο «φίλαθλος – οπαδός – χούλιγκαν» βάσει της έντασης που τους χαρακτηρίζει. Ειδικότερα, δηλαδή, απέδωσαν τα ηπιότερα και πιο εξευγενισμένα χαρακτηριστικά στον «φίλαθλο». Ακολούθησε η κατασκευή του «οπαδού» ως πιο παθιασμένου και εκφραστικού, ενώ χαρακτηριστική ήταν η ομόφωνη καταδίκη του «χούλιγκαν» και η ηθική διαπόμπευση του. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι η συλλογιστική των συμμετεχόντων κατά την συζήτηση του εννοιολογικού πλαισίου υπέπεσε σε ηλικιακές και κοινωνικο-οικονομικές διακρίσεις.

Όσον αφορά το ζήτημα της «οπαδικής βίας», οι συμμετέχοντες έκαναν λόγο για τις πιο ευρέως καταγεγραμμένες μορφές της, όπως η σωματική, ενώ δεν έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στην λεκτική ή και συμβολική βία. Αντίστοιχα, προσάψαν κοινότοπα ψυχολογικά και σωματικά χαρακτηριστικά στους δράστες, οι οποίοι κατασκευάστηκαν κατά αυτόν τον τρόπο με στιγματιστικές και απλουστευτικές «ταμπέλες – όρους». Οι όροι αυτοί αφορούσαν είτε το κοινωνικό-εκπαιδευτικό τους υπόβαθρο, είτε την διανοητική και λογική τους ικανότητα. Συγκεκριμένα ως προς τα αίτια γένεσης και αναπαραγωγής της, οι συμμετέχοντες επέρριψαν ιθύνουσα ευθύνη στα ΜΜΕ και την πολιτεία/ποδοσφαιρικές διοικήσεις αμφότερα.

Το τελευταίο μας φέρνει στην εικόνα που φάνηκε να φέρουν οι α συμμετέχοντες για το ελληνικό ποδόσφαιρο γενικότερα. Έγινε έντονος λόγος για παιχνίδια εξουσίας και ύπαρξη συμφερόντων τα οποία υποβιβάζουν το επίπεδο του αθλητισμού και καθλώνουν την ποδοσφαιρική κοινότητα σε ένα αναπότρεπτο καθεστώς σήψης. Αντίστοιχα, εκφράστηκαν, υπό ύφος σκευωρίας, πεποιθήσεις αναφορικά με συνειδητές επιθέσεις των ιθύνοντων, από πάνω προς τα κάτω, και με

βάση γεωγραφικά και πολιτικά κριτήρια. Συμφωνία υπήρξε και ως προς το συχνότερο εκτελεστικό μέσο αυτής της επίθεσης με την απόδοση αυτής της ιδιότητας στο σώμα της αστυνομίας, ο θεσμός και το έργο της οποίας δέχθηκαν έντονη κριτική.

Η κατασκευή της ελληνικής ποδοσφαιρικής πραγματικότητας με γνώμονα αυτήν την εικόνα αποτελεί και την ειδοποιώ διαφορά της συγκεκριμένης εργασίας από άλλες παρόμοιες. Ενώ οι συμμετέχοντες εξέφρασαν κατά ένα βαθμό ήδη υπάρχουσες και καθιερωμένες ιδέες γύρω από τα ζητήματα υπό μελέτη, δεν έμειναν σε αυτές. Αντίθετα, τις προσάρμοσαν στα ελληνικά δεδομένα και την δική τους ιδιοσυγκρασία ως «Έλληνες» «άνδρες» «οπαδοί του ΠΑΟΚ» με καταγωγή από την «Βόρεια Ελλάδα», ακολουθώντας τις αρχές της διαθεματικότητας. Υπό το ίδιο σκεπτικό, τα περιστατικά «οπαδικής βίας» ερμηνεύτηκαν μέσα από γεγονότα της ελληνικής επικαιρότητας και μάλιστα σε μία εποχή όπου τα παραπάνω παρουσιάζουν πρωτοφανή συχνότητα. Παρομοίως, οι συμμετέχοντες μπορεί να απέφυγαν νύξεις σε συγκεκριμένα κόμματα ή παρατάξεις, δεν ονομάτισαν στοχευμένα κάποιους ποδοσφαιρικούς παράγοντες, αλλά ανέλυσαν με τον δικό τους τρόπο την ευρύτερη πολιτική και οικονομική σκηνή της χώρας, είτε αυτό αφορούσε τα φαινόμενα διαφθοράς, είτε το καθεστώς της αστυνόμευσης.

Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό ότι απόρροια αυτών των κατασκευών και επιχειρημάτων είναι η απόδοση της πραγματικότητας μέσα από την οπτική του ατόμου ως ξεχωριστή προσωπικότητα αφενός, και ως μέλος μίας ευρύτερης συλλογικότητας υποστηρικτών αφετέρου, εντός της οποίας νιώθει αποδοχή και συναισθηματικό δέσιμο. Ωστόσο, πάρα την σημασία που φέρει μία τέτοια απόδοση, δεν μπορεί να παραγνωριστεί και το γεγονός ότι φέρει «έμφυτες» προκαταλήψεις, κρίσεις και κοσμοθεωρίες. Επομένως, κρίνεται αναγκαία η μελλοντική διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων μέσα από την συζήτηση και με άτομα διαφορετικού υποβάθρου,

γεωγραφικού, κοινωνικο-οικονομικού, έμφυλου ή οπαδικού. Σε ένα ακόμα μεταγενέστερο βήμα θα μπορούσε να επιχειρηθεί και ο συγκερασμός απόψεων με άτομα τα οποία δεν ανήκουν στον οπαδικό κόσμο, αλλά σχετίζονται με αυτόν (π.χ. αστυνομικοί, αθλητές, κ.α.).

Βιβλιογραφία

- Abell, J. (2011). 'They seem to think "We're better than you"': Framing football support as a matter of 'national identity' in Scotland and England. *British Journal of Social Psychology*, 50(2), 246-264. <https://doi.org/10.1348/014466610X514200>
- Adams, A., Anderson, E., & McCormack, M. (2010). Establishing and challenging masculinity: The influence of gendered discourses in organized sport. *Journal of language and social psychology*, 29(3), 278-300. <https://doi.org/10.1177/0261927X10368833>
- Adeoye-Olatunde, O. A., & Olenik, N. L. (2021). Research and scholarly methods: Semi-structured interviews. *Journal of the american college of clinical pharmacy*, 4(10), 1358-1367. <https://doi.org/10.1002/jac5.1441>
- Allan, J. (2017). *An analysis of Albert Bandura's aggression: A social learning analysis*. CRC Press.
- American Psychological Association. (n.d.) Violence. *In APA Dictionary of Psychology*. Retrieved November 7, 2023, from <https://dictionary.apa.org/violence>
- Anagnostopoulos, C., & Senaux, B. (2011). Transforming top-tier football in Greece: the case of the 'Super League'. *Soccer & Society*, 12(6), 722-736. <https://doi.org/10.1080/14660970.2011.609676>
- Andreoletti, C., Leszczynski, J. P., & Disch, W. B. (2015). Gender, race, and age: The content of compound stereotypes across the life span. *The International Journal of Aging and Human Development*, 81(1-2), 27-53. <https://doi.org/10.1177/0091415015616395>

- Andrews, H. (2013). Football and Family: The Influence of Family on Team Support Among Dundee United Fans. *Ethnographic Encounters*, 4(1).
- Bairner, A. (2006). The Leicester school and the study of football hooliganism. *Sport in Society*, 9(4), 583-598. <https://doi.org/10.1080/17430430600768819>
- Baltas, A. (2021). Football Clubs, Social Changes, and Political Disputes in Interwar Greece. *The International Journal of the History of Sport*, 37(11), 992-1006. <https://doi.org/10.1080/09523367.2020.1844186>
- Barak, G. (2006). A critical perspective on violence. *Advancing critical criminology: Theory and application*, 133-154.
- Baumeister, R. F. (2012). Need-to-belong theory. *Handbook of theories of social psychology*, 2, 121-140.
- Baumeister, R. F. (Ed.). (2012). *Public self and private self*. Springer Science & Business Media
- Benwell, B. (2006). *Discourse and identity*. Edinburgh University Press.
- Best, S. (2010). The Leicester school of football hooliganism: An evaluation. *Soccer & Society*, 11(5), 573-587. <https://doi.org/10.1080/14660970.2010.497352>
- Bilgin, P. (2023). Critical theory. In *Security Studies* (pp. 67-81). Routledge.
- Bishop, H., & Jaworski, A. (2003). 'We beat'em': nationalism and the hegemony of homogeneity in the British press reportage of Germany versus England during Euro 2000. *Discourse & Society*, 14(3), 243-271. <https://doi.org/10.1177/09579265030143001>
- Block 93 (2024). Liberta [Song]. Panik Records; Capital Music/Northline.

- Bonzel, K. (2020). *National pastimes: Cinema, sports, and nation*. U of Nebraska Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative research in sport, exercise and health*, 11(4), 589-597.
<https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- Breuer, J., & Elson, M. (2017). *Frustration-aggression theory* (pp. 1-12). Wiley Blackwell.
- Broch, T. B. (2016). Intersections of gender and national identity in sport: A cultural sociological overview. *Sociology Compass*, 10(7), 567-579.
<https://doi.org/10.1111/soc4.12385>
- Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European journal of social psychology*, 30(6), 745-778.
[https://doi.org/10.1002/1099-0992\(200011/12\)30:6%3C745::AID-EJSP24%3E3.0.CO;2-O](https://doi.org/10.1002/1099-0992(200011/12)30:6%3C745::AID-EJSP24%3E3.0.CO;2-O)
- Brown, P. (2017). *Savage enthusiasm: A history of football fans*. Goal Post.
- Burr, V., & Dick, P. (2017). Social constructionism. *The Palgrave handbook of critical social psychology*, 59-80.
- Busetto, L., Wick, W., & Gumbinger, C. (2020). How to use and assess qualitative research methods. *Neurological Research and practice*, 2(14), 1-10.
<https://doi.org/10.1186/s42466-020-00059->
- Castano, E. (2008). On the perils of glorifying the in-group: Intergroup violence, in-group glorification, and moral disengagement. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), 154-170. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00040.x>
- Chin, B., & Morimoto, L. H. (2013). Towards a theory of transcultural fandom. *Participations*, 10(1), 92-108.

- Clark-Ibáñez, M. (2004). Framing the social world with photo-elicitation interviews. *American behavioral scientist*, 47(12), 1507-1527.
<https://doi.org/10.1177/0002764204266236>
- Collins, P. H., & Bilge, S. (2020). *Intersectionality*. John Wiley & Sons.
- Collins, P. H., da Silva, E. C. G., Ergun, E., Furseth, I., Bond, K. D., & Martínez-Palacios, J. (2021). Intersectionality as critical social theory: Intersectionality as critical social theory, Patricia Hill Collins, Duke University Press, 2019. *Contemporary Political Theory*, 20(3), 690-725. <https://doi.org/10.1057/s41296-021-00490-0>
- Dani Gambino (2020). Hooligan [Song]. Elite Musik
- Davis, L. (2015). Football fandom and authenticity: A critical discussion of historical and contemporary perspectives. *Soccer & Society*, 16(2-3), 422-436.
<https://doi.org/10.1080/14660970.2014.961381>
- Dickerson, P. (2021). Κοινωνικές Ταυτότητες. In Θ. Δραγώνα & Ν. Μποζατζής & Α. Σαπουτζής & Ε. Φίγγου (Eds.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Παραδοσιακές και κριτικές προσεγγίσεις* (pp. 96 – 97). Κριτική
- Dixon, K. (2013). Learning the game: Football fandom culture and the origins of practice. *International Review for the Sociology of Sport*, 48(3), 334-348.
<https://doi.org/10.1177/1012690212441157>
- Dmowski, S. (2017). Geographical typology of European football rivalries. In *Ethnicity and Race in Association Football* (pp. 41-53). Routledge.
- Dolles, H., & Söderman, S. (2005). *Globalization of sports: The case of professional football and its international management challenges*. Deutsches Institut für Japanstudien.

- Dunning, E. (2000). *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 141–162. doi:10.1023/a:1008773923878
- Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon. *European journal on criminal policy and research*, 8, 141-162. <https://doi.org/10.1023/A:1008773923878>
- Edensor, T., & Millington, S. (2008). “*This is Our City*”: branding football and local embeddedness. *Global Networks*, 8(2), 172–193. doi:10.1111/j.1471-0374.2008.00190.x
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (2002). Self and social identity. *Annual review of psychology*, 53(1), 161-186. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135228>
- Φαρμάκης, Ν. (2015). *Δειγματοληψία και εφαρμογές* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.
- Fraga, S. (2016). Methodological and ethical challenges in violence research. *Porto Biomedical Journal*, 1(2), 77-80. 10.1016/j.pbj.2016.04.005
- Frosdick, S., & Newton, R. (2006). The nature and extent of football hooliganism in England and Wales. *Soccer & Society*, 7(4), 403-422. <https://doi.org/10.1080/14660970600905703>
- Frost, D. M. (2011). Social stigma and its consequences for the socially stigmatized. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(11), 824-839. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2011.00394.x>
- Γαλάνης, Π. (2018). *Μέθοδοι συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα*. Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής, 35(2), 268-277.

- Giannakakis, A. E., & Fritsche, I. (2011). Social identities, group norms, and threat: On the malleability of ingroup bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(1), 82-93. <https://doi.org/10.1177/0146167210386120>
- Gill, S. L. (2020). Qualitative sampling methods. *Journal of Human Lactation*, 36(4), 579-581. <https://doi.org/10.1177/0890334420949218>
- Giulianotti, R. (2002). Supporters, followers, fans, and flaneurs: A taxonomy of spectator identities in football. *Journal of sport and social issues*, 26(1), 25-46. <https://doi.org/10.1177/0193723502261003>
- Giulianotti, R., & Armstrong, G. (2002). Avenues of contestation. Football hooligans running and ruling urban spaces. *Social Anthropology*, 10(2), 211-238. <https://doi.org/10.1017/S0964028202000149>
- Gough, B., McFadden, M., & McDonald, M. (2013). *Critical social psychology: An introduction*. Bloomsbury Publishing.
- Hamby, S. (2017). On defining violence, and why it matters [Editorial]. *Psychology of Violence*, 7(2), 167–180. <https://doi.org/10.1037/vio0000117>
- Hanssen, B. (2014). *Critique of violence: between poststructuralism and critical theory*. Routledge.
- Heere, B., & James, J. D. (2007). Sports teams and their communities: Examining the influence of external group identities on team identity. *Journal of Sport Management*, 21(3), 319-337. <https://doi.org/10.1123/jsm.21.3.319>
- Heere, B., & James, J. D. (2007). Stepping outside the lines: Developing a multi-dimensional team identity scale based on social identity theory. *Sport Management Review*, 10(1), 65-91. [https://doi.org/10.1016/S1441-3523\(07\)70004-9](https://doi.org/10.1016/S1441-3523(07)70004-9)

- Heere, B., James, J., Yoshida, M., & Scremin, G. (2011). The effect of associated group identities on team identity. *Journal of Sport Management*, 25(6), 606-621. <https://doi.org/10.1123/jsm.25.6.606>
- Herd, K. J. (2017). Constructing football through magic: an ethnographic study of football supporters. *Soccer & Society*, 18(7), 1045-1057. <https://doi.org/10.1080/14660970.2015.1133415>
- Herrera, M. (2003). Constructing social categories and seeking collective influence: self-categorization and the discursive construction of a conflict. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 3(1), 27-57.
- Hill, T., Canniford, R., & Millward, P. (2018). Against modern football: Mobilising protest movements in social media. *Sociology*, 52(4), 688-708. <https://doi.org/10.1177/0038038516660040>
- Hinkle, S., Taylor, L. A., Fox-Cardamone, D. L., & Crook, K. F. (1989). Intragroup identification and intergroup differentiation: A multicomponent approach. *British Journal of Social Psychology*, 28(4), 305-317. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1989.tb00874.x>
- Hirshon, N. (2020). Social identity theory in sports fandom research. In *Multidisciplinary perspectives on media fandom* (pp. 172-191). IGI Global.
- Hirt, R. & Clarkson, J. J. (2011). The Psychology of Fandom: Understanding the Etiology, Motives, and Implications of Fanship. In L.R. Kahle & A. Close (Eds.), *Consumer Behavior Knowledge for Effective Sports Marketing* (pp. 59 – 850). Routledge

- Hodges, A. (2016). The hooligan as ‘internal’other? Football fans, ultras culture and nesting intra-orientalisms. *International Review for the Sociology of Sport*, 51(4), 410-427. <https://doi.org/10.1177/1012690214526401>
- Hogan, R., & Roberts, B. W. (2004). A socioanalytic model of maturity. *Journal of Career Assessment*, 12(2), 207-217. <https://doi.org/10.1177/1069072703255882>
- Hognestad, H. K. (2012). What is a football fan. *Mediated football fan culture*, 25-45.
- Howell, K. E. (2016). Paradigm of inquiry: Critical theory and constructivism. *Corporate governance in Africa: Assessing implementation and ethical perspectives*, 29-46. https://doi.org/10.1057/978-1-137-56700-0_2
- Huddy, L. (2001). From social to political identity: A critical examination of social identity theory. *Political psychology*, 22(1), 127-156. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00230>
- Immune (2021). Hools at Play [Song]. On *Prometheus*. Barcode Entertainment
- James, K. (2017). “Soccer Hooligan” Studies: Giving the Marxist Approach another Chance. *Journal of Physical Fitness, Medicine & Treatment in Sports*, 2(5p), 1-8.
- Jasny, M., & Lenartowicz, M. (2022). A war between football fans and the government from the perspective of Herbert Blumer’s collective behaviour theory. *Sport in Society*, 25(10), 1805-1830. <https://doi.org/10.1080/17430437.2021.1878147>
- Kabiri, S., Masoomah (Shamila) Shadmanfaat, S., Smith, H., & Cochran, J. K. (2021). Aggression in soccer fan’s: a test of akers’ social learning theory. *Deviant Behavior*, 42(12), 1582-1595. <https://doi.org/10.1080/01639625.2020.1763119>
- Kalogeropoulos, A., Rori, L., & Dimitrakopoulou, D. (2021). ‘Social Media Help Me Distinguish between Truth and Lies’: News Consumption in the Polarised and Low-

- trust Media Landscape of Greece. *South European Society and Politics*, 26(1), 109-132. <https://doi.org/10.1080/13608746.2021.1980941>
- Katartzi, E. (2017). Youth, family and education: exploring the Greek case of parentocracy. *International Studies in Sociology of Education*, 26(3), 310-325. <https://doi.org/10.1080/09620214.2017.1300067>
- Keaton, S. A., & Gearhart, C. C. (2014). Identity formation, identity strength, and self-categorization as predictors of affective and psychological outcomes: A model reflecting sport team fans' responses to highlights and lowlights of a college football season. *Communication & Sport*, 2(4), 363-385. <https://doi.org/10.1177/2167479513498077>
- Kidd, B. (2013). Sports and masculinity. *Sport in society*, 16(4), 553-564. <https://doi.org/10.1080/17430437.2013.785757>
- Knapton, H., Espinosa, L., Meier, H. E., Bäck, E. A., & Bäck, H. (2018). Belonging for violence: Personality, football fandom, and spectator aggression. *Nordic psychology*, 70(4), 278-289. <https://doi.org/10.1080/19012276.2018.1430611>
- Knijnik, J., & Newson, M. (2021). 'Tribalism', identity fusion and football fandom in Australia: the case of Western Sydney. *Soccer & Society*, 22(3), 248-265. <https://doi.org/10.1080/14660970.2020.1802254>
- Krause, K. (2009). Beyond definition: violence in a global perspective. *Global Crime*, 10(4), 337-355. <https://doi.org/10.1080/17440570903248270>
- Lappas, K. (2005). Changes in socio-economic and demographic composition of Greek football spectators. *European Journal for Sport and Society*, 2(2), 109-120. <https://doi.org/10.1080/16138171.2005.11687772>

- Lanman, J. A., Whitehouse, H., & Atran, S. (2018). Intergroup Conflict. *The International Encyclopedia of Anthropology*, 1-5.
- Lee, S., & Han, K. (2012). Understanding soccer team supporters' behavior and culture in a globalized society from social learning theory. *Asia-Pacific Journal of Health, Sport and Physical Education*, 3(1), 65-76.
<https://doi.org/10.1080/18377122.2012.666200>
- Leeson, P., Smith, D. & Snow, N. (2012). Hooligans. *Revue d'économie politique*, 122, 213-231. <https://doi.org/10.3917/redp.218.0213>
- Llopis Goig, R. (2008). Learning and representation: the construction of masculinity in football. An analysis of the situation in Spain. *Sport in Society*, 11(6), 685-695.
<https://doi.org/10.1080/17430430802283948>
- Lopes, F. T. P. (2021). Narratives About Football Hooliganism in Brazil:(De) constructing the Label “Violent Supporter”. *Football and Social Sciences in Brazil*, 457-469.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-84686-2_27
- Manoli, A. E., & Antonopoulos, G. A. (2015). ‘The only game in town?’: football match-fixing in Greece. *Trends in organized crime*, 18, 196-211. 10.1007/s12117-014-9239-3
- Manoli, A. E., Antonopoulos, G. A., & Bairner, A. (2019). The inevitability of corruption in Greek football. *Soccer & society*, 20(2), 199-215.
<https://doi.org/10.1080/14660970.2017.1302936>
- McLeod, S. (2011). Albert Bandura's social learning theory. *Simply Psychology*. London.

- Messner, M. A. (1990). When bodies are weapons: Masculinity and violence in sport. *International review for the sociology of sport*, 25(3), 203-220. <https://doi.org/10.1177/101269029002500303>
- Milliken, J. (2015). Discourse study: Bringing rigor to critical theory. *Constructing international relations: the next generation*, 136-60.
- Ncube, L. (2014). The interface between football and ethnic identity discourses in Zimbabwe. *Critical african studies*, 6(2-3), 192-210. <https://doi.org/10.1080/21681392.2014.951153>
- Newson, M. (2019). Football, fan violence, and identity fusion. *International Review for the Sociology of Sport*, 54(4), 431-444. <https://doi.org/10.1177/1012690217731293>
- Páez, D., & Rimé, B. (2014). Collective emotional gatherings: their impact upon identity fusion, shared beliefs, and social integration. *Collective emotions: Perspectives from psychology, philosophy, and sociology*, 204-216.
- Papadopoulos, D. (2008). In the ruins of representation: Identity, individuality, subjectification. *British journal of social psychology*, 47(1), 139-165. <https://doi.org/10.1348/014466607X187037>
- Παπαγεωργίου, Ι. (2015). Θεωρία δειγματοληψίας [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. Α. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), 72-81.

- Parker, A. (2001). Soccer, servitude and sub-cultural identity: Football traineeship and masculine construction. *Soccer & Society*, 2(1), 59-80.
<https://doi.org/10.1080/714004830>
- Peat, G. (2016). *Deconstructing the Hooligan Identity: A Critical Narrative Analysis of Experiences Involving Football Violence* (Doctoral dissertation, University of Huddersfield).
- Perryman, M. (2013). *Hooligan wars: Causes and effects of football violence*. Random House.
- Pfister, G., & Pope, S. (Eds.). (2018). *Female Football Players and Fans: Intruding into a man's world*. Springer.
- Pietrzak, J., Downey, G., & Ayduk, O. (2005). Rejection sensitivity as an interpersonal vulnerability. *Interpersonal cognition*, 62-84.
- Pitti, I. (2019). Being women in a male preserve: an ethnography of female football ultras. *Journal of Gender Studies*, 28(3), 318-329.
<https://doi.org/10.1080/09589236.2018.1443803>
- Porat, A. B. (2010). Football fandom: A bounded identification. *Soccer & society*, 11(3), 277-290. <https://doi.org/10.1080/14660971003619594>
- Poulton, E. (2005). English Media Representation of Football-related Disorder: 'Brutal, Short-hand and Simplifying'?. *Sport in Society*, 8(1), 27-47.
<https://doi.org/10.1080/1743043052000316605>
- Priks, M. (2010). Does frustration lead to violence? Evidence from the Swedish hooligan scene. *Kyklos*, 63(3), 450-460. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2010.00482.x>
- Reicher, S. (2001). The psychology of crowd dynamics. *Blackwell handbook of social psychology: Group processes*, 182-208. [10.1002/9780470998458](https://doi.org/10.1002/9780470998458)

- Renold, E. (1997). 'All they've got on their brains is football.' Sport, masculinity and the gendered practices of playground relations. *Sport, education and society*, 2(1), 5-23.
<https://doi.org/10.1080/1357332970020101>
- Richard, V. M., & Lahman, M. K. (2015). Photo-elicitation: Reflexivity on method, analysis, and graphic portraits. *International Journal of Research & Method in Education*, 38(1), 3-22. <https://doi.org/10.1080/1743727X.2013.843073>
- Rookwood, J., & Spaaij, R. (2017). Violence in football (soccer): Overview, prevalence, and risk factors. *The Wiley handbook of violence and aggression*, 1-12.
<http://dx.doi.org/10.1002/9781119057574.whbva110>
- Schinkel, W. (2010). *Aspects of violence: A critical theory*. Springer.
- Segura, F., Williams, J., Wood, D., Alchuffi, F., Gomes, V., & Rodrigues, L. (2022). Football Fan Groups and Police: Confrontations, Perceptions and Other Actors—The Case of the City of Goiânia/Brazil. *FuLiA/UFMG*, 7(1), 158-181.
<https://doi.org/10.35699/2526-4494.2022.26353>
- Settles, I. H., & Buchanan, N. T. (2014). Multiple groups, multiple identities, and intersectionality. *The Oxford handbook of multicultural identity*, 1, 160-180.
- Spaaij, R. (2006). *Understanding football hooliganism: A comparison of six Western European football clubs*. Amsterdam University Press.
- Spaaij, R. (2007). Football hooliganism as a transnational phenomenon: Past and present analysis: A critique—More specificity and less generality. *The international journal of the history of sport*, 24(4), 411-431. X

- Spaaij, R. (2008). Men like us, boys like them: Violence, masculinity, and collective identity in football hooliganism. *Journal of Sport and Social Issues*, 32(4), 369-392. <https://doi.org/10.1177/0193723508324082>
- Spaaij, R. (2011). Mindless thugs running riot? Mainstream, alternative and online media representations of football crowd violence. *Media International Australia*, 140(1), 126-136. <https://doi.org/10.1177/1329878X1114000116>
- Swann Jr, W. B., & Buhrmester, M. D. (2015). Identity fusion. *Current Directions in Psychological Science*, 24(1), 52-57. <https://doi.org/10.1177/0963721414551363>
- Swann Jr, W. B., Gómez, A., Seyle, D. C., Morales, J., & Huici, C. (2009). Identity fusion: the interplay of personal and social identities in extreme group behavior. *Journal of personality and social psychology*, 96(5), 995. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0013668>
- Tajfel, H. (Ed.). (2010). *Social identity and intergroup relations* (Vol. 7). Cambridge University Press.
- Tamir, I. (2019). I love you kid, but...: Intergenerational soccer fandom conflict. *Men and Masculinities*, 22(5), 893-904. <https://doi.org/10.1177/1097184X19859393>
- Tamir, I. (2022). The natural life cycle of sports fans. *Sport in Society*, 25(2), 338-352. <https://doi.org/10.1080/17430437.2020.1793756>
- Taylor, N. A. (2011). Football hooliganism as collective violence: Explaining variance in Britain through interpersonal boundaries, 1863–1989. *The International Journal of the History of the Sport*, 28(13), 1750-1771. <https://doi.org/10.1080/09523367.2011.594682>

- Theodorakis, N. D., & Wann, D. L. (2008). An examination of sport fandom in Greece: Influences, interests and behaviours. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 4(4), 356-374. <https://doi.org/10.1504/IJSMM.2008.022376>
- Todres, J. (2011). Maturity. *Hous. L. REv.*, 48, 1107.
- Towery, N. A. (2023). A Sense of Belonging: A Qualitative Investigation Into the Origination of Collegiate Sport Fanship and Fandom. *Communication & Sport*, 21674795231171604. <https://doi.org/10.1177/21674795231171604>
- Trepte, S., & Loy, L. S. (2017). Social identity theory and self-categorization theory. *The international encyclopedia of media effects*, 1-13.
- Tsoukala, A. (2006). Constructing the Threat in a Sports Context: British Press Discourses on Football Hooliganism. *Violence and Sport*, 372-79.
- Tsoukala, A. (2011). Timing ‘dangerousness’: football crowd disorder in the Italian and Greek press. *Sport in Society*, 14(5), 598-611. <https://doi.org/10.1080/17430437.2011.574360>
- Tyler, I., & Slater, T. (2018). Rethinking the sociology of stigma. *The Sociological Review*, 66(4), 721-743. <https://doi.org/10.1177/0038026118777425>
- Van Manen, M. (2023). *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in phenomenological research and writing*. Taylor & Francis.
- Van Auken, P. M., Frisvoll, S. J., & Stewart, S. I. (2010). Visualising community: using participant-driven photo-elicitation for research and application. *Local environment*, 15(4), 373-388. <https://doi.org/10.1080/13549831003677670>
- Walton, D. (2010). *Appeal to expert opinion: Arguments from authority*. Penn State Press.

- Werbner, P. (2013). Everyday multiculturalism: Theorising the difference between ‘intersectionality’ and ‘multiple identities’. *Ethnicities*, 13(4), 401-419.
<https://doi.org/10.1177/1468796813483728>
- Willig, C. (2013). *EBOOK: introducing qualitative research in psychology*. McGraw-hill education (UK).
- World Health Organization. (2002). *World report on violence and health*. In E. G. Krug, L. L. Dahlberg, J. A. Mercy, A. B. Zwi & R. Lozano (Eds.).
<http://elib.ipa.government.bg:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/561/World%20report%20on%20violence%20and%20health%20pdf.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Yardley, L. (2017). Demonstrating the validity of qualitative research. *The journal of positive psychology*, 12(3), 295-296. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1262624>
- Zaimakis, Y. (2018). Football fan culture and politics in modern Greece: the process of fandom radicalization during the austerity era. *Soccer & Society*, 19(2), 252-270.
<https://doi.org/10.1080/14660970.2016.1171214>
- Ζαϊμάκης, Ι. (2023). Οπαδισμός, ταυτότητες και αντιπαλότητες: Στάσεις οργανωμένων οπαδών για τη βία και το ελληνικό ποδόσφαιρο. *Άθληση και Κοινωνία*, 2, 18-45.

Παράρτημα 1: Ερωτήσεις και υλικό συνέντευξης

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Μπορείτε να μου πείτε λίγα λόγια για την εμπειρία σας από την ενασχόληση σας με το ποδόσφαιρο (γενικότερα και με τον ΠΑΟΚ) (για παράδειγμα από πότε ξεκινήσατε να ασχολείστε ή ποιος ήταν ο λόγος που το κάνατε εξ' αρχής);

2^A. Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια «οπαδός»;

2^B. Πώς θα την ξεχωρίζατε από άλλες παρόμοιες; (π.χ. φίλαθλος, χούλιγκαν);

2^Γ. Πώς θα χαρακτηρίζατε εσείς τον εαυτό σας;

2^Δ. Τι θα λέγατε ότι σας προσφέρει η συμμετοχή σας σε αυτήν την ομάδα;

2^Ε. Με ποια στοιχεία της θα διαφωνούσατε (ποιο κομμάτι της δεν σας εκφράζει);

3^A. Είναι αρκετά συνηθισμένο ένα άτομο να επιλέγει μία ομάδα λόγω της καταγωγής του ή της πόλης που διαμένει. Κατά τη διάρκεια του αγώνα, δηλαδή, δεν αγωνίζονται μόνο οι δύο ομάδες αλλά και οι πόλεις/τόποι από πού και προέρχονται. Με βάση και την εικόνα, τι μπορείτε να μας πείτε για αυτό;

3^B. Αυτός ο ανταγωνισμός μεταξύ ομάδων/τόπων επηρεάζει τους οπαδούς της κάθε ομάδας διαφορετικά. Επηρεάζει επίσης και τις σχέσεις που έχουν με τους οπαδούς των υπόλοιπων ομάδων. Βλέποντας την ακόλουθη εικόνα και κάποια αποσπάσματα από σχετικά συνθήματα, είναι εύκολο να μου περιγράψετε πώς το βιώνουν όλο αυτό οι οπαδοί του ΠΑΟΚ;

*«Αθήνα γαμημένη ο ΠΑΟΚ δεν πεθαίνει
Αθήνα γαμιώλα ο ΠΑΟΚ πάνω από όλα»*

*«ΠΑΟΚ ολεεεσοοο πασκ ολεεεο
μες την πουτάνα την Αθήνα θα το λέω»*

«Είσαι η δόξα του Βορρά μας»

3^F. Πέρα, λοιπόν, από την σύνδεση των ποδοσφαιρικών συλλόγων με συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια, συνδέονται και με συγκεκριμένη ιστορία και παρελθόν (κάθε ομάδα δηλαδή κουβαλάει και την δική της ιστορία). Στην περίπτωση του ΠΑΟΚ, για παράδειγμα, αυτό το στοιχείο είναι η προσφυγιά (όπως δηλώνει και το Κ στο όνομα

του → Κωνσταντινουπολιτών). Τι μπορείτε να μας πείτε για αυτήν την σύνδεση του ΠΑΟΚ με την προσφυγιά;

3^Α. Η σύνδεση με την με την προσφυγιά και τον ξεριζωμό είναι απλά κάτι που ανήκει στο παρελθόν ή είναι κάτι που εξακολουθεί να βιώνει και σήμερα ένας οπαδός του ΠΑΟΚ;

3^Β. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες ομάδες με παρόμοιο παρελθόν (όπως η ΑΕΚ, ο Πανιώνιος, ο Απόλλων Σμύρνης κ.α)

Πώς θα περιγράφατε την σχέση των οπαδών του ΠΑΟΚ με τους οπαδούς τέτοιων ομάδων;

4. Ακούγεται από πολύ κόσμο ότι το ποδόσφαιρο είναι αντρικό άθλημα...

Είναι μία δήλωση η οποία έχει αναφερθεί τόσο από απλούς υποστηρικτές όσο και από επαγγελματίες του χώρου όπως σπίκερ, προπονητές κτλ. Για παράδειγμα, ο Γκρέιαμ Σούνες ανέφερε στο Sky Sports «It's a man's game...» κατά τον σχολιασμό του αναφορικά με τον τσακωμό του Μαουρίσιο Ποκετίνο και του Αντόνιο Κόντε μετά το τέλος του αγώνα Τσέλι – Τότεναμ. Πώς το βλέπετε εσείς αυτό;

4^B. Γενικά αυτή η ταύτιση του ποδοσφαίρου με το ανδρικό φύλο ξεκινάει από πολύ νωρίς. Για παράδειγμα, στην γυμναστική στο σχολείο τα αγόρια παίζουν ποδόσφαιρο και τα κορίτσια βόλεϋ. Ακόμα και στις πρώτες γνωριμίες μεταξύ αγοριών, μία από τις βασικές ερωτήσεις που ακούγονται είναι το «τι ομάδα είσαι;». Είναι εύκολο να μας πείτε μερικά λόγια για αυτό;

5^A. ... Τον τελευταίο καιρό αναφέρονται επίσης και αρκετά περιστατικά αθλητικής βίας (π.χ. Άλκης, Νέα Φιλαδέλφεια, επεισόδια στον Βόλο). Θα θέλατε να σχολιάσετε κάτι για αυτό;

5^B. Ποιες μορφές πιστεύετε ότι παίρνουν αυτά τα περιστατικά βίας; (για παράδειγμα ακούγονται συχνά τα «φραντεβού θανάτου», είναι πάντα κάτι τόσο οργανωμένο;/ είναι κάτι που συμβαίνει μόνο εντός ή εκτός γηπέδου;)

5^F. Έχετε βιώσει ποτέ οπαδική βία (είτε ως συμμετέχοντας είτε ως θύμα);

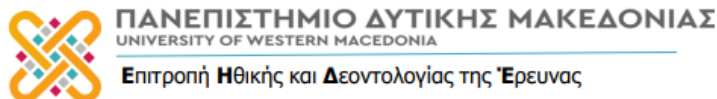
Κλείνοντας θα ήθελα να μιλήσουμε για την επικαιρότητα

6^A. Η κυβέρνηση τους τελευταίους μήνες έχει βγάλει κάποια νέα μέτρα με σκοπό την μείωση της αθλητικής βίας. Το πιο χαρακτηριστικό εξ' αυτών είναι το κλείσιμο των «συνδέσμων» μετά τα επεισόδια στην Νέα Φιλαδέλφεια όπου 29χρονος Μιχάλης έχασε την ζωή του <<4908/2022 (ΦΕΚ Α 52 - 11.03.2022)>>. Πιο πρόσφατα αποφασίστηκε η διεξαγωγή όλων των αγώνων της Σούπερ Λιγκ 1 κλεισμένων των θυρών για 2 μήνες μετά τον τραυματισμό του 31χρονου Αστυνομικού στο Ρέντη.

Πώς κρίνετε τις προσπάθειες της κυβέρνησης αλλά και των αρμόδιων θεσμών (π.χ. Αστυνομία) για την αντιμετώπιση της οπαδικής βίας;

6^B. Σας ρωτάω γιατί όπως, έχετε ακούσει, ίσως, υπάρχουν πολλές απόψεις πάνω σε αυτό το ζήτημα. Από την μία, οι ίδιοι οι αστυνομικοί δηλώνουν ότι δεν «είναι δουλειά τους» ούτε θέλουν να απασχολούνται στα γήπεδα. Επίσης, ακούγονται απόψεις του τύπου «οι νόμοι υπάρχουν, απλά κανείς δεν τους τηρεί». Από την άλλη πάλι, υπάρχουν και αυτοί που δεν συμφωνούν με τους προηγούμενους κατηγορώντας την πολιτεία ότι «δεν κάνει τίποτα». Που θα λέγατε ότι τάσσεστε εσείς;

Παράρτημα 2: Άδεια της Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του ΠΑΜ

Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας
Κτήριο Διοίκησης Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
50100, Πανεπιστημιούπολη ΖΕΠ Κοζάνης
e-mail: ehde@uowm.gr

Κοζάνη, 18/12/2023
Αριθμ. Πρωτ.: 105/2024

Θέμα: "Εισήγηση Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας"

Η Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας λαμβάνοντας υπόψη:

1. Την υπ. αριθμ. 73-2024/08.12.2023 αίτηση έγκρισης διεξαγωγής έρευνας με τίτλο "**«Τι ομάδα είσαι ;»: «Οπαδισμός» και «οπαδική βία» στην Ελλάδα / "Which team do you support?": "Football fandom" and "football related violence" in Greece**" που υπέβαλε η κ. Ξεντίδου Μαρία, Επίκουρη Καθηγήτρια, του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, ως Επιστημονικά Υπεύθυνη
2. Την ισχύουσα εθνική και διεθνή νομοθεσία σχετικά με την Ηθική και τη Δεοντολογία της Έρευνας
3. Τον Κανονισμό της Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
4. Την υπ. αριθμ. 524C/13-12-2023 εισήγηση του Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων Π.Δ.Μ. κ. Διονύσιου Καλογερά

Αποφάσισε,

στην υπ' αριθμό 52/18.12.2023 Συνεδρίαση όπως εγκρίνει τη διεξαγωγή έρευνας με τίτλο "**«Τι ομάδα είσαι ;»: «Οπαδισμός» και «οπαδική βία» στην Ελλάδα / "Which team do you support?": "Football fandom" and "football related violence" in Greece**" που υπέβαλε η κ. Ξεντίδου Μαρία, Επίκουρη Καθηγήτρια, του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, ως Επιστημονικά Υπεύθυνη, με την πρόταση να γίνει χρήση του κειμένου του παραρτήματος στο έντυπο πληροφόρησης συμμετεχόντων.

Η παρούσα απόφαση της Ε.Η.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας σε καμία περίπτωση δεν υποκαθιστά άλλη απαιτούμενη έγκριση ή αδειοδότηση από άλλη αρμόδια δημόσια υπηρεσία, διοικητικό όργανο ή ανεξάρτητη διοικητική Αρχή, που δύναται επιπλέον να απαιτείται εκ του νόμου.

Ο Πρόεδρος της Ε.Η.Δ.Ε.

Ομ. Καθ. Ιωάννης Μπαρτζής

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ενημέρωση Απορρήτου για την Επεξεργασία Προσωπικών Δεδομένων

Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στην έρευνα τυγχάνουν επεξεργασίας από το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Επιστημονική Υπεύθυνη είναι ο κα Ξεντίδου Μαρία με email επικοινωνίας: m.xenitidou@uowm.gr.

Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα σας προορίζονται για τον σκοπό διεξαγωγής επιστημονικής έρευνας με τίτλο: «Τι ομάδα είσαι ;»: «Οπαδισμός» και «οπαδική βία» στην Ελλάδα». Τα συλλεγόμενα δεδομένα θα είναι προσβάσιμα μόνο από τους ερευνητές και τον επιστημονικό υπεύθυνο της έρευνας και θα διαφυλαχθούν από οποιαδήποτε εξωτερική πρόσβαση. Η επεξεργασία των δεδομένων αυτών για τον ανωτέρω σκοπό και η συμμετοχή στην έρευνα δεν συνεπάγονται δικαίωμα αποζημίωσης ή οικονομικά οφέλη οποιασδήποτε μορφής. Η επεξεργασία των προσωπικών σας δεδομένων διενεργείται, εφόσον την παράσχετε, με τη ρητή συγκατάθεσή σας κατ' άρθρο 6 § 1 περίπτωση α' του Κανονισμού (ΕΕ) για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ), την οποία δικαιούστε να ανακαλέσετε οποτεδήποτε και αζημίως, εκτός αν αυτό καθιστά αδύνατη ή παρακωλύει σοβαρά την έρευνα. Μπορείτε να ασκήσετε τα δικαιώματά σας αποστέλλοντας σχετικό αίτημα προς τον Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων του Πανεπιστημίου στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου dpo@uowm.gr.

Παράλληλα, αν θεωρείτε ότι η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που σας αφορά παραβαίνει τον ΓΚΠΔ, έχετε δικαίωμα υποβολής καταγγελίας στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (www.dpa.gr) ή στην εποπτική αρχή του κράτους μέλους της ΕΕ όπου διαμένετε ή εργάζεστε ή στην εποπτική αρχή του τόπου της εικαζόμενης παράβασης.